

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

AB'NİN GÜNEY KAFKASYA ENERJİ POLİTİKASI VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ersin TAYFUN

ARALIK – 2018

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

AB'NİN GÜNEY KAFKASYA ENERJİ POLİTİKASI VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ersin TAYFUN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Coşkun TOPAL

ARALIK – 2018

TRABZON

ONAY

Ersin TAYFUN tarafından hazırlanan “AB’nin Güney Kafkasya Enerji Politikası ve Türkiye’nin Rolü” adlı bu çalışma 18.01.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Coşkun TOPAL	Başkan	☐	☐	
Prof.Dr. Süleyman ERKAN	Üye	☐	☐	
Doç.Dr. Nihat YILMAZ	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Ersin TAYFUN

07/12/2018

ÖNSÖZ

SSCB'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya'yı meydana getiren Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan, birçok güç merkezinin dikkatini çekmiştir. Bu güç merkezlerinden biri de hiç kuşkusuz Avrupa Birliği'dir. 1990 sonrası Avrupa Birliği, Güney Kafkasya'ya yönelik olarak kendi dış politikasını ve güvenlik politikasını yeniden şekillendirme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyacın temelini Enerji Arzı oluşturmaktadır. Bu bağlamda bölgeye yönelik enerji politikasının nedeni, önemi ve etkileri değerlendirilmiştir. Türkiye'nin AB'nin Güney Kafkas ülkelerine yönelik enerji politikasındaki rolü ve önemi de değerlendirme konusudur. Yazım aşamasında TBMM tutanakları, uluslararası anlaşma metinleri, resmi kurum raporları, resmi web sitelerinin incelenmesi, yabancı kaynaklar, makale incelemesi, yazılmış tezlerin incelenmesi ve kütüphane incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Coşkun TOPAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	iv
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK	5-21
1.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi.....	5
1.1.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Ekseninde Güney Kafkasya	8
1.2. Karşılıklı Bağımlılık.....	9
1.2.1. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık (Complex Interdependence)	10
1.2.2. Karşılıklı Bağımlılık-Küresellik İlişkisi.....	12
1.2.3. Karşılıklı Bağımlılığın Siyasal Süreçleri	13
1.2.3.1. Konular Arası Bağlantı Stratejileri.....	14
1.2.3.2. Gündem Belirleme	16
1.2.3.3. Uluslar aşırı ve Ulus ötesi ilişkiler	17
1.2.3.4. Uluslararası Örgütlerin Rolü	17
1.2.3.5. Karşılıklı Bağımlılık ve Uluslararası Liderlik.....	18
1.2.4. Karşılıklı Bağımlılığa Yönelik Eleştiriler	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. AB DIŞ POLİTİKASI VE KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİĞİ.....	22-39
2.1. AB’nin Dış Politikası	22
2.1.1. AB’nin Komşuluk Politikası	24
2.2. Kafkasya ve Jeopolitik	27
2.2.1. Kafkasya’nın Jeopolitiği ve Jeostratejik Önemi.....	28
2.2.2. Kafkasya’nın Matematiksel Konumu ve Coğrafi Sınırları	31
2.3. Güney Kafkasya Jeopolitiği ve Enerji.....	32
2.3.1. Güney Kafkasya Jeopolitiğinin Uluslararası Politikaya Etkisi	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AB’NİN ENERJİ POLİTİKASI VE GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ	40-71
.....
3.1. AB’nin Enerji Politikası	40
3.1.1. AB’nin Enerji Politikasının Tarihsel Süreçleri	41
3.1.2. Günümüzde AB ve Enerji	44
3.2. Güney Kafkasya’nın AB için Önemi	46
3.3. AB’nin Güney Kafkasya’ya Yönelik Program ve Politikaları	48
3.3.1. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları	48
3.3.2. AB’nin Güney Kafkasya’ya Yönelik Ekonomik Tabanlı Politikaları.....	51
3.3.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)	51
3.3.2.2. INOGATE (Petrol ve Gazın Avrupa’ya Devletlerarası Nakli)	53
3.3.2.3. TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru)	58
3.3.3. AB’nin Komşuluk Politikası Kapsamında Güney Kafkasya	61
3.3.3.1. Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bölgesel Girişim	62
3.3.3.2. Doğu Ortaklığı.....	64
3.3.3.3. Azerbaycan.....	66
3.3.3.4. Ermenistan.....	68
3.3.3.5. Gürcistan	70

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB - GÜNEY KAFKASYA ENERJİ İLİŞKİLERİNDE TÜRKİYE’NİN ÖNEMİ	72-91
4.1. AB’nin Güney Kafkasya ile İlişkilerinde Türkiye’nin Rolü	72
4.1.1. Savunma ve Güvenlik Alanlarında Türkiye’nin Rolü.....	73
4.1.2. Enerji Alanında Türkiye’nin Rolü	75
4.1.2.1. TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) Projesi	78
4.2. Güney Kafkasya’nın Enerji Bağlamında Türkiye İçin Önemi	81
4.2.1. Azerbaycan-Türkiye İlişkileri	84
4.2.2. Gürcistan-Türkiye İlişkileri.....	87
4.2.3. Ermenistan-Türkiye İlişkileri	89
SONUÇ	92
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	112

ÖZET

Bu tezde AB'nin Güney Kafkasya enerji politikası ve bu politikanın uygulanmasında Türkiye'nin etkisi üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin, AB-Güney Kafkasya ilişkilerindeki önemi vurgulanmıştır. AB'nin Güney Kafkasya enerji politikasının temel dayanağının "Karşılıklı Bağımlılık" olduğu belirtilmiştir. Bölgesel güvenlik alanlarının etkileşim ve ilişkileri AB-Güney Kafkasya-Türkiye ekseninde incelenmiştir.

Çalışmanın uluslararası ilişkiler alanındaki temel dayanağı araştırılırken başta klasik yaklaşımlar daha sonra da klasik yaklaşımların yeni (neo) versiyonları incelenmiş olup Karşılıklı Bağımlılık teorisi ekseninde üzerinde durulan konu açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konu incelenirken; "Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya ilişkilerinin esası ne üzerinedir?", "Enerji konusu, AB politikalarına ne derecede etki yapar?", "Türkiye'nin AB-Güney Kafkasya enerji eksenindeki ilişkilerde rolü nedir?" gibi soruların cevabı aranmıştır. Buradaki esas amaçlar, AB ve Güney Kafkasya arasındaki Karşılıklı Bağımlılığı oluşturan etmenin "enerji" olduğunun tespiti ve bu kapsamda ikili ilişkilerin etkin bir şekilde sürdürülebilirliğine yönelik politika önerileri sunmaktır. Sunulan önerilerin en önemlisinin ise merkezinde Türkiye'nin olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışmada öncelikle kuramsal yapı üzerinde durulmuştur. Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve Karşılıklı Bağımlılık teorileri açıklanmıştır. AB'nin dış politikası ve komşuluk politikası daha sonra da Kafkasya'nın jeopolitik önemi ve uluslararası politikadaki konumu incelenmiştir. İkinci bölümde AB'nin Güney Kafkasya ülkelerine yönelik program ve politikalarına yer verilmiştir. Son bölümde ise; Kafkasya coğrafyasındaki Türkiye'nin etkinliğinden ve AB-Türkiye ilişkilerinin bölge politikalarına yansımaları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB, Güney Kafkasya, Türkiye, Enerji, Jeopolitik, Karşılıklı Bağımlılık.

ABSTRACT

In this thesis, the EU and the South Caucasus energy policy focused on the influence of Turkey in the implementation of this policy. Turkey has emphasized the importance of EU-South Caucasus relations. It is stated that the EU's fundamental basis for the South Caucasus energy policy is "Mutual Dependence". Interaction of regional security and relations have been investigated in the EU-South Caucasus-Turkey axis.

While studying the basic stance of international relations in the study, new (neo) versions of classical approaches and then classical approaches were examined and tried to explain the subject which is emphasized on the subject of mutual dependence theory. While this subject is examined; "The European Union and on what basis the South Caucasus relations?", "Power said, acts to what extent the EU policy?", "What is the role in the relations of Turkey in the EU-South Caucasus energy axis?" As answers to the questions were sought. The main aims are to identify the "energy" that is the causative agent of the EU and the South Caucasus, and to present a policy proposal for the effective sustainability of bilateral relations. The most important of the proposals presented emphasizes that it is in the center of Turkey

In the study, firstly the theoretical structure is emphasized. Regional Security Complex and Interdependence theories are explained. The foreign policy of the EU and its neighboring policy, and then the geopolitical importance of the Caucasus and its position in international politics have been examined. In the second part, the program and policies of the EU towards the South Caucasus countries are included. In the last section; Turkey's reflection on the effectiveness of the policy in the Caucasus and Turkey-EU relations were evaluated.

Keywords: EU, South Caucasus, Turkey, Energy, Geopolitics, Interdependence.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	AB-27 için Petrol ve Doğal Gaz İthalat Oranları	43
2	Rusya'nın 2000 - 2020 Yılları Arasında AB'ye Enerji İhracatı	43
3	AB ile Güney Kafkasya Ülkeleri Arasındaki Antlaşmaların Yürürlüğe Giriş Süreci	50
4	Güney Kafkasya Devletlerine Yapılan TACIS Yardımları, 1991-1999 (Milyon Euro).....	52
5	TRACECA Üyesi Ülkeler	59
6	Güney Kafkasya Ülkeleri ile Ticaretin Yıllara Göre Dağılımı (Milyar Dolar)	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şeklin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Kafkasya'nın Etnik Yapısı	29
2	Transkafkasya.....	33
3	2013 Yılı Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları.....	41
4	INNOGATE Çalışma Yapısı.....	56
5	TRACECA'nın Örgüt Şeması.....	58
6	Türkiye Üzerinden Geçen Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları	76
7	TANAP Güzergah Planı	79

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AT	: Avrupa Toplulukları
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşik Milletler
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
BTK	: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı
DCFTA	: Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ENI	: Avrupa Komşuluk Enstrümanı
ENPI	: Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı
EUROPOL	: Avrupa Polis Ofisi
EUROJUST	: Avrupa Adli İşbirliğini Geliştirme Birimi
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
IGC	: Hükümetlerarası TRACECA Komisyonu
INOGATE	: Petrol ve Gazın Avrupa'ya Devletlerarası Nakli (Interstate Oil and Gas Transport to Europe)
IPAP	: Bireysel Ortaklık Eylem Planı
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OİA	: Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PARP	: Ortaklık Planlama ve Gözden Geçirme Süreci
PAP-DIP	: Savunma Enstitüsü Yapılanması İçin Ortaklık Eylem Planı
PAP-T	: Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı

SCP	: Güney Kafkasya Boru Hattı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	: Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım (Technical Aid to the Commonwealth of Independent States)
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP	: Trans-Adriyatik Boru Hattı
TRACECA	: Avrupa, Kafkasya, Asya Tasıma Koridoru (Transport Corridor Europe-Asia)
YDSK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası güvenlik ve uluslararası ilişkiler düşüncesi kavramları farklı anlamlar kazanmıştır. Bu tez bu iki kavram üzerine yapılan teorilerden yola çıkarak ulus üstü bir örgütün belirli bir bölge ile etkileşimini ve ilişkilerini enerji bağlamında incelemektedir. Bu çalışmada AB ve Güney Kafkasya gibi bölgesel güvenlik alanı oluşturan bölgelerin arasındaki enerji sorunsalına Karşılıklı Bağımlılık ekseninde çözüm arayışları ele alınmıştır. Türkiye, bu çözüm arayışlarının odak noktası olarak değerlendirilmiş olup; Birlik ve Güney Kafkasya ilişkilerindeki önemi vurgulanmıştır.

AB için Güney Kafkasya'nın bölgesel bir güvenlik alanı oluşturması, birliğin bölgeye olan ilgisinin temel argümanlarından biridir. AB; kendi bünyesinde eski bölgesel güç odaklarını barındıran küresel güç olma yolunda ilerleyen ulus üstü bir örgütlenmedir. AB kendi içinde ulus üstü bir örgüt olmasının yanında aynı zamanda bölgesel bir güç ve bölgesel bir güvenlik alanını ihtiva eder. Birliğin Güney Kafkasya'ya olan ilgisinin diğer bir temel nedeninin dayanağı ise küreselleşme ile birlikte etkisini daha da hissettiren "Karşılıklı Bağımlılık" kuramıdır. Günümüzde bölgesel güvenlik alanlarının birbiriyle olan çok yönlü etkileşiminin bir sonucu olarak "karşılıklı bağımlılık" kavramı daha da anlam kazanmıştır. Bu kavram 1977 yılında Keohane ve Nye'nin "Power and Interdependence" adlı kitabında literatüre kazandırılmıştır. Kitle iletişim araçlarındaki büyük çaplı gelişmeler, uluslararası arenadaki devletlerin çok yönlü ilişkilerini daha da kompleks bir yapı haline getirmiştir. Bu platformdaki aktörler özellikle bu karmaşık ortamda hem kendi içlerinde hem de dış ilişkilerinde daha savunmasız ve aynı zamanda kendi ihtiyaçları konusunda daha dikkatli ve titiz olmaya başlamıştır. Keohane ve Nye'ye göre, bu durum "Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık" olarak tanımlanmıştır. Bu kavram karşılıklı bağımlılığın günümüze uyarlanması olarak da görülebilir. Teoride üç temel nitelik dikkat çekmektedir. İlk olarak; toplumlar arasındaki etkileşimi sağlayan kanalların sayısındaki artış karşılıklı bağımlılığı güçlendirerek günümüze taşımıştır. Bu etkileşimi sağlayan etmenlere küresel yapıdaki şirketler, özel sermaye kurumları ve uluslararası sivil toplum örgütleri gibi devlet dışı örgütler emsal gösterilebilir. Diğer bir nitelik ise uluslararası ilişkiler gündeminin belli bir hiyerarşiden yoksun olmasıdır. Devletlerin dış politika gündemini oluşturan konular çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Son nitelik ise "Askeri Güç" ün önemini geçmişe kıyasla yavaş yavaş yitirmesidir. Örneğin, karmaşık karşılıklı bağımlılık ekseninde olan devletlerin kendi aralarındaki sorunlarda askeri gücün devreye girme olasılığı zayıflamıştır.

AB ülkeleri bağlamında bakıldığında, karşılıklı bağımlılığın bağlantı stratejileri avantajlıdır; çünkü Fransa, Almaya veya İngiltere gibi güçler artık askeri gücüyle kompleks güvenlik alanlarında tek başlarına açık açık mücadele edemez duruma gelmiştir. Sivil toplum kuruluşları,

uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler gibi etkenler askeri bir hamleyi günümüzde sınırlandırmıştır. Bu durum karşılıklı bağımlılık sayesinde siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda kritik bölgelerde etkin olabilmektedirler. Güney Kafkasya ülkelerinin AB ile karşılıklı bağımlılığı sadece ekonomik tabanlı değil siyasi olarak da önemlidir. Transkafkasya ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin sekteye uğraması halinde bunun maliyeti bölgede bulunan enerji kaynaklarının uluslararası pazara arzını tehlikeye sokacaktır. Rusya hegemonyasından kurtulmak ve serbest pazar ekonomisine geçiş daha da zorlaşacaktır.

Rasyonel bir bakış açısı, AB üyesi ülkelerin Güney Kafkasya ile ilişkilerinde yetersiz kalmaktadır. Akılcı bir politika oluşturmak için tarafların birbirleriyle alakalı olarak bilgi-veri havuzlarını derin ve geniş tutmaları gerekmektedir. Akılcı seçeneklerin oluşturulması ve politikaya çevrilmesi küreselleşmenin de etkisiyle bir hayli zorlaşmıştır. Uluslararası platform gün geçtikçe saydamlığını yitirerek karmaşık ilişkiler yumağına dönmüştür. Akılcı ve mantıklı bir hamle anında maliyeti yüksek zararlara yol açabilmektedir. Teknolojinin de gelişmesiyle karmaşık bir hal alan uluslararası ilişkiler ortamı Karşılıklı bağımlılık stratejileri ile etkin bir şekilde anlaşılabilir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden şekillenen dünya düzeniyle birlikte, devletler de politikalarını bu yeni ortama göre uydurmak zorunda kalmışlardır. Son genişleme dalgalarıyla birlikte sınırları iyice genişleyen ve eski SSCB'den arta kalan sorunlu bölgelerle sınırdaş hale gelen Avrupa Birliği de küresel aktör olma, dünya siyasetinde söz sahibi olma ve özellikle güvenlik ve enerji gibi konularda politikalarını tekrar şekillendirme gereği hissetmiştir. Bu bakımdan Kafkasya Bölgesi, Avrupa için önemi gittikçe artan bölgelerden birisi olmuştur. Artan enerji ihtiyacı ve kaynakların sınırlı olması Avrupa Birliği'nin ilgisini özellikle Güney Kafkasya bölgesine kaydırmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği için özellikle enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığın azalması bu bölgeye bağlıdır. Hazar havzasının bu bölgede yer alması bölge için ayrı bir önem arz etmektedir. Bölgenin bu gibi özelliklerinden dolayı birçok güç odağı gözlerini bu bölgeye dikmiştir. Avrupa Birliği ve Kafkasya dünya gündeminde ağırlığı süreklilik teşkil eden bölgelerdir. Bundan dolayı bu bölgelerin çalışma konusu yapılması da son derece önemli bir durum teşkil etmektedir. Bu tez çeşitli açılardan Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'ya ilgisini açıklaması, politikalarını ne şekilde devam ettirdiğini ortaya koyması ve Türkiye'nin bu bağlamdaki rolü açısından önem taşımaktadır.

Güney Kafkasya, gün geçtikçe hem jeopolitik hem de ekonomik alanda değer kazanan ve dünyanın ilgisini sürekli olarak üzerinde tutan bir bölgedir. Sahip olduğu enerji kaynakları, Karadeniz ve Hazar Denizi'ne olan yakınlığı, enerji transferinde izlenecek güzergâhın bu bölgeden geçişi ve Orta Asya'ya açılan bir kapı görevi görmesi bölgenin önemini arttıran başlıca unsurlardır. Ayrıca; çeşitli etnik unsurları, farklı dil ve dinleri bünyesinde barındıran bir kültürel zenginliğe sahiptir. Türkiye, İran ve Rusya gibi güçlü devletlerin arasında yer alan, farklı dengesel güçlerin merkezindedir. Doğal olarak farklı güç odaklarının mücadele alanı haline gelmiştir. Güney

Kafkasya'yı önemli bir hale getiren sadece sahip olduğu enerji kaynakları değildir. Bağımsızlığını kazanan Kafkas ülkeleri birçok sorunla birlikte uluslararası arenaya girmiştir. Sürekli çatışma ortamının yaşandığı bölgede hem bölge güvenliği hem de uluslararası güvenlik tehdit altındadır. Günümüzde ülkeler güvenlik politikalarına hiç olmadığı kadar dikkat etmektedir. Bu yüzden AB bölgedeki çatışma ortamının üye devletlerine sıçramaması için politikalar geliştirmeye çalışmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, AB ve Güney Kafkasya arasındaki etkileşimin kaynağı olan kuramlar açıklanmış ve kuramsal çerçeveye oturtulmuştur. Bölgesel Güvenlik Alanı Kompleksi teorisinden yola çıkarak meydana gelen güvenlik alanlarının aralarında oluşan Karşılıklı Bağımlılık açıklanmıştır. Karşılıklı Bağımlılığın küreselleme ilişkisine değinilmiştir. Karşılıklı Bağımlılık sayesinde ulus üstü örgütlerin öneminin arttığından ve bu teorinin siyasi süreçlere etkilerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, AB'nin dış politikasına ve bu kapsamda Komşuluk Politikasına değinilmiştir. Ayrıca Güney Kafkasya'nın coğrafi sınırları, jeopolitik önemi, uluslararası politikadaki yeri ve öneminden bahsedilmiştir. Güney Kafkasya'nın jeopolitik ve jeostratejik değeri yalnızca AB ülkeleri için değil; İran, Türkiye, ABD ve en önemlisi bu bölgeye komşu olan Rusya için de önem arz etmektedir. Bu ülkeler de bölgenin ekonomik zenginliğinden yararlanmak istemektedir. AB'nin bu nedenle bölgeyi göz ardı etmesi imkânsız hale gelmiştir. Avrupa Birliği Azerbaycan'daki enerji kaynakları, Hazar Havzası'ndaki muhtemel rezervler ve batıya açılan kapı Gürcistan'a kayıtsız kalması imkânsızdır.

SSCB sonrası dönemde bölgede bir takım problem sahaları meydana gelmiştir. Bu problemlerin kaynağında üç önemli unsur yer almaktadır. Birincisi etnik ve dinsel yapının farklılığından kaynaklanan ulusçu ve ayrılıkçı problemler, ikincisi; günümüzde artık en önemli enerji kaynakları olarak kabul gören petrol ve doğal gazı yönelik girişilen enerji politikaları ve son olarak Rusya'nın kendi güvenliği için bölgeyi her alanda kontrol etmeye çalışma girişimleri bölgede kriz ve mücadele alanları oluşturmaktadır. Globalleşen ve teknolojiyi her alanda kullanan dünya ile birlikte bu güvenlik tehditleri sadece Kafkasya için değil okyanus ötesi ülke veya toplulukları da etkileyebilmektedir. Bundan dolayı bu durum bölgenin ayrı bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. AB bölgede yaşanan kriz ve mücadeleleri yakından takip etmektedir.

AB, bölge ülkeleri ile ilişkilerini Ortaklık ve İşbirliği antlaşmaları çerçevesinde yürütmektedir. AB'nin Kafkas ülkeleri ile ilişkileri bu antlaşmalar ile başlamıştır. Antlaşmalar çok kapsamlı olup; ekonomi, siyasi ve ticari alanda izlenecek yol haritalarını belirlemektedir. Böylece siyasal diyalog ve ekonomik işbirliği gibi konular gelişme göstermiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya ülkelerine uygulamış olduğu politika ve ekonomik programlara yer verilmiştir. Bu programlar; TACIS Teknik Yardım Programı, TRACECA Programı, INOGATE ve bazı mali yardım programlarıdır. TACIS bir teknik yardım programıdır. Bu program bağımsızlığını yeni kazanmış olan devletlerin demokrasi ve serbest pazar ekonomisine sağlam temeller atılarak geçilmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Ekonomik işbirliği, siyasal ve kültürel bağların gelişiminde teknik yardım sağlamak için yapılmıştır. TRACECA Programı, İpek Yolu'nu "Yeniden Canlandırma Politikası" olarak da adlandırılabilir. Kafkasya'nın ve Orta Asya'nın Avrupa'ya bağlanmasına öncülük etme tüm lojistik, ekonomik ve ticari sevkiyatın Avrupa ülkelerine sorunsuz bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. INOGATE programı ise; AB ülkelerinin enerji bağımlılığının yönetimini sağlamak ve arz-talep dengesini korumak için yapılmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'yı meydana getiren Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile ilişkilerine de ayrı ayrı değinilmiştir.

Çalışmamızın son bölümünde ise; AB'nin Güney Kafkasya politikasında Türkiye'nin önemine vurgu yapılmıştır. Türkiye hem coğrafi konumu hem de etnik yapısı ile Kafkaslarda söz sahibi ülkelerden biridir. AB'ye girmeye aday olan Türkiye'nin AB'ye Güney Kafkasya'da yaratacağı fırsatlar veya aksine üye olmadığı sürece yaratabileceği sakıncalar vardır. Rusya ve İran'ın bölgede başka bir küresel gücü istemediği açıktır. Bundan dolayı Türkiye kilit ülke durumundadır.

Bu tez; AB'nin Güney Kafkasya'ya ilgisinin sebeplerini araştırmakta ve bunun neticesinde bölgeye yönelik olarak uyguladığı politikaları ortaya koymaktır. Yazım aşamasında kullanılan kaynaklar; TBMM tutanakları, uluslararası anlaşma metinleri, kurum raporları, resmi web sitelerinin incelenmesi, yabancı kaynaklar, makale, yazılmış tez ve kütüphane incelenmesi.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE: BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ VE KARŞILIKLI BAĞIMLILIK

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik ve uluslararası ilişkiler düşüncesi kavramları farklı anlamlar kazanmıştır. Bu yüzden ulus üstü bir örgütün belirli bir bölge ile olan ilişkileri değerlendirilirken Barry BUZAN'ın "Bölgesel Güvenlik Kompleksi" teorisinden ve bu bölgesel güvenlik alanlarının aralarında oluşturduğu Keohane ve Nye'nin "Karşılıklı Bağımlılık" teorisinden faydalanılmıştır. Bölgesel güvenlik alanlarının kendi aralarında karşılıklı bağımlılık oluşturduğundan dolayı AB'nin Güney Kafkasya ile ilişkisinin temelinde daha çok enerji üzerine oluşturulmuş "Karşılıklı Bağımlılık" vardır. Türkiye bu enerji havzasında akılcı ve dengeli politikalar üretmek ve uygulamak zorundadır (Davutoğlu, 2001: 332).

1.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi

Uluslararası güvenliğin yapısı konusunda özellikle Neorealist, Globalist ve Regionalist kuramlar karşımıza çıkmaktadır. Neorealistlere baktığımızda; devlet merkezli ve güç kutuplaşmasına dayalı bir tartışma olarak tanımlanabilir. Devletlerin temel endişesinin güvenlik olduğunu savunur. Ülkeler güvenlikleri için uluslararası etkileşimde bulunabilirler ve çıkarları temelinde hareket ederler. Dünya siyasetini soğuk savaş sonrası dönemde iki kutuplu değilse bile tek veya çok kutuplu olarak değerlendirirler. Neorealistlerin uluslararası güvenliğe bakış açıları sınırlıdır. Daha kapsamlı bir bakış açısına sahip olmadıkları ve sığ bir değerlendirme yaptıkları yönünde eleştirilirler. Globalistler, Neorealistlere karşı antitez oluştururlar. Küreselleşme, ulus üstü ve uluslararası politik, ekonomik ve kültürel yaklaşımları temel alırlar. Globalistlere göre dünyadaki güvenlik anlayışını anlamada ekonomik faktörler anahtar rol oynamaktadır. Bu teoriye yönelik olarak dünya siyasetini her açıdan sınırsızlaştırmaya çalıştığı ve uluslararası güvenliği tehdit ettiği ifade edilerek eleştirilmektedir. Bölgesel güvenlik alanlarını göz ardı etmektedir. Regionalistler ise; bölgesel güvenliğin önemine vurgu yapıyor. Hem Neorealist hem de Globalist yaklaşımları kapsayan bir bakış açısına sahiptir. Bölgeselciler özellikle Globalistlerin uluslararası güvenlik ilişkilerini incelerken; birçok bölgesel ekonomik grubu dikkate almayarak; güvenlik konusunda yetersiz olduğunu öne sürüyor (Buzan ve Waver, 2003: 6-8).

Devletler, güvenlik söz konusu olunca, çevre emniyetlerini sağlamak ve komşu ülkelerden kaynaklanabilecek olası tehditleri ortadan kaldıracılabilmek için kendi bölgelerinde güvenlik bölgeleri

oluşturma eğilimi gösterebilir. Oluşturulacak bu bölgelerde istikrarsızlık ve belirsizlik istenmeyen iki önemli unsurdur. Bu bağlamda buradaki esas amaç; oluşturulan bölgelerde meydana gelebilecek olası sorunlarda birlikte hareket edebilme ve çözüm arayışı içinde olma ekseninde, devletlerin davranışlarını belirlemesidir. Bu anlayış doğrultusunda uluslararası bölgesel güvenlik stratejileri hem politik, ekonomik; hem de askerî unsurlarla hayata geçirilmektedir. Bölgesel Güvenlik Kompleksi bu şekilde oluşmaktadır. Devletler için tehdit unsurları üç farklı şekilde meydana gelebilir; devletin kendi iç dinamiklerinin yaratabileceği tehditler, devletin bünyesinde bulunduğu güvenlik bölgesinde meydana gelebilecek tehditler ve uluslararası arenada meydana gelebilecek olası krizler bir devletin karşılaşılabileceği tehlike kaynaklarıdır. Burada üzerinde durulması gereken husus devletlerin içinde bulunduğu güvenlik bölgelerinde meydana gelebilecek tehditlerde ortak hareket edebilme becerileridir. Aynı bölge içerisinde bulunan devletlerin güvenlik endişeleri de benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı bölgeyi oluşturan ülkeler; ortak bir güvenlik politikası benimsemek zorundadır. Buzan'a göre, bölgesel güvenlik komplekslerinin oluşumunda etkili olabilen unsurlar: coğrafi yakınlık (doğal fiziksel faktörler), politik yapı, kurumsallaşmış faktörler kategorisini oluşturan ekonomi ve stratejik vizyon, kültürel faktörler (dil, din, ideoloji vb.) ve tarihsel faktörlerdir. (İşyar, 2008: 16).

Soğuk Savaşın ardından dünyadaki tehditlerin şekli ve içeriği yerel mi, bölgesel mi yoksa küresel sorunsallardan mı kaynaklanıyor? Bu soru ülkelerin ve ulus üstü örgütlerin dış politikalarını şekillendirmede önemli rol oynamaktadır. 1990 sonrası dönemde düzenli ordu şeklinde olmayan asimetrik tehditlerin dünya çapında daha da arttığını görüyoruz. Asimetrik tehditler bölgelerin hassas damarlarına dokunarak bölgesel güvenlik dinamiklerini harekete geçirmeye başlamıştır. Bölgeler hiç maruz kalmadıkları kadar küresel güçlerin etkisi altına girmiştir. Avrupa'da ABD hegemonyasında bir düşüş başlamış Avrupalı ülkeler kendi bölgesel güç alanını oluşturmaya başlamıştır. İki veya tek kutuplu dünya düzeninden çok kutuplu bir döneme girilmiştir. Bölgesel alanlarda yaşanan güvenlik tehditleri uluslararası alanda da tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu sebeplerden dolayı uluslararası güvenliğe bölgesel bir yaklaşımın daha mantıklı ve daha kabul görür durumda olduğu açıktır. Bölgesel düzeyde meydana gelen tehditler daha kolay tespit edilir ve ona göre önlemler alınır (Buzan ve Waver, 2003: 13-14).

Bölgesel Güvenlik Kompleksi kuramına göre; bir grup ülkenin temelde olan güvenlik endişelerinin, doğru bir şekilde birbirinden farklı ve ayrı düşünülemez kadar birbirine bağlı olduğunu ifade eder. Bir bölgenin bölgesel güvenliğinin tespit edilmesinde ilk olarak; o coğrafyadaki devletlerin kendi yerel yani iç hassas dinamiklerine bakılır. Bu kırılğan dinamikler bir devlet için tehdit arz etmese de bölgedeki bir başka ülke için tehdit olarak görülebilir. Sonrasında bölgeyi oluşturan devletlerin aralarındaki ilişkiye bakılır. Bölgenin komşu bölgelerle etkileşimine ve ilişkilerine bakılır. Son olarak, küresel güçlerin bölgedeki rolü de önemlidir (Buzan ve Waver, 2003: 51).

Buzan'a göre bölgeler coğrafi yakınlık ve birbirine benzer güvenlik algılamaları ile uygulamalarının bir güç dengesi oluşturduğu alt sistemlerdir. Bölgeler güvenlikle ilgili tasarruf ve tercihlerinde ortaklaşa düşünüp hareket edebilen, bu sebeple güvenlik algılamaları birbirinden ayrı düşünilemeyen birimlerdir. Bu bölgeler fikir olarak yapay bir şekilde üretilen birimler değil, hâlihazırda güvenlik açısından yoğun iletişim ve etkileşim içinde olan unsurlardır; bölgenin oluşması, aktörler arasındaki etkileşimin doğal bir sonucudur. Yani bölgesel güvenlik yapıları, söylem düzeyinde ve algısal olarak yapay bir şekilde oluşturulmuş (constructed) güvenlik algılamaları değil, var olan iletişim ve karşılıklı bağımlılığın, bölgesel güç dengelerinin bir sonucu olarak görülmelidir (Şir, t.y.: 347).

Bölgesel güvenlik kompleksi kuramına göre, bir güvenlik sorunu meydana geldiğinde öncelikli olarak sorunun hangi bölgesel güvenlik alanına ait olduğunun belirlenmesi gerekir. Bu bağlamda iki temel Bölgesel Güvenlik Kompleksi türü şu şekilde açıklanmıştır:

1. Normal Bölgesel Güvenlik Kompleksleri: Westphalia sonrası uluslararası sistemde iki veya daha fazla unsurdan meydana gelen ve özellikle sırasıyla askeri konular, siyasal gündem üzerine odaklanan kompleks yapılarıdır. Bütün Normal Bölgesel Güvenlik Kompleksleri karmaşık bir yapıya sahiptir. Normal bir Bölgesel Güvenlik Komplekslerindeki polarlılık yapısı bölgesel güç odakları tarafından şekillenmektedir. Örneğin, Körfez bölgesinde bulunan İran, Irak ve Suudi Arabistan ya da Güney Asya'da yer alan Hindistan ve Pakistan gibi. Normal Bölgesel Güvenlik Komplekslerinde global bir güç unsuru mevcut değildir. Bölge içi ve bölge dışı güçler ayrımını yapmak daha basittir. Özellikle Normal Bölgesel Güvenlik Komplekslerinin en kritik noktası, bölgedeki bölgesel güçler arasındaki etkileşim ve paylaşımın niteliğidir.

2. Merkezleşmiş Bölgesel Güvenlik Kompleksleri: Bu kompleks yapı kendi içerisinde farklı yapılar oluşturmaktadır. İlk olarak başat güç merkezli tek kutuplu Bölgesel Güvenlik Kompleksleri; burada bölgesel değil, bir başat güç bölge politikalarına ve davranışlarına yön vermektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Rusya Federasyonu (RF) arasındaki ilişkiler bu kategori açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak süper güç merkezli tek kutuplu Bölgesel Güvenlik Kompleksleri: Kuzey Amerika ve ABD arasındaki ilişkiler buna örnek verilebilir. Burada global bir unsur bölgeyi kontrolü altında tutmaktadır. Son olarak kurumsal yapıya sahip Bölgesel Güvenlik Kompleksleri: Avrupa Birliği bu kategoriye örnek gösterilebilir. Burada bölgesel güvenlik kompleksi kurumsal bir kimliğe sahiptir. Oluşturulmuş kurumsal yapının bölge ülkeleriyle entegrasyonu bu Bölgesel Güvenlik Kompleksini açıklamaktadır. (Buzan ve Waver, 2003: 53-64). Buzan ve Waver kitapta alt kompleksler (sub-complexes) kavramından da bahsetmiştir. Bu kavrama yani alt-komplekslere örnek olarak Güney Kafkasya verilebilir. Bu kompleks yapının en önemli özelliği, daha büyük olan bir bölgesel güvenlik kompleksinin kapsamı dahilinde bazı kendine has özellikleri temelinde farklılık göstermesidir.

1.1.1. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Ekseninde Güney Kafkasya

Güney Kafkasya'yı bölgesel güvenlik kuramına göre ele aldığımızda; karmaşık bir etkileşim içinde olduğunu görmekteyiz. Bir yandan ayrılıkçı çatışmaların sürdüğü bölgede (Dağlık Karabağ, Güney Osetya, Abhazya sorunları gibi) bir yandan da Türkiye, ABD, Rusya, İran ve sonrasında AB'nin bölge üzerindeki etkisi Güney Kafkasya'yı bölgesel bir güvenlik alanı haline getirmektedir. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bir güvenlik kompleksi oluşturmaktadır. Özellikle Hazar denizinin bu bölgede yer alması kaynaklarının kullanımı açısından politik ve ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Bölgenin enerji potansiyeli ve diğer bölgelerin enerji ihtiyacını karşılamak için yapılan veya planlanan enerji nakil güzergâhları enerji güvenliği alanında, iç çatışmaların yoğun yaşanan bir bölge olması sebebiyle de göç potansiyelinin yüksek olması diğer bölgeler için tehdit oluşturmaktadır (Buzan ve Waver, 2003: 418-423).

Günümüzde Hazar-Karadeniz havzasının, özellikle de Güney Kafkasya'nın dünyanın çatışmaların yaşandığı en istikrarsız, fakat aynı zamanda uluslararası açıdan en önemli jeopolitik alanı olduğu görüşü hâkimdir. Burada dünya ülkelerinin jeopolitik, jeoekonomik, askeri ve jeostratejik çıkarları, çeşitli medeniyetler, dini mezhepler, kültürler ve etnik çıkarlar uzlaşıyor, karşı karşıya geliyor ve çatışıyorlar. Bölge ülkelerinin kendi aralarındaki birçok jeopolitik ve jeostratejik karşıtlıklar da dâhil olmak üzere, dünya kamuoyunu yıllardan beri uluslar üstü düzeyde tehdit eden Dağlık Karabağ ve Azerbaycan-Ermenistan çatışması, Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunları, ayrılıkçı akımlar ve benzerleri bölgenin genelinde durumu daha da germektedir. Güney Kafkasya'nın ve Hazar havzasının bölgesel güvenlik koşulları ve bu koşulların dayanıklılığı, bölge ülkelerinin uluslararası ve ulusal güvenlikle ilgili menfaatlerinin gerçekleşmesi ve benzeri konular günümüzde, genel olarak, bölgenin lider ülkesi konumundaki Rusya'ya, Güney Kafkasya ve Hazar havzasında kısmen Türkiye'ye ve İran'a, aynı zamanda bölge dışındaki ABD ve Avrupa Birliğine bağlıdır. Bölgeyi ilgilendiren konulardaki gelişmeler bu ülkelerin ve birliklerin ekonomik, politik ve askeri çıkarları ile ilintilidir (Hasanov, 2012). Güney Kafkasya'nın bölgesel bir güvenlik alanı oluşturmasındaki temel argümanlar enerji ve bu enerjinin naklini sağlayan boru hatlarıdır.

Güney Kafkasya'daki ülkelerin kendi dış siyasetlerinde özellikle enerji üzerine yapılan uygulamalarda ortak hareket etmeleri gerekir. Bu ülkeler küresel pazara çıkabilmek için birbirlerine muhtaçtırlar, çünkü aynı şemsiye altında üç devlet vardır. Bu bölgede meydana gelmiş olan güvenlik alanı alt kompleks yapıdan uzaklaşarak daha etkin bir bölgesel güvenlik alanı oluşturabilir (Öğütçü, 2014: 12).

1.2. Karşılıklı Bağımlılık

1980'lere kadar uluslararası sistemin ana artellerinde bulunan devletler ulusal çıkar tanımlamalarını yaparken "egemenlik" kavramına özel bir yer veriyorlardı. Egemenlik dokunulmaz ve vazgeçilmez bir unsur, aynı zamanda devletlerin hassas noktasıdır. Soğuk Savaş sonrası dönemde egemenlik kavramından daha çok devletlerin birbirlerine olan gereksinimleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından üretilen "Karşılıklı Bağımlılık" (interdependence) kavramıyla atfedilen bu dönem, 1990 sonrasında küreselleşmenin de etkisiyle daha da güçlenerek uluslararası alandaki popüler teoriler arasına girmiştir. Karşılıklı Bağımlılık, devletleri işbirliği ve entegrasyona itmeye başlamış, ülkelerin dış politika stratejilerini bu dinamiklere göre şekillendirmeye yöneltmiştir (Gürkaynak ve Yalçın, 2009: 73-92).

Karşılıklı bağımlılık, uluslararası siyasi ortamda farklı devletlerin birbiriyle karşılıklı ilişkilerinin oluşturduğu koşullar bütünü olarak adlandırılır. Yani karşılıklı bağımlılık; ülkeler ve toplumlar arasında çok çeşitli miktarda etkileşim ve iletişim kanallarının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, belirli bir hiyerarşik gündemden yoksun olan uluslararası sistemde meydana getirdiği karmaşık koşullardır (Keohane ve Nye, 2001:7). Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin boy gösterdiği bir uluslararası sistemde, iki ülke arasında olumsuz, negatif etki yaratabilecek herhangi bir durum, iki ülke açısından da bazı sonuçlar meydana getirmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, her koşulda iki devlet arasındaki etkileşim ve ilişkiler ağı, bir ülke için diğerine göre daha fazla bir değer taşımaktadır. Ülkelerden birinin diğerine gereksinimi ve duyarlılığı diğerine göre her zaman daha fazladır. Bu durum, ihtiyaç duyulan ülke açısından pazarlık gücünü elde bulundurması anlamına gelmektedir. Fakat ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin sağlam ve sağlıklı bir biçimde devamı üzerine çıkar tanımlamaları yapılır. Böyle bir ortamda Karşılıklı Bağımlılık ilişkisi vücut bulmuş olur. Burada yanlış anlaşılması gereken bir husus vardır. Bu ülkeler arasındaki ilişkilerde baskın, mutlak ve tam kontrole sahip bir rol yoktur. Böyle bir durumun varlığı Karşılıklı Bağımlılığı ortadan kaldırır ve bunun yerini "Bağımlılık" alır. Karşılıklı Bağımlılık ilişkisinin olduğu bir platformda ülkeler farklı derecelerde olmakla beraber ilişkiler ağının güçlenerek devamına yönelik arzu ve çaba içerisindedir. (Wagner, 1988: 468-470). "Bağımlılık" terimi bir ülkenin diğeri üzerindeki tam egemenliğini ve kontrolünü ifade etmektedir. Ancak; Karşılıklı Bağımlılık söz konusu olunca, her iki ülke için de bir harcanan değer söz konusudur. Dolayısıyla, iki uluslararası aktör arasındaki etkileşimde Karşılıklı Bağımlılık durumunun oluşması için, iki unsur için de bir harcanabilir değer söz konusu olması, bu oluşacak maliyetin tarafların hareketlerine ve davranışlarına kısıtlama getirmesi gerekmektedir. Sadece çıkar temelinde bir ilişkiler ağı var ise; bunun adı Karşılıklı Bağımlılık olamaz. (Keohane ve Nye, 2001: 8).

Keohane ve Nye, 1970 ve sonrasında meydana gelen olayların devletlerin dış politika gündemlerini oluşturan etmenlerin arttığını dile getirirken, modern dünyada askeri ve güvenlik

yönlü konulara daha farklı birçok temanın dâhil olduğunu söylemektedir. Meydana gelen bu olayların temel sebebinin iletişim kanallarındaki çeşitlenme olduğunu savunan Keohane ve Nye, etkileşim ağındaki bu çeşitlenmenin ülkeleri, uluslararası kurumlar sayesinde işbirliği ve birlikte hareket etmeye ittiği görüşünü dile getirmişlerdir. AB buna örnek verilebilir. Bu eksendeki yapılan bir diğer yorum ise; AB'nin 1970'den itibaren örgütlenme ve ortak harekete geçme çalışmalarına hız kazandırdığı ifade edilmektedir. AB'nin böyle bir davranış sergilemesinin temelinde küreselleşmeyle birlikte etkisini iyice hissettiren Karşılıklı Bağımlılık teorisinin yer aldığını, global dünyada karmaşık kuralların olduğu uluslararası platformda devletlerin çözüm olarak örgütlenmeyi seçtiği ifade edilmektedir. (Gürkaynak ve Yalçın, 2009: 77).

Karşılıklı bağımlılık, Yeni Gerçekçilerin liderliğini yaptığı bir kesim tarafından marjinal seviyede bir kuram olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Waltz' a göre Karşılıklı Bağımlılık bir hayaldir. Ülkeler için “güvenlik” kavramı hâlâ en hayati dış politika amacıdır. Karşılıklı Bağımlılık “güvenlik” kavramının içini boşaltmakta ve küresel sebeplerle ülkelerin egemenlik anlayışını hafife almaktadır. Askeri problemleri “Yüksek Politika” olarak belirleyen Waltz, Keohane ve Nye'nin, öne çıkartmış olduğu kazancı ve kaliteli yaşamı arttırmaya dönük politikaları “İkincil Politika” kapsamına sokmuştur. Waltz'a göre; uluslararası gündemin temeline Askeri sorunsallar vardır ve hep var olacaktır. Karşılıklı Bağımlılıktan kaynaklanan politikalar daha önemsiz ve abartılıdır. Ayrıca bahsi geçen teori politikanın temelinde devlet faktörü olduğunu göz ardı etmektedir. Devletler, uluslararası sistemin vazgeçilmez ve önemi tartışılmaz en kritik parçasıdır. (Waltz, 1970: 212). Bu kuramın devletlerden ziyade uluslararası örgütleri ön plana çıkarttığı ve önem atfettiği yönünden eleştirilmektedir.

1.2.1. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık (Complex Interdependence)

Kitle iletişim araçlarının engellenemez gelişimi, uluslararası platformdaki aktörlerin çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Uluslararası sistemde “devlet” merkezli bir anlayış artık rafa kaldırılmaktadır. Devlet dışındaki tüm aktörler, ülke politikalarında yerine ve zamanına göre hiç tahmin edilemeyen etkiler yaratabilmektedir. Bu karmaşık ortamda ayakta kalabilmek için politikalara yön veren paradigmalardan yenilenmesi gerekmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu önlenemez etkisi Karşılıklı Bağımlılığı tetikleyen ana unsurlardan biridir. Uluslararası ortam daha karmaşık bir hal almakta ve bu durum devletleri tek başına politikalarına yön veremez bir sürece sokmuştur. Bu süreçte ülkeler birbirlerine karşı daha hassas ve savunmasız; ilişkilerin çıkar temelinde değil de ihtiyaç temelinde olduğu bir döngü içerisinde. Bu noktada karşımıza “Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık” çıkmaktadır. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık şu konular üzerine inşa edilmiştir. Bunlar: Uluslararası haberleşme ve etkileşim kanallarının çeşitlenmesi, uluslararası ilişkilerde politikalar yön veren başat konular arasında belirli bir önem sırasının kalmaması ve son

olarak küreselleşen dünyada askeri gücün uluslararası alandaki birincil konumunun artık kalmamasıdır. (Işıksal, 2004: 139-140).

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın temel esaslarından biri, topluluklar arasında haberleşme, etkileşim ve ilişkiler ağlarının (multiple channels) miktarındaki ve çeşitliliğindeki görülebilir artışın yarattığı sonuçlardır. Toplumlar artık, sadece ülkelerin resmi organlar yoluyla kurdukları bağlantılar veya yüksek düzeyli devlet yöneticilerinin görüşmeleriyle etkileşim içerisine girmemektedir. Bunların dışında topluluklar arasında bağlantı ve ilişki kurabilen yeni ağlar oluşmuştur. Bu ağlara küresel şirketler, özel sermaye kuruluşları ve uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi devlet-dışı yapılar emsal teşkil edebilir. Devletlerarasındaki iletişim ağlarındaki artış sonucunda, küresel şirket ve kuruluşların almış oldukları küresel neticeler, ülkelerin kendi bünyesindeki politika araçlarını da birbirine yaklaştırmakta ve iç politika-dış politika arasındaki ayrım giderek belirsizleşmektedir. Bu açıdan, devletler arasındaki iletişim, resmi düzeyde sınırlı kalmayarak farklı kanallarla temas sağlanabilmekte ve ilişkiler güçlenmektedir. Bu durum Karşılıklı Bağımlılık teorisinin gerçelliğini ve uygulamadaki yerini ortaya koymaktadır. (Holsti, 1978: 521). İletişim kanallarının çoğalması hem ülkeler arasında, hem bireyler ve diğer faktörler arasındaki ilişkilerin gelişmesini ve çeşitlenmesini sağlamıştır. İletişim kanallarının artmasıyla bütün aktörler birbirine daha fazla yakınlaşmış ve etkileşim içerisine girmiştir (Pirinççi, 2010: 25).

Teorisyenler, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılığın bir diğer temel esası olarak, devletler arasındaki ilişkiler yumağında yer alan olayların belirli bir önem sırasının olmadığını savunurlar. Gündem teşkil eden konular arasında değersiz gibi gözüken herhangi bir konu bir anda sivrilebilmektedir. 1970 ve sonrası dönemde meydana gelen olaylar ve oluşumlar sonucunda ülkelerin özellikle iç politikalarının haricindeki politikaları oluşturan esaslar ve temalar hem artmış hem de çok farklılaşmıştır. Sadece askeri alanda ve güvenlik alanında yapılan değerlendirmelerle şekillenen politikalar, şimdi; daha farklı alanlarda yapılan değerlendirmelerle birlikte dış politikaya uygulanmaktadır. Devletler için “çevre temizliği” konusu ikincil bir konu iken küresel ısınmanın etkileri göz önünde bulundurulduğunda bir anda birincil değer kazanmaktadır. Özetle devletlerin dış politika siyasetlerini ya da iç politika siyasetlerini artık birbirinden ayrı düşünmesi ve şekillendirmesi bu karmaşık ortamda çok zordur. Uluslararası gündemi belirleyecek konuların bir derecelendirilmesinin yapılması ancak; şartlar iyi incelendiğinde o anki anlık duruma göre belirlenebilir. Bu durumun sebebi önem arz eden konuların değişkenlik gösterebilme elastikiyetidir. (Smythe, 1980: 137).

Gündemin bu kadar esnek yapıda olması devlet yönetimini de zorlaştırmaktadır. Ülke içindeki bazı çıkar gruplarının hükümet politikalarına ters düşme ihtimali yükselmiştir. Ülke için iyi sonuçlar doğurabilecek politik yaklaşımlar bu çıkar gruplarının işine gelmeyebilir.

Hükümetlerin bu dengeyi koruması gerekmektedir. (Karşılıklı Bağımlılık(2014), <http://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/>).

Karmaşık Karşılıklı Bağımlılığın son temel esası ise şöyle açıklanmıştır: Askeri gücün uluslararası arenadaki konumu geçmiş dönemdeki değeri ile karşılaştırıldığında çağımızda giderek zayıflamış ve zayıflamaya da devam etmektedir. Demokrasi ile yönetilen ülkeler veya bölgeler karşılıklı ilişkilerde meydana gelebilecek bir uyuşmazlık durumunda askeri güç kullanımını yada askeri caydırıcılığı ilk planda kullanmayı tercih etmemektedir. Bütün bu durumlar Karşılıklı Bağımlılığın yaratmış olduğu etkilerin sonuçlarıdır. Bu konuya örnek olarak ABD ve Rusya Federasyonu verilebilir. Daha somut bir örnek ise geçmiş kanlı savaşlarla dolu olan Almanya ve Fransa verilebilir. Günümüzde, Almanya ve Fransa aynı Bölgesel Güvenlik Alanında yer almaktadırlar. AB gibi uluslararası başat bir örgütün önemli üyeleridir ve AB'nin bel kemiğini oluşturmaktadırlar. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Karşılıklı Bağımlılığın askeri gücün kullanılma ihtimalini ve bu ihtimalin ülkelerin dış politika alanındaki yerinin değiştiğinin ve zayıfladığının en önemli göstergesidir. (Keohane ve Nye, 1998: 87). İlişkilerinde Karmaşık Karşılıklı Bağımlılığı temel alan devletler içerisindeki problemlerde askeri gücün yaptırımı dönüştürülebilme ihtimali giderek zayıflamıştır. Yani, tam bağımsız bir devlete karşı herhangi bir sorun sebebiyle güce başvurmak demek o ülke ile daha yararlı ilişkiler kurma ihtimalini tamamen ortadan kaldıracaktır. Direkt olarak ulusal egemenlikle alakalı olmayan konularda güç kullanımı aşırı derecede pahalı ve tehlikeli bir hâl almıştır.

1.2.2. Karşılıklı Bağımlılık-Küresellik İlişkisi

Karşılıklı Bağımlılık teorisyenleri küresellik kavramını incelerken farklı bir yeni oluşum olarak ele almamışlardır. 1990 sonrası dönemde “küreselleşme” kelimesi literatürde çok sık başvurulan bir terim olmuştur. Teorisyenlere göre, Küreselleşme ve Karşılıklı Bağımlılık tam anlamıyla örtüşen iki unsur değildir. Karşılıklı Bağımlılık dönem dönem etkisinin artıp azaldığı bir süreçten geçmiş ve günümüzde etkisi artarak devam etmektedir. Küreselleşme ise; sürekli etkisinde artış gösteren bir kavramdır. (Keohane ve Nye, 2000: 105).

Bazı teorisyenler Küreselleşme ile birlikte Karşılıklı Bağımlılık teorisinin işlevini yitirdiğini küreselliğin bu teorisinin yerine geçtiğini savunur. Bunun aksine, Karşılıklı Bağımlılık teorisyenleri, Küreselleşmenin yeni bir kavram olmadığını ve küreselliğin Karşılıklı Bağımlılık teorisinin gelişmiş bir çeşidi olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca bu teorisyenler, Küreselleşmenin iki özelliğinden bahsederek Karşılıklı Bağımlılığın yok olmadığını ve küreselliğin yaşandığı bu ortamda teorilerinin yerini saptamaya ve göstermeye çalışmıştır. Öncelikle Küresellik kendine özgü her yönlü bir ilişkiler örgüsünü ön planda tutar. Yani uluslararası arenadaki iki aktör arasında her açıdan bir ilişki olması gerekmektedir. Teorisyenler bunun imkânsız olduğunu savunmuş

küreselliğin bir parçası olarak Karşılıklı Bağımlılığın bu noktada devreye girdiğini söylemişlerdir. Örneğin, iki ülke arasında sadece ekonomik yönlü bir ilişki olabilir. Bu durum Küresellik bağlamında açıklanamasa da Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık olarak açıklanabilir. Keohane ve Nye'a göre uluslararası bir ortamdaki politik ilişkilerin tamamen bir küresellik ürünü olarak düşünülmesi yanlıştır. (Keohane ve Nye, 2001: 228).

Etkileşim kanallarının “küresel” yapıda olabilmesi için küreselliğin belirli bölgelerle veya alanlarla sınırlı kalmaması gerekmektedir. Evrensel nitelik taşıması gerekir, ancak; günümüzde teknoloji ve etkileşim kanallarının çokluğu, medya gibi etmenler olmasına rağmen hâlâ ulaşılamayan etkileşime girilemeyen bölge veya yerler mevcuttur. Küreselliğin özellikleri incelendiğinde Küreselleşme kavramının sürekli gelişen bir düşünce ve olgu olmasına karşın tek başına asla yeterli olamayacağı ortadadır. Karşılıklı Bağımlılığın Küreselleşmenin bir tamamlayıcısı olduğu Keohane ve Nye tarafından dile getirilmiştir. (Keohane ve Nye, 2001: 230).

Bu sebeplerden dolayı Karşılıklı Bağımlılık teorisyenleri Karşılıklı Bağımlılık ve Küresellik ortak paydasında birkaç farklı açıdan ele almaktadır. İlk olarak ekonomik anlamda incelendiğinde küresellik Karşılıklı Bağımlılık şartlarında gerçekleşen ilişkilerin daha uzak noktalara taşınmasını sağlar. Ekonomi bağlantılı bu ilişkiler örgüsü böylece daha büyük pazarlara ulaşabilir. İkinci olarak Askeri anlamda düşünüldüğünde ise küresellik sayesinde Karşılıklı Bağımlılık temelinde devam eden ilişkiler sonucunda askeri yardımlar yapılabilir, askeri alanda yeni teknolojik malzemeler üretilebilir ve pazarlanabilir. Devletlerin orduları daha modernize bir hale gelerek günümüz tehditlerine göre donatılabilir. Bir diğer açıdan baktığımızda karşımıza Çevresel Globalism kavramı ortaya çıkmaktadır. Yine Karşılıklı Bağımlılık temelinde şekillenen ilişkiler sayesinde çevresel sorunlara ortak bir önlem alınabilir ve uygulanabilir politikalar üretilebilir. İnsan sağlığına yönelik önemli malzemelerin tedariki sağlanabilir. Sosyo-kültürel açıdan düşündüğümüzde ise; Karşılıklı Bağımlılığın sağlamış olduğu etkin iletişim kanalları sayesinde bilgi akışının sağlanması farklı kültürlerin tanınması, bilinmeyen konuların zamanla edinilmesi sağlanabilir. Küresellik ve Karşılıklı Bağımlılık devlet ve uluslararası örgütlerin ilişkilerinin temelinde yer alan günümüze en uygun uyum sağlayabilecek iki önemli unsurdur. (Keohane ve Nye, 2000: 106-107).

1.2.3. Karşılıklı Bağımlılığın Siyasal Süreçleri

Geleneksel Realist anlayışa göre askeri güvenlik, devletlerin temel hedefidir ve doğrudan savunma ile ilgili olmayan konuları dahi etkilemektedir. Askeri olmayan konular bu bağlamda ‘ikincil’ bir öneme sahiptirler ve sadece siyasi ve güvenlik meseleleri üzerinde etkileri açısından değerlendirilirler. Örneğin ekonomik ve mali bir güç veya sıkıntılar bir devletin dünya gücü olmaya yönelik konumuna etkisi açısından değerlendirilir (Yavuz, 2008: 21-31). Bunun tam tersi olarak

Keohane ve Nye'a göre uluslararası politikanın gündeminde hiyerarşik bir sıralamaya yapmak doğru bir yaklaşım değildir.

Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılığına göre, alt birimden bir bürokrat dahi takip edilmesi gereken çok sayıda dış politika hedefi ortaya koyabilir. Her bürokrat kendi konusuna yönelik amaçlarını önerirken, farklı kurumlar arasında dış politikanın tespiti ve eşgüdümü konusunda sorunlar doğabilmektedir. Dahası, diğer uluslararası aktörlerde sahnede yerini alarak kendi çıkarları doğrultusunda dış politikanın şekillendirilmesini sağlayarak süreci daha da karmaşık hâle getirmektedirler. Bu şekilde bir uluslararası sistemi tanımlamak için realist düşünürlerin "çarpişan bilardo topları" örneğinin yetersiz kaldığını belirten Keohane ve Nye, bunun yerine çok sayıda aktörün eylem ve politikalarının birbirine bağlı olduğunu temsil etmesi için "ilişkiler ağı" modeli olarak adlandırılan örneği tercih etmişlerdir (Burchill, 2005: 189).

1.2.3.1. Konular Arası Bağlantı Stratejileri

Güçlü devletler askeri ve ekonomik güçlerini kullanarak diğer devletlerin farklı alanlardaki politikalarını etkileyebilmekte, farklı meseleleri birbirine bağlayarak uluslararası örgütler vasıtası ile zayıf devletler üzerinde üstünlük kurabilmektedirler. Özellikle savunmasız olarak nitelendirebileceğimiz alanlarda güç kazanmak adına, güçlü oldukları alanların yararlarını iyi kullanarak zayıf yönlerini telafi etmeye çalışırlar. Askeri ve ekonomik gücü optimal bir seviyede ve yerinde kullanmak burada kilit noktadır. Bu bağlamda güçlü devletler çıkarlarını korumak adına veya göreceli olarak zayıf oldukları konularda avantaj sağlamak için de askeri ve ekonomik üstünlüklerini bir manevra kabiliyeti gibi kullanabilmektedirler. Böylece hem askeri gücü hem de ekonomik gücü doğru yer ve zamanda kullanmaya özen gösterirler (Keohane ve Nye, 2000: 30).

Karşılıklı bağımlılıkta askeri ve ekonomik güç arasında uyum sağlamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü askeri güç kullanımı doğrudan veya dolaylı olarak maliyeti arttırması sebebiyle zorlaşırken; askeri bakımdan güçlü devletlerin göreceli olarak hassas oldukları konularda askeri üstünlüklerini kullanarak, diğer devletleri güç kullanmakla tehdit ederek avantaj elde etme imkânları yok olmaktadır. Askeri güç kullanma olanağının yokluğunda ticaret, enerji, doğal kaynaklar ve açık denizlerin kullanımı gibi konularda güç kaynaklarının dağılımı farklı olacağından bu konulardaki hedef ve politikalarda birbirinden farklı olacaktır. Eğer askeri güç hâlâ kolay bir şekilde yapılabilse idi ve askeri anlamda bir birincil dış politika hedefi belirlense idi, güç etmenlerindeki farklı dağılımın bir değeri kalmaz, askeri açıdan en üstün devlet, kaynaklar açısından zayıfta olsa diğer devletler üzerinde üstünlük kurabilme avantajına sahip olurdu (Keohane ve Nye, 2000: 30-31). Keohane ve Nye'nin ortaya koymuş olduğu bu kuramla klasik uygulanabilir politikaların devri kapanmıştır.

Askeri gücü bir bağlantı stratejisi olarak kullanamayan ülkeler diğer bir alternatif olan ekonomik gücü devreye sokabilir. Ancak bu ekonomik bağlantı stratejisi de ulus üstü aktörlerin, özelliklede çok uluslu şirket ve çıkar gruplarının, sergileyeceği davranışlar yüzünden kolay uygulanabilir olmayabilir. Konular değiştikçe aktörler ve iletişim kanalları hem farklılaşıp hem de çoğaldıkça bu bağlantı stratejisinin uygulanabilirliği daha da zorlaşmaktadır. Örneğin, askeri ve ekonomik olarak güçlü bir devletin uluslararası mali konularda vereceği ödünlerini açık denizlerin kullanımı gibi başka bir politika alanında elde edeceği bir tavizle dengeleme imkânı pek mümkün olmamaktadır. İşin aslı bu konularla ilgili aktörler ve ilgili uluslararası örgütler değişiklik göstermektedir (Arı, 2013: 432). Diğer taraftan güçsüz ve fakir ülkelere gelince bağlantı stratejilerinin kullanımı farklılık göstermektedir. Bu ülkelerde yönetime muhalefet grupların ve bazı önemli çıkar çevrelerinin zayıf oluşu birbirleri ile ilgisi olmayan konuları birbirine bağlama konusunda hükümetlerin daha rahat davranmalarına olanak sağlayacaktır. Bu durum yönetimlerin pazarlık gücünü artıran bir niteliktedir. Yani, özellikle bu bağlantı stratejisini zayıf ülkelerin güçlü devletlere karşı kullanması mümkündür. Güçlü devletler, doğrudan bağlantı stratejisi uygulayamazlar dahi zayıf devletlerin kurduğu bağlantı stratejilerinden dolayı olarak etkilenmektedirler (Arı, 2013: 433).

Küresel güçlerin askeri gücü birbirlerine yönelik kullanması bir felaketi yeni dünya savaşlarını tetikler. Ulus üstü örgütlerin bir bağlantı stratejisi olarak kullanılması hem yoksul ülkeler için hem de güçlü ülkeler için daha kolay ve az riskli bir yoldur (Keohane ve Nye, 2000: 31). Kısaca askeri güç kullanımının faydası azalıp kullanımı zorlaştıkça uluslararası örgütlerin önemi, ulus ötesi aktörlerin kullanımı ve yapılan pazarlıklar artmaktadır (Başçıl; 2013: 27-29).

Böylece güç unsurunun kullanımı azalırken, gündemi belirleyen konuların çeşitlendiği konular arasında bir öncelik sırası veya hiyerarşi sisteminin ortadan kalktığı, her bir konunun kendi içindeki güç dağılımının daha da önemli bir hâle geldiği görülmektedir. Sebebi ise, askeri ve ekonomik kozlar aktörlerin ve iletişim kanallarının çoğalması sebebiyle bağlantı stratejisi olarak kolay kullanılamaz bir hâle gelmiştir. Uluslararası problemlerin giderek çeşitlenmesi ve her birinin kritik bir hâl alması ülkeler arasındaki hiyerarşiyi de zayıflamaktadır (Keohane ve Nye, 2000: 31-32). Karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinde devletler çeşitli stratejiler geliştirerek (konuları farklı farklı mı, paket halinde mi, paket halinde görüşülecekse paketler nasıl oluşturulacak, hangi konularda ödün verilip hangi konularda taviz istenecek vb.) dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu tür çoğul konular üzerinde çoğul aktörlü ve çoğul stratejili hesaplarla uluslararası ilişkiler iyice karmaşık, öngörülmesi ve kontrol edilmesi zor hâle gelmektedir (Keohane ve Nye, 2000: 31).

1.2.3.2. Gündem Belirleme

Karşılıklı bağımlılığın ikinci unsuru olan uluslararası gündem konuları arasında sabit, belirli bir hiyerarşinin olmaması, gündemin oluş şeklini ve kontrolünü önemli bir hale getirmiştir. Realistler, askeri ve siyasi konuları “Birincil politikalar” olarak nitelendirirken diğer konuları ise “İkincil Politikalar” başlığı altında toplamıştır. Bu yaklaşımda gündem için önemli olan güç dağılımı dengesindeki değişimler ve bu değişimlerin devletler üzerinde meydana getirdiği tehdit algılamalarıdır (Keohane ve Nye, 2000: 32).

Keohane ve Nye, realistlerin görüşlerine karşı çıkararak; güvenlik ve askeri konuların “Birincil”, diğer kalan konuların “ İkincil” olduğunu reddetmektedirler. Günümüzde uluslararası ilişkileri etkileyen aktörler sürekli artmakta ve sınır aşan sorunların çokluğuyla birlikte dünya politikasının konuları çeşitlenmektedir. Herhangi bir konu bir anda “Birincil” olabilmektedir. Zamanla bazı konular önem kazanırken bazıları da değerini kaybetmektedir. Örneğin, sektörel teknik düzenlemelerle ilgili bir konu bir anda askeri konuların veya mali konuların önüne geçebilmektedir (Keohane ve Nye, 2000: 32). Ulus üstü örgütlerin sayısının artması ve teknolojik gelişmeler farklı ulus üstü örgütlerde birden fazla konunun aynı anda ele alınmasına imkân tanırken, gündem konuları arasında bir sıralamaya gitmek mantıksız bir hâl almıştır.

İç ve dış politika sorunları arasındaki ayrımın giderek zorlaştığı karmaşık karşılıklı bağımlılık ortamında, uluslararası konuların ekonomik gelişme ve karşılıklı bağımlılıktan dolayı içsel ve dışsal problemlerden aşırı bir şekilde etkilenebileceğini söylemek mümkündür (Arı, 2013: 433). Örneğin, 1970’li yıllarda Ortadoğu petrol krizinde artan petrol fiyatları ABD de çeşitli sektörlerde maliyet artışına sebebiyet vermiş bu maliyet artışından zarar gören çıkar grupları, ABD hükümetine baskı uygulayarak petrol fiyatlarının düşürülmesini istemiştir. Neticede ABD hükümeti Ortadoğu ülkelerinden petrol üretimlerini artırmalarını talep etmiştir. Yani çıkar grupları, uluslararası gelişmelerin yerel etkilerini siyasallaştırıp, içsel bir sorun olmaktan çıkararak tepkilerini uluslararası boyuta taşıma fırsatı bulmuş ve başarmıştır (Arı, 2013: 433). Buradan yola çıkarak iç politika ile dış politika arasındaki sınırların belirsizleştiğini uluslararası gündem konularının çeşitlenmekte olduğunu görmekteyiz.

Güç etkenlerinin alanlara göre paylaşımındaki değişimlerde o andaki üzerinde durulacak konuyu etkileyebilmektedir. 1970’li yıllarda ham petrol üreten devletlerin küresel kuruluşlar ve petrol tüketen devletler üzerindeki aşırı etkisi gündemi değiştirmeye yetmiştir. Bunun dışında özellikle bir güç kaynağındaki farklılaşma gündemin bununla ilişik bir konuya yönelmesine sebep olabilmektedir. 1973 petrol ambargosu ve OPEC’in petrol fiyatlarını artırması ile Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki ticari konuların genel gündeminde değişiklik meydana getirmiştir. Bununla birlikte Çok Uluslu Şirketlerin öneminin artması ile birlikte hem devletler hem de Birleşmiş

Milletlerin (BM) gündeminde Çok Uluslu Şirketler ile ilgili tasarruf ve düzenlemeler ön plana çıkmıştır (Keohane ve Nye, 2000: 33). Karmaşık karşılıklı bağımlılık ortamında gündem belirleme mekanizması daha karmaşık bir şekilde işlemektedir. Uluslararası gündem sadece büyük devletler tarafından güvenlik problemleri paralelinde değil diğer tüm uluslararası aktörlerin katılımı ile çoğul ve karmaşık bir ortam üzerinde oluşturulmaktadır.

1.2.3.3. Uluslar aşırı ve Ulus ötesi ilişkiler

İletişim kanallarının artmasıyla birlikte uluslararası politika ile ülkelerin iç politikaları git gide girift bir yapı kazanmıştır. Uluslararası arenada meydana gelen bir gelişme karşılıklı bağımlılık bulunan bazı ülkelerin iç politikalarını önemli ölçüde etkilemektedir. İç politikada bu etkilerin doğurduğu tepkiler sonucunda uluslararası arenada yeni bir etki görülmektedir. Artık günümüzde herhangi bir ulus devletin sınırları içerisindeki çıkar çevreleri farklı ülkelerin siyasi aktörleriyle koalisyonlar kurabilmektedir. Bu aktörler arası kurulan çok yönlü bağlantılar ile karmaşıklaşan uluslararası etkileşim ortamı politikacılar, devlet adamları ve diğer aktörlerin karşılıklı bağımlılığı hesap ederek konular ve aktörler arası uyumlu bağlantı stratejileri geliştirme ve uygulama yeteneklerini ön plana çıkarmaktadır. Siyasi aktörler Karşılıklı Bağımlılık stratejilerinin bütüncül ve kısmi sonuçlarını önemserken bunların siyasete ve gündemin belirlenmesindeki sonuçlarını da hesaba katmaları gerekir (Arı, 2013: 433).

Karmaşık karşılıklı bağımlılıkta çok yönlü ilişkiler sadece merkezi, hükümetSEL olmayan kuruluşlarla sınırlı değildir. Devletler artık sadece bakanlıklar seviyesinde ilişki kurmamaktadır. Örneğin bir hükümet başka bir ülkedeki gayri resmi aktörlerle çıkar ilişkisi ve çözüm arayışı için bir araya gelebilir ve koalisyonlar kurabilir. Dış işleri bakanlıkları saf dışı bırakılarak ilişkiler bu şekilde daha kolay gerçekleşmekte ve ağır işleyen diplomasiden kurtulmayı sağlamaktadır. Tabii bu durum ülkelerin kendi dış politikalarını uygulamalarını zora sokmaktadır (Keohane ve Nye, 2000: 34).

1.2.3.4. Uluslararası Örgütlerin Rolü

Uluslararası örgüt kavramı; uluslararası platformda faaliyet gösteren ticari bir niteliği olmayan, birçok ülkeyi alâkadar eden ama ülke niteliğine sahip olmayan çok yönlü birleşmenin oluşturduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin yönetildiği kurumlardır. Uluslararası ilişkilerde yeni konuların ortaya çıkmasıyla, aktörler arası iletişimi ve organizasyonları gerekli kılmaktadır (Nye, 2004: 160). Ekonomik olarak karşılıklı bağımlılık ilişkisi artık ülkeler arası çatışma ve anlaşmazlıkları önlemekte yetersiz kalmakta bu uluslararası ilişkileri istikrarlı ve işbirliğini teşvik edici uluslararası örgütlere ihtiyaç duyulmaktadır (Keohane, 2002: 51).

Teknoloji sayesinde aktörler arası etkileşimi artıran çok sayıda yeni iletişim kanalının açılması, etkileşim ortamı sağlaması bakımından uluslararası kurumların uluslararası politikadaki değerini artırmaktadır. Ortak kurallar, sürekli bir iletişim ve bilgi akışı sağlayarak belirsizlikleri azaltan uluslararası örgütler, devletlerin kolektif kazanç elde etmelerini mümkün kılmaktadırlar (Keohane, 1998: 86). Uluslararası örgütlerin ülkeler arasındaki diyalogu ve işbirliğini geliştirmeye yönelik bir aracı oldukları da dile getirilmektedir (De Vries, 1990: 429).

Realistlere göre uluslararası örgütler, devletlerin güvenlik ihtiyacından kaynaklanarak ortaya çıkmıştır. Realistlerin bu bakış açısının tam tersine uluslararası örgütler, çeşitli konu ve aktörlerin birbirleri ile bağlantılı olduğu karmaşık bir ortamda, ulus ötesi güçlü ilişkiler kurabildikleri için sadece güvenlik alanına yönelik olarak var olmaları çok sığ ve yanlış bir tanım olur. Bu örgütler uluslararası karmaşık ve yoğun gündemi rahatlıkla tespit edebilmekte, önemli koalisyonların oluşmasına zemin hazırlama, zayıf ve küçük devletler için bağlantı stratejileri uygulama zemini hazırlamaktadır (Keohane ve Nye, 2000: 35-36). Uluslararası örgütler gündem belirleme konusunda oldukça kritik bir role sahiptir. Üzerinde durulması gereken konuları belirleyerek bu arenadaki aktörleri yönlendirmekte ve onların anlayış tarzlarını etkileyebilmektedir. Örneğin, BM'nin 1975 yılındaki "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen" konulu özel oturumu ekonomi politikalarına yönelik yeni tartışmaların fitilin ateşlenmesine neden olmuştur (Arı, 2013: 433). Ayrıca birçok ülkede diplomatik temsilciliği bulunmayan küçük ülkeler uluslararası örgütler sayesinde birbirleri ile iletişim kurma, işbirliği yapma ve konular arası bağlantı stratejileri oluşturma fırsatını elde etmektedir (Keohane ve Nye, 2000: 36). Uluslararası örgütlerin varlığı askeri güç kullanımını azaltırken, zayıf devletlerin pazarlık gücü ve önemini artırmıştır (Nye, 2007: 217). Uluslararası örgütlerin karmaşık karşılıklı bağımlılığın temel öğelerinden biri olduğu dikkatimizi çekmektedir. Karşılıklı bağımlılık teorisi uluslararası örgütlerin varlığını daha da anlamlı kılmıştır.

1.2.3.5. Karşılıklı Bağımlılık ve Uluslararası Liderlik

Keohane ve Nye yapmış oldukları çalışmalarında modern tarihin her döneminde uluslararası ortamda lider konumunda bir devletin bulunduğunu fakat uygulanan liderlik şeklinde farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Uluslararası sistemde liderlik, tıpkı bireylerde olduğu gibi; emir ve komuta etmek, tetikleyici olmak, uyum ve yönlendirmeye yardımcı olmak şeklinde gerçekleşmektedir (Keohane ve Nye, 2000: 200). Bahsedilen ilk liderlik modeli uluslararası sistemi yönetmek için yeterli imkânlara sahip ve güç kullanmaya istekli ulusların uluslararası ilişkileri kendi çıkarlarını korumak için azami ölçüde yönettiği hegemonik liderliktir. Bu sistem incelendiğinde devletlerarası bağımlılık ilişkisi büyük devletin lehine olacak şekilde genellikle asimetric olarak gerçekleşmektedir (Ikenberry, 1996: 396).

Lider devlet ekolünde bir diğer model ise; devletin öncülük etme rolünü üstlendiği uluslararası meselelerin çözümünde diğer devletlerle geliştirdiği iyi ilişkiler ağını kullanarak uluslararası sistemi istikrarlı bir hale getirmeye çalışmaktadır. Bu modelde lider devletin öncü rolünün iç politika muhalefeti ve uluslararası sistemdeki gelişmeler nedeni ile yetersiz kalması mümkündür. Lider devlet, uluslararası sistemdeki aktörlerin davranışlarını düzenlemek için isteksiz olsa bile sahip olduğu imkânlar ve konumu gereği uluslararası sistemi davranışlarıyla etkileyebilecek güçtedir (Ikenberry, 1996: 395).

Kuramın öncülerinin ileri sürdükleri son tarz olan tetikleyici, teşvik edici liderlik tarzında lider devlet, diğer ülkeleri uluslararası sistemin istikrar ve bekasına olumlu yönde etki yapacak şekilde tetikleyici politikalar gütmektedir. Bu modelde lider devlet istikrarlı bir uluslararası sistem yaratmak için diğer devletleri istikrarsızlık kaynağı olan kısa vadeli çıkarlarını göz ardı etmeleri doğrultusunda teşvik ve ikna etmeye çalışır. Hegemonik kaygılar taşımayan uluslararası koşullarda sürdürülebilecek olan bu sistemde birkaç devletin bile çıkarlarından feragat etmek istememesi hoşnutsuzluk yaratabilir. Bu yüzden lider bir devletin uluslararası arenada iyi bir dayanağı olması gerekir (Keohane ve Nye, 2000: 201).

Keohane uluslararası işbirliğini konu edinen bir çalışmasında uluslararası arenada her geçen gün önemi artan ekonomik karşılıklı bağımlılığa rağmen devletlerarası ilişkilerde bir uyumsuzluğun varlığını dile getirmiştir (Keohane, 1984: 5). Söz konusu uyumsuzluğun temel nedenini ise vatandaşlarını dünya ekonomisindeki gelişme ve çalkantılardan uzak tutmak isteyen devletlerin ekonomiye daha fazla müdahale etmesi ve bu müdahalenin maliyetini başka devletlere yükleme çabası olarak açıklamaktadır. Karşılıklı bağımlılık ortamında kötü etkilerinde (işsizlik, enflasyon, ekonomik krizler gibi) iyiler kadar hızlı yayıldığını vurgulayan Kehanet, artan uyumsuzluğa rağmen devletlerin tamamlayıcı ve ortak çıkarlar etrafında işbirliği geliştirmelerinin mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Keohane, 1984: 5-6).

ABD hegemonyası II. Dünya Savaşı sonrasında önemli bir şekilde hissedilmeye başlandığını belirten Keohane; ABD hegemonyasının uluslararası güçlerin ortaya çıkmasıyla zayıfladığını belirtmiştir. Keohane göre, hegemon ve uluslararası rejimler ortak bir şekilde anlaşma yapmayı, kural tesis etmeyi ve kurallara uymayı sağlamaktadır. Bundan dolayı hegemonya ve uluslararası rejimler tamamlayıcı olabilirler, üstelik birbirlerinin yerine geçebilirler (Keohane, 1984: 15). Uluslararası rejimler tesis edilip çalışır hale getirildikten sonra işbirliği geliştirmek için bir hegemonun varlığına ihtiyaç kalmamaktadır. Uluslararası rejimlere katılarak birbirlerini bağlayan devletler, yine bu rejimler vasıtası ile birbirlerini denetlemeyi de başarmaktadır. Bundan dolayı, mevcut rejimleri devam ettirme koşullarının onları yeniden yaratmaktan daha kolay ve daha az talepkâr olması nedeni ile devletler, mevcut uluslararası rejimleri ilga etmenin yaratacağı belirsizlik riskini almadan işbirliği arayışlarına devam edeceklerdir (Keohane, 1984: 49-50). Uluslararası örgütler vasıtası ile birbirleriyle yoğun etkileşim içinde olan örgüt veya devletler uluslararası

arenada işbirliğini tesis edebilirler. Aynı şekilde AB ile Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki ilişki buna benzer bir örnek teşkil etmektedir.

1.2.4. Karşılıklı Bağımlılığa Yönelik Eleştiriler

K. Waltz, karşılıklı bağımlılığa karşı en ciddi eleştirel yaklaşımlarda bulunmuştur. K. Waltz'a göre; karşılıklı bağımlılık kuramı "devlet" kavramını çok küçümsemiştir. Uluslararası problemlerin temelinde hâlâ askerî konular ve güvenlik konularının yer aldığını belirten Waltz, devletlerin bu sistemde temel faktör olduğunu savunmuştur. Waltz'a göre, aşırı derecede artan ekonomik ilişkiler devletlerarası problemleri çözmekten çok yeni çatışma alanları yaratarak uluslararası istikrarı azaltmaktadır. Waltz, uluslararası sistemin temelini devlet olduğunu, devletlerin bir araya gelerek bu sistemi oluşturduğunu ve devletlerin belli ölçülerde birbirine benzeyen organizmalar olduğunu savunmuştur. Karşılıklı bağımlılığın heterojen unsurlardan oluşan iç politikada geçerliliği olduğunu öne sürmüştür (Waltz, 1971: 206-220).

Keohane ve Nye'nin, realist yazarları çok özenli bir şekilde bir şekilde çalışmadan, yüzeysel olarak incelemekle suçlayan Stanley J. Michalak ise şiddetli eleştiriler yöneltmiştir. Michalak, Keohane ve Nye'in realizmi üç temel noktada bilerek ve isteyerek çarpıtarak ifade ettiklerini dile getirmiştir. İlk olarak Michalak, karşılıklı bağımlılık teorisinin realist teoriyi çok dar bir şekilde ele aldığını ve özellikle güç kavramının doğasının yanlış anlaşılabilir olarak anlatıldığını dile getirmiştir. Karşılıklı bağımlılık, uluslararası rejim değişimlerinin realist açıklamasının herhangi bir yazara dayandırılmadan anlatıldığı yönünde de güçlü eleştiriler almıştır (Michalak, 1979: 139-150).

Karşılıklı Bağımlılık teorisinin aksine küçük devletlerin gücünün ve etkisinin artmadığı, politik ve ekonomik üstünlüğü elinde bulunduran ülkelerin lider konumunda yer alarak, klasik anlayışın sürdüğü dile getirilmektedir. Ayrıca, karşılıklı bağımlılık yaklaşımının gelişmiş ülkelerin ekonomileri üzerinde pek bir etkisinin olmadığı da dile getirilmektedir (Arı, 2013: 444). Bu açıdan bakıldığında Neoliberaler, karşılıklı bağımlılık yaklaşımına büyük devletlerin güç ve etki arayışlarının başka araçlarla devam ettirilmesinden başka bir şey olmadığı yönünde eleştiriler getirmektedir (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004: 59-79).

Özellikle çatışma analizlerinde fazlaca kullanılan karşılıklı bağımlılık yaklaşımının açıklama ve anlamlandırma gücünü artırmak için üç önemli noktada geliştirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. İlk olarak teorik yapının, çatışma üzerindeki etkileri daha kapsamlı bir şekilde açıklayabilmek için güçlendirilmesidir. İkincisi, karşılıklı bağımlılığın çatışma önlemedeki sınırlarının belirlenmesidir. Son olarak hem karşılıklı Bağımlılık hem de çatışma kavramlarının tanımları ile ölçüm araçlarının daha da geliştirilmesidir (Mansfield ve Pollins, 2001: 854-855).

Esasında karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, teknoloji ve ticaret sayesinde devletlerarası etkileşimin her geçen gün arttığını, artan etkileşimin yönetilmesi için diplomasi trafiğinin sıklaştığını böylelikle devletlerin giderek karşılıklı olarak birbirlerine daha çok bağımlı hale geldiklerini ileri sürmektedir. Söz konusu karşılıklı bağımlılığın doğru yönetilememesi halinde devletler için büyük maliyetler yaratacağı vurgulanarak, devletlerarası işbirliğinin önemine ve askeri güç kullanımının zorlaştığına dikkat çekilmektedir. Her teori gibi zayıf yönleri olmasına rağmen, uluslararası sistemi ve devletlerarası ilişkileri anlamada hâlâ etkili ve yararlı bir teoridir (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 88). Bu kuramdan yola çıkarak AB'nin Güney Kafkasya bölgesindeki ülkelerle ilişkileri "Karşılıklı Bağımlılık" temellerine dayandırılabilir. İki unsurun da birbirine ihtiyacı vardır.

AB'nin enerji ihtiyacının garanti altına alınması diğer yandan Güney Kafkasya ülkelerinin batıya tam olarak entegre olabilme çabaları çıkarlar açısından örtüşmektedir. AB enerji ihtiyacını alternatif kaynaklardan karşılayamadığı takdirde bunun maliyeti Rusya tekeline mahkûm olmaktadır. Güney Kafkasya gibi önemli bir bölgesel güvenlik alanında AB'nin söz sahibi olamamasının maliyeti dış siyasetinde ABD güdümünde kritik bölgelerde maşa görevi görmesinin devam etmesi demektir. Güney Kafkasya bölgesel güvenlik alanındaki dinamiklerin AB tarafından tam olarak analiz edilememesi AB ülkelerini de olumsuz olarak etkileyebilir. Örneğin yasadışı göç, uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığı gibi vakalar AB ülkelerinin hem ekonomik hem de siyasi ve kültürel değerlerine etki eder.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AB DIŞ POLİTİKASI VE KAFKASYA'NIN JEOPOLİTİĞİ

AB, 28 üye ülkenin oluşturduğu siyasi ve ekonomik yönlü bir örgütlenmedir. Ulus üstü bu örgütün etki alanı da oldukça geniştir. Başlarda sadece bir topluluk olarak uluslararası arenada boy gösteren bu birlik; Maastricht Antlaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır. Böylece Avrupa Ekonomik Topluluğu siyasi bir statü elde ederek şimdiki Avrupa Birliği adını almıştır. Bu gelişmelerin temelinde uluslararası siyasi alanda karşılaşılan durumlar etkili olmuştur.

2.1. AB'nin Dış Politikası

Uluslararası bir yapıda bulunan unsurların tavırlarını etki altına alan sebepler düşünüldüğünde, bu gibi durumlar uluslararası bir oluşumda farklılık ya da değişim meydana getirmez, sadece etkilenen unsur düzeyinde bir değişim gözlenebilir. Örneğin haberleşme alanında meydana gelen bir dönüşüm ülkeler arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde değişim derecesine göre etki yaratabilir. Ancak; bu durum uluslararası platformda bir yankı uyandırmayabilir. Uluslararası bir oluşumun yapısal ve işlevsel çarklarında oluşabilecek farklılaşmalar daha farklı ve etkili sonuçlar doğurabilir. Örneklendirecek olursak çok kutuplu bir dünya düzeninden tek kutuplu bir dünya düzenine geçiş sonrası veya tam tersi bir durumda uluslararası sistem en uçtaki kılcalları bile etkiler. Böyle bir durumda ülkeler başta güvenlik ve askeri politikalarını, ekonomik çıkar alanlarının yönetimini kısacası, en temel argümanlarını gözden geçirmek zorunda kalırlar. (Waltz, 2000:5-6). Çok kutuplu bir dünya düzeninde ilişkiler çok karmaşık ve bulanık bir ortam içerisindedir. Bu ortamda meydana gelebilecek kutupsal değişimler dengeleri yerinden sarsar ve uluslararası platform da bundan etkilenir. Güçlü devletlerin uluslararası sisteme etkisi daha büyüktür (Waltz, 2000: 6). Bu nedenle Sovyetler Birliğinin dağılması AB gibi ulus üstü örgütlerin de yapısal ve işlevsel fonksiyonlarında değişimlere sebep olmuştur.

Soğuk savaş dönemi ve daha sonra SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan etnik kargaşalar, Doğu Avrupa'da meydana gelen belirsizlik ve güvensiz ortam, Kafkaslardaki bağımsızlığını ilan eden devletlerin ortaya çıkışı ve Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerin Avrupalı devletlere olan etkisi ortak bir politika oluşturmak için itici unsur olmuştur. AB dış politikası üç temel esastan oluşmaktadır. Bunlardan ilki; Avrupa topluluklarının ortak ticaret ve dış politikalarının üçüncü ülkelere uygulanışdır. İkincisi; "Siyasal dış politika"dır. Burada katılımcı devletlerin dış

ilişkilerinde ortak bir payda oluşturarak hareket etmek temel ilkedir. Üçüncü temel esas ise; üye devletlerin uyguladığı kendi dış politikalarıdır (Elbasan, 2012: 408-409).

AB, Maastricht Antlaşması (1992)'nin yapılmasıyla birlikte üç yapıda teşkil edilmiştir. Bu yapılardan birincisi uygulanışıyla tecrübe edinilen “Avrupa Topluluğu (AT)”, bir diğeri ise; örgütün uluslararası arenada uyguladığı dışsal davranışlarını ifade eden “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, (ODGP)”dır. Son yapı ise “Adalet ve İçişleri” konularında ortak bir çalışmayı öngören yapıdır. Birinci yapı sayesinde uluslararası bir kuruluşun temelleri atılmıştır. Diğer bahsedilen yapılar özellikle devletlerin karşılıklı etkileşimini güçlendirmiştir. 1999'dan sonra “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası” zamanla “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)” na müdahil olmuştur. Bu süreçten sonra “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”nın eylem ve fiillerinde artış gözlemlenmiştir. (Spencer, 2001: 31-51). Maastricht Antlaşması'yla oluşturulan Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının hukuki temelleri Amsterdam Antlaşması'yla sağlamlaştırılmıştır. 2007'de imza edilen ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile birlikte “Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi” ismiyle kendine özgü bir mevki oluşturulmuştur. Bu özgün mevki “Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Komiserliği” ve “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği” mevkilerinin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur (Ülger, 2008: 90).

AB üyesi ülkeler 1990 yılından sonra ortak bir dış politika geliştirme yönünde bir çaba göstermişlerdir. Bu çabanın etkisiyle ortak bir paydada birleşme fikri gün geçtikçe daha da ivmelenerek devam etmiştir. “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası” kapsamında ortaya çıkan sonuçlar devletler arası bir özellik taşısa da maddi kaynakların çoğunun Birliğin ilk yapısından sağlanmasından dolayı özellikle Avrupa Parlamentosu olmak üzere, Konsey ve Komisyon'unda dış politikaya dönük değerlendirmelerde verilen kararlardaki etkileri artarak devam etmektedir (Dağcı, 2008: 474). Yaşanan bu gelişmeler, AB'nin dış politikada etkin bir rol oynamak istediğinin kanıtı olarak gösterilebilir. Yeni katılan ve üyelik sürecinde olan devletlerin de kapsadığı sınırlar düşünüldüğünde çok etkin bir ortak dış politikaya sahip bir örgüt olduğu söylenemez. Gerçek anlamda etkin bir güvenlik ve savunma politikasının önünde, pek çok üye devletin daha ötesine gitmek istemediği sınırlar bulunmaktadır. İngiltere ve Fransa, ulusal savunmalarının sorumluluğunu bir ulus üstü Avrupa otoritesine devretmeyi kolay kolay istemez (Dinan, 2008: 391).

Her ne kadar AB ortak bir dış politika oluşturma ve uygulama eğiliminde bulunsa da pek başarılı olduğu söylenemez. Arap-İsrail savaşı, Sovyetlerin Afganistan'ı ilhaki ve sonrasında Körfez harbinde sadece bildiri yayınlama dışında fiili olarak bir eylemde bulunmamıştır. (Arık, 2010: 13-15). AB'nin dış politikasındaki amaçları basit bir şekilde düşünüldüğünde; ilk olarak bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi, insan haklarının korunması, demokrasi ve iyi yönetim

koşullarının sağlanması, son olarak da çatışmaların önlenmesi ve uluslararası suçlarla mücadelede (Smith, 2008).

Aralık 2013'te, Yüksek Temsilci Catherine Ashton tarafından sunulan raporda daha önce kabul edilen Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde yer alan Avrupa'nın güvenliğine yönelik tehditlere yenilerinin eklendiğini ifade etmektedir (Terzi, 2014). Belgede; siber saldırılar, iklim değişikliğinin sonuçları ile enerji, su ve diğer kaynaklar için hem ulusal hem de uluslararası arenadaki rekabet yeni tehditler olarak sayılmaktadır (European Council on Security and Defence Policy, 2013). Bu yeni tehditlerin yaratacağı problemlere karşı AB'nin güvenlik politikasını da şekillendirmesi ve çözümler üretebilmesi gerekmektedir. Üye ülkelerin bu gibi tehditler karşısında tek hareket etme şansı yoktur. Bu yüzden birlikte hareket ederek küresel çözümler bulabileceklerdir. AB üye ülkeleri gün geçtikçe küresel bir aktör olmanın gerekliliğini anlayacaktır.

Karşılıklı bağımlılık açısından bakıldığında; AB, bu teori sayesinde var olma sebebi daha anlamlı bir hal almıştır. Birliğin dış politika hedefleri incelendiğinde; ortak paydada oluşturabileceği ekonomik ya da ticari politikalarını, Karşılıklı Bağımlılığın siyasi süreçlerini takip ederek diğer devletlere uygulayabilir. AB'nin uygulayacağı bağlantı stratejileri "Siyasal bir dış politika" oluşturulmasında en büyük etkidir. Bu teorinin uygulamaya etkin bir şekilde konmasıyla birlikte üye ülkeler kendi dış politikalarını ortak dış politikaya empoze ederek daha güçlü bir duruş sergileme imkânı bulacaktır. Üye ülkelerden özellikle küçük ve orta düzeyde bir güce sahip olanlar AB'nin küresel alanda önemli bir örgüt olmasını desteklemektedirler. Aynı şekilde daha yüksek güce sahip olan ülkelerin politikalarına paralel bir davranış sergileyen AB'nin önemli bir örgüt olması üye olan büyük ülkeler tarafından desteklenmektedir. Dünya siyasetinde daha güçlü bir yer işgal eden AB, üye ülkelerin de dünya siyasetindeki önemini artırmakta, üyesi olan devletlerin dünya siyasetinde benimsedikleri kuvvetli tutumlardan da kendi konumunu güçlendirerek faydalanmaktadır (Terzi, 2014).

2.1.1. AB'nin Komşuluk Politikası

Komşuluk Politikası, Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen "Geniş Avrupa - Komşuluk" başlıklı bir tebliğe dayanarak 2004 yılında başlatıldı. Politika, AB'nin doğu ve güney komşularından on altısı ile olan ilişkilerini mümkün olan en yakın siyasi birlikteliğe ve en büyük ekonomik entegrasyon derecesine ulaşmak için düzenleyen bir çerçeve olarak belirlenmiştir (European Neighbourhood Policy (2016), https://eeas_europa_eu/headquarters/headquarters-homepages).

AB'nin Komşuluk Politikası genel olarak; bir genişleme politikası değil komşu ülkelerle bağları güçlendirmek, ticari ve ekonomik ilişkileri sağlamlaştırmaktır. Her bir komşu ülke için farklı politikalar geliştirilmiştir. Her komşu ülke ile ortak çıkar ve gelir sağlamak amacıyla ilişkiler

yürütülmektedir. Bu ülkeler: İsrail, Suriye, Fas, Belarus, Moldova, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan Cezayir, Filistin Ulusal Yönetimi, Libya, Lübnan, Mısır, Tunus ve Ürdün'dür. Bu ülkelerin ortak özelliği AB'ye aday statüsünde olmamalarıdır. AB bu ülkelere yönelik ilişkilerini ortaklık antlaşmaları yaparak yürütmektedir. Komşuluk politikası çerçevesindeki ortak hedefler üç başlıkta ifade edilebilir: Ortak kazanımlar dâhilinde siyasi birlikteliği arttırarak demokrasinin yayılmasını sağlamak. Ekonomik birleşmenin gerçekleşmesi ve ekonomik gelişimi tetikleyici yeniliklerin yapılması kanalıyla sınır devletlerin zenginliğine katkıda bulunmak. "Avrupa Güvenlik Stratejisi" ile aynı doğrultuda sınır devletlerle terör, ekonomik gelişim vb. alanlarda ortak eylemler gerçekleştirerek, sınır bölgesindeki karmaşa ve güvensizlik ortamının bertaraf edilmesi (www.legalisplatform.net, 2010: 1).

Siyasi ve güvenlik alanlarında Komşuluk Politikası kapsamında ortaklık yapılacak ülkelerle girişimler şu şekilde sıralanmaktadır: Daha sık bir şekilde üst mevkilerde siyasi bir diyalog alanının oluşturulması, her alanda birlikteliği sağlayacak adımların atılması, adaletin sağlanmasını garanti altına alacak kuruluşların desteklenmesi, asimetrik güçlerle mücadele, silahsızlanma gibi kritik konularda geniş yelpazede meydana gelebilecek bir birliğin sağlanması (European Commission, 2004: 13).

Ekonomik ve sosyal alanda Komşuluk Politikası kapsamında ortaklık yapılacak devletlere yönelik girişimler: Kanun uygulamalarındaki düzeltmelerle Birlik ile optimizasyon sağlandığı takdirde AB ekonomi havuzundan yararlanılmasına olanak sağlanması, "Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)"nün kurallarına uygun olarak AB ekonomi havuzuna girme fırsatı ve bu uyum için gerekli maddi yardımların sağlanması, AB projelerinde etkin rol alma, ortaklık yapılacak ülke ekonomisini batı pazarına uyumlaştırmanın sağlanması. Yararlı ekonomik girişimler yapılabilmesi için güven ve istikrar atmosferinin kurulması. Etkin bir siyaset izlenmesi ve yasal değişikliklerle ekonominin güven telkin eden bir atmosferde olması, ekonomik ve sosyal alana yönelik düşüncelerdir (European Commission, 2004: 14-16).

Adalet ve içişleri bakımından Komşuluk Politikası kapsamında ortaklık yapılacak devletlere yönelik girişimler: Yasal olmayan sınır dışı hareket, kendi ülkelerini terk ederek yasal olmayan yollarla ülke içerisine giren gruplar, ülkelerin vize konusundaki eğilimleri gibi alanlarda ortak hareket edebilme, asimetrik tehditlere yönelik yaptırımlar, uluslararası suç şebekeleriyle etkin bir mücadele alanlarında ortak hareket edebilme kabiliyetinin kazandırılması, EUROPOL ve EUROJUST gibi AB kuruluşlarıyla yakın işbirliği (European Commission, 2004: 16-17).

Diğer alanlarda ise Komşuluk Politikası kapsamında ortaklık yapılacak devletlere yönelik girişimler: Enerji konusunda çok sesliliğin yerini tek sesin aldığı etkin, istikralı girişimlerin yapılması, haberleşme-ulaşım-eğitim alanlarında ortak hareket edebilme, Avrupa Araştırma

Alanı'nın ortaklık yapılması planlanan devletlere arz edilmesi ve bireyden bireye ilişkiler kurulmasının teşvik edilmesi (European Commission 2004: 17-19).

Komşuluk Politikası, 2011'de Arap ayaklanmaları sonrasında revize edilmiştir. Büyük bir yenilik amacıyla, "daha fazlası için" ilkesi belirlendi. Ortak ülkeler tarafından ilave reform çabaları, ek mali ve diğer desteklerle ödüllendirildi. Komşu ülkeleri istikrar, refah ve güvenlik açısından etkileyen bir takım radikal değişiklikler ve zorluklar nedeniyle Komşuluk Politikası kurulduğu günden buyana sürekli bir değişim içerisinde. AB'nin ortakları tarafından ikili ilişkilerde aranan farklı katılım düzeyleri göz önünde bulundurularak ve tüm ana paydaşlarla kapsamlı kamuoyu görüşmelerinin ardından Avrupa Komşuluk Politikası, Kasım 2015'te geniş ölçekte revize edilmiştir. Siyasi açıdan, dört ana alan yeni politikanın kalbinde yer almaktadır. Bunlar: İyi yönetim, özgürlük, adaletin dokunulmazlığı ve konumu, insan hakları; istikrar için ekonomik gelişme; güvenlik ve son olarak, göç ve hareketlilik (European Neighbourhood Policy (2016), <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepages>).

AB Komşuluk Politikası, AB'nin Doğu ve Güney'deki ortak ülkelerle ortak çıkarlar kurma isteğini ve demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan haklarına saygı ve sosyal uyumun sağlanması dâhil olmak üzere kritik öneme sahip öncelikli alanlarda ortak çalışmasını taahhüt eden bir politikadır. Sürekli olarak revize edilen bu politika, AB ve komşuları arasında daha istikrarlı bir AB komşuluğuna siyasi, sosyo-ekonomik ve güvenlik açısından daha etkili ortaklıklar kurmayı amaçlamaktadır. AB'nin ortaklarının devletin ve toplumsal dayanıklılığının güçlendirilmesi, göç ve hareketlilikle ilgili zorluklar da dahil olmak üzere, yaşadıkları tehditler ve baskılar karşısında önemli bir önceliktir. Revize edilmiş Komşuluk Politikasının temel ilkeleri, ortak ülkeler, esneklik, ortak mülkiyet, AB üye devletlerinin daha fazla katılımı ve paylaşılan sorumluluk arasında farklılaşmadır. Komşuluk Politikası aracılığıyla AB, ortak ülkelerin AB'nin pazarına ve düzenleyici çerçevesine, standartlarına ve kurum içi kurum ve programlarına daha fazla erişim potansiyeli sunmaktadır. AB, Komşuluk Politikası kapsamındaki ortaklara, özellikle Avrupa Komşuluk Enstrümanı (ENI) aracılığıyla, 2014-2020 için 15 milyar Euro'nun üzerinde destek sağlamaktadır (European Neighbourhood Policy (2016), <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepages>). AB, bu politika sayesinde kendisine üye olmayan diğer ülkeler ile ilişkileri sağlamlaştırma ve uluslararası güçlü bir küresel aktör olma yolunda önemli bir adım atmıştır.

Komşuluk Politikasının sürekli olarak bir değişim ve gelişim içerisinde olmasının temel sebebi Karşılıklı Bağımlılığın uluslararası ortamdaki etkisinden kaynaklanmaktadır. Uluslararası alanda hangi politikanın ne zaman daha etkili olduğu ya da hangi politikanın önemini yitirdiği çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Politika konuları arasında bir hiyerarşi yapmak ve ona göre davranmak bu yüzyılda neredeyse imkânsızdır. Örneklendirecek olursak; 2014 yılı bu politikanın uygulanışı aşamasında kırılma noktası olmuştur. O dönemde Ukrayna'da meydana gelen olaylar, Rusya'nın diğer doğu ortakları üzerindeki aşırı baskısı, Suriye'nin içinde ve dışında meydana gelen

Esad kaynaklı olaylar, zulüm ve insan hakları ihlalleri Avrupa'nın insan ticareti yapılan bir merkez haline gelmesi AB Komşuluk Politikasını derinden etkilemiştir (Joint communication: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2014, 2015: 2).

2017 yılında yayınlanan raporda; AB'nin Komşuluk Politikasındaki temel öncüllere dikkat çekilmiştir. Bunlar; iyi bir yönetim, demokrasi, insan haklarına saygı, istikrarlı bir ekonomik gelişme, güvenlik, göç ve esnekliktir. Aynı zamanda raporda; AB ve komşuları arasındaki yakın ve verimli çalışma ilişkilerinin önemine vurgu yapılmıştır. Komşuluk Politikası kapsamına dâhil olan devletlerin bağımsızlığının, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması gerektiği belirtilmiştir. Son dönemlerde meydana gelen terör eylemleri, şiddet, aşırı yanlı politikalar, düzensiz göç ve mülteci akışlarının ülkeleri birlikte çalışmaya ittiği belirtilmiştir. Özellikle Rus dış politikasının doğu bölgelerine olan baskıcı tutumu AB Komşuluk Politikasını önemli kılan ve etkili bir şekilde uygulanmasını gerektiren bir neden olduğu üzerinde durulmuştur (Report on the Implementation of the European Neighbourhood Policy Review, 2017: 4-28).

2.2. Kafkasya ve Jeopolitik

Jeopolitik; geçmiş, bugün ve gelecekteki iktidar ilişkilerinin incelenmesi olarak değerlendirilebilir. Politika ve coğrafya, demografi ve ekonomi arasındaki ilişkinin, özellikle bir ulusun dış politikasına göre anlatımıdır. Jeopolitik, uluslararası ortamda, coğrafi unsurların güç mücadelelerindeki yerinin değerlendirilmesidir. Kara ve deniz alanının stratejik değerini ulusal ekonomi ve askeri güç bağlamında değerlendiren siyasi coğrafyanın bir koludur. Devletin alanı veya toprakları kontrol etme gücü ve bireysel devletlerin dış politikasını şekillendirmesi ve uluslararası siyasi ilişkileri incelemesi bakımından önemlidir. Siyasi coğrafyanın alt dallarından birini teşkil etmektedir. Bu bilim siyasi coğrafyanın ülkeler üzerindeki pozitif ve negatif etkilerini değerlendirir. Halkların veya insan gruplarının, diğer halklar veya çevreleyen uluslar üzerinde nasıl etkileşim kurduklarını veya etkilerini göstermek için kullanılan terimdir. Bir ulusun komşuları üzerindeki nüfuz alanını ifade eder (Özey, 2017: 3-5).

Jeopolitik; bölge, nüfus, stratejik yer ve doğal kaynaklarının ekonomi ve teknoloji tarafından değiştirildiği coğrafi faktörlerin devletler arasındaki ilişkileri ve dünya hâkimiyeti mücadelesini nasıl etkilediği ile ilgilidir. Jeopolitik teorisyenleri özgün sınırlara erişebilme, önemli denizyollarından faydalanma ve kritik arazi arızası olan toprak parçalarının kontrole alma gibi endişelerin devletlerin iç politikasının şekillenmesindeki kritik rolünü yansıtmaya etmişlerdir (Özey, 2017: 2).

Jeopolitik; çok boyutlu iletişim alanında devletlerin ve devletlerarası kurumların nüfuz alanlarının bölüşümüne ve yeniden paylaşımına ilişkin süreçleri tetkik eden bilim alanı olarak tanımlanabilir (Hasanov, 2012: 403).

Jeopolitik, uluslararası platformda belirli bir davranış belirlemek maksadıyla, bir ülkenin, devletler kolonisinin veya bir alanın değişmeyen veya değişen özelliklerini göz önünde bulundurarak yorumlamasını yapabilen, etkilendiği o dönemdeki küresel güç odaklarını, belirli alanlardaki unsurları yorumlayan bir bilim dalıdır (İlhan, 2003: 3). Herhangi bir yerin coğrafyasının politik açıdan değerlendirilmesine, siyasi ve stratejik açıdan ele alınmasına yönelik ortaya çıkan bir kavramdır. Jeopolitik, bir devletin veya uluslararası örgütün güvenlik, enerji ve siyasi politikalarını belirlemede en önemli faktörlerden biridir. Aslında coğrafyanın politikaya dönüştürülmesi veya aktarılması işlemi jeopolitiği ortaya çıkarır.

Tam anlamıyla bir bölgenin jeopolitiği değerlendirilmek istendiğinde bu kavramı meydana getiren unsurların incelenmesi gerekmektedir. Jeopolitiği meydana getiren unsurları; değişen unsurlar, değişmeyen unsurlar ve zamanın etkileri olarak üçe ayırabiliriz. Değişen unsurlar ülke veya bölgenin; sosyo-kültürel durumu, sermaye ve ekonomik durumu, politik ve askeri durumlarıdır. Değişmeyen unsurlar ise bölgenin coğrafi özelliklerini ihtiva eder. Jeopolitiğin değişmeyen unsurları ülkenin ve bölgelerin; coğrafi sınırları ve konumu, coğrafi karakterleri (ada, kenar, kıta vs.) ve arazi yapısıdır. Son unsuru olan zaman kavramı ise; jeopolitiğin değişen unsurlarının zaman içinde meydana getirdiği fırsatları ve riskleri en uygun zamanda kullanmak ve değerlendirmektir. Zaman gizil değerlerin güncellenmesi olarak da yorumlanabilir (İlhan, 2002: 319).

2.2.1. Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Jeostratejik Önemi

Kafkaslar birçok kültürün kesiştiği bünyesinde birçok medeniyetler barındırmış Güney-Kuzey, Avrupa ve Asya, İslam ve Hristiyan dünya kıymetlerini kendi bünyesinde toplayan nadir alanlardan biridir (Aktütün, 1995: 1). Jeopolitik açıdan Kafkasya'nın coğrafi konumu Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının arasına girmiş bir durumda olan beş bin kilometre uzunluğunda bulunan Akdeniz-Ege Denizi, Marmara, Boğazlar-Karadeniz ve Azak Denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin oluşturduğu bir su koridorunun sonunda, Hazar Denizi yoluyla Orta Asya'ya bağlanmış bir durumdadır (Tavkul, 2013).

Kafkasya; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının kesişme bölgesindeki menteşe ve bu menteşe üzerine konulmuş kilit ve de kilidi açan anahtar konumundaki Anadolu'nun, bir tamamlayıcısı durumundadır. Kafkasya; Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine ulaşım imkânı sağlamaktadır (İlhan, 1999: 2). Kafkaslar yeryüzü şekilleri bakımından genellikle dağlık bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı ulaşım zordur. İnsanların birbirleriyle olan ilişkileri bölgesel olarak sınırlı kalmıştır. Farklı bölgelerde farklı dil, din ve kültürler varlığını sürdürmektedir. Beşeri olarak çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir (Devlet, 1999: 219).

Konuşulan diller, etnik gruplar ve kültürel çeşitlilik bakımından dünyanın zengin bölgelerinden birisidir. Bölge, yetmiş aşkın etnik grubu barındırmaktadır. Tahmini olarak yirmi beş milyon insanın yaşadığı söylenmektedir. Çok sayıda farklı dil konuşulmaktadır. Bunların en yaygını Türkçe ve Gürcücedir. Mozaik bir yapıya sahip olan bu bölgenin etnik kargaşa ve çatışmalardan uzak kalması imkânsızdır (Memmedov, 2002: 1). Kafkasya halklarının üç temel dil familyasına üye onun üzerinde dil yapısının tahmini olarak elliye yakın diyalektiğe sahip olduğu, Eski Yunan mitolojisinde, Roma tarihinde ve Bizans eserlerinde o bölgede yaklaşık üç yüz dilin kullanıldığı, Romalı tüccarların bölge halkıyla ticaret yapabilmek için yaklaşık yüz otuz tercüman kullandıklarından bahsedilmektedir (Baddeley 1989: 22). Kafkasya milletleri ile kenetlenen ve kullandıkları dil ile bölge değerlerinde iz bırakan iki Türk boyu ise Karaçay/Malkar ve Kumuklardır. Kafkaslarda yaşam süren bu iki Türk soyu kullandıkları dil ve sahip oldukları değerlerle birlikte büyük bir kara parçasına yerleşmiş ve Kumuk Türkçesi asırlarca Doğu Kafkaslarda müşterek konuşma dili olarak kullanılırken, aynı pozisyona Batı ve Orta Kafkasya'da Karaçay/Malkar Türkçesi sahip olmuştur (Tavkul, 2006: 38-49).

Şekil 1: Kafkasya'nın Etnik Yapısı

Kaynak: Bilgesam, 2014: 10

Şekil 1'de de görüldüğü üzere etnik bir mozaik yapısı oluşturan Kafkasya bölgesini üç gruba ayırarak değerlendirme yapılabilir. Türk soyundan olanlar; Azeriler (Güney Kafkasya'da), Kumuk, Karaçay ve Balkar; Nogaylar (Kuzey Kafkasya'da) ikamet eden yerleşiklerdir. İndo-Germenler;

Ermeniler ve Ossetler'lerdir. Yafet (İber-Kafkas) milletleri ise; Gürcüler, Abhazlar, Adigeler, Dağıstanlılar ve Çeçenlerdir (Sandıklı, 2012: 228).

Kafkasya çok değişik inanç sistemlerine ev sahipliği yapan bir bölge olma özelliğini taşır. Tek tanrılı dinlerden evvel çeşitli inanç sistemlerine sahip olan bölgeye önce Hristiyanlık, daha sonra da Müslümanlık girmiştir. Dinsel farklılıklar çeşitli savaflara neden olmuş ve din, bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen güçler tarafından politik bir araç olarak kullanılmıştır. Günümüzde de, Kafkasya'ya egemen olan İslamiyet ve Hristiyanlık, bölgenin iç ve dış siyasetinin oluşturulmasında son derece etkilidir (Henze, 1994: 66-69).

Kafkasya dil yapısı bakımından üç büyük dil ailesine bölünebilir. Kafkasya (Kartvel Dil Kolu, Dağıstan Dil Kolu, Abhaz-Adıgey Dil Kolu), Hint-Avrupa dil ailesi (İran Dil Kolu, Ermeni Dil Kolu, İslav Dil Kolu) ve Altay dil ailesi (Türk Dil Kolu). Tüm Kafkasya'nın en büyük dil grubu olan Türk dili kendi bünyesinde Kumuk, Nogay, Tatar, Azeri, Balkar, Karaçay, Çuvaş gibi halkları bir araya getirmektedir. Genel anlamda Türk dilleri arasında pek fark olmadığı, daha çok lehçe farklılığı olduğu söylenmektedir (Helilov, 2011: 412-416).

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte birçok bölgenin jeopolitiğinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişikliklerin en fazla yaşandığı bölgelerden biri de Kafkasya'dır. Jeopolitik değeri artan bir bölge için, jeopolitik fayda ve mahzurlarda beraberinde gelmektedir. Politik güç artarsa uluslararası arenada söz sahibi olma ve etkili olmayı sağlar. Uluslararası ilişkilerde jeopolitiğin sağlamış olduğu stratejik önem arz eden getiriler çok iyi bir değerlendirme ile birlikte uygulamaya konulmalıdır. Küresel aktörlerin bölgeye etki etme duyarlılığı da artar. Bölgenin stratejik derinlik kazanması bütün güç odakların dikkatini çeker. Bölge iktidarının davranışları ve izlediği politikalar, jeopolitiği avantaja veya dezavantaja çevirebilmektedir. Özellikle Kafkasya bölgesinin anahtarı olan Kuzey Kafkasya, alanın muhafazasını elde bulundurabilecek, mühim bir değere sahip olan ve kilit rol oynayan bir bölge olma özelliğini bünyesinde barındırır. Kuzey Kafkasya'yı kontrol altında tutan herhangi bir güç, Transkafkasya bölgesinde, hüküm sürmek adına iyi bir avantaja sahiptir (Henze, 1994: 66). Rusya'da bu açıdan bakıldığında Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurmak için çaba sarf etmektedir.

Küresellik ve Karşılıklı Bağımlılığın etkin bir şekilde hissedildiği Soğuk savaş sonrası dönemde; Güney Kafkasya ülkeleri "Bağımlılık" faktöründen çıkarak, jeopolitiğinin kendisine katmış olduğu yeteneklerle uluslararası arenada Karşılıklı Bağımlılığın önemli örneklerinden birini teşkil etmiştir. Kafkasların jeopolitik açıdan önem kazanmaya başlamasıyla, Kafkaslarda, güç odaklarına karşı hassaslık kazanarak, çatışma ve güvensizlik ortamı meydana gelmiştir. Soğuk savaş sonrası bölgedeki enerji potansiyeli yüksekliğinin fark edilmesi ve bu enerjinin dünya piyasasına sürülebilmesi imkânı bölgeyi önemli bir yer haline getirmiştir. Üzerinde durulması

gereken birkaç önemli sebeplerden dolayı Kafkasya jeopolitik yönden göz ardı edilemez bir durumdadır (Berkok, 1958: 332);

1. Jeostratejik açıdan düşünüldüğünde Orta Asya'ya girişim yapılabilecek muntazam bir noktadır.
2. Orta Asya açısından düşünüldüğünde ise, direkt olarak Batı ekonomi potansiyellerine ulaştırabilecek bir geçiş kapısı özelliği taşımaktadır.
3. Orta Asya ile birlikte değerlendirildiğinde ise bu kıymetli alan önemli nicelikte petrol ve doğal gaz potansiyeline haizdir.
4. Bir Orta Doğu ülkesi olma özelliği taşımayan Rusya Federasyonu bakımından, Akdeniz ve Basra Körfezi'ne doğru yayılan bir köprü görevi görmektedir.

Kafkasya, kuzeyi güneye, doğuyu batıya bağlayan bir düğüm noktası durumundadır. Rusya, İran, Türkiye, ABD ve AB için göz ardı edilemez bir konumdadır. Karadeniz sayesinde batıya, Hazar Denizi sayesinde Orta Asya'ya açılan bir kapıdır. Kafkasya, Kafkas dağlarının ikiye ayırdığı Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya'yı ihtiva etmektedir. Kuzey Kafkasya; Kafkasya'da etkili olmak için kilit noktadır, Kafkasya'nın giriş kapısıdır. Kuzey Kafkasya'da genel olarak Rusya'nın etkisi görülür ve çoğunlukla da Rusya'nın ekseninde yer alır. Bundan dolayı Güney Kafkasya diğer küresel güçler için daha da önemli hale gelmektedir.

Güney Kafkasya, hem Asya hem de Avrupa toprağı olarak kabul edilebilir. Güney Kafkasya'nın, Avrupa sınırlarının dışında kalıyor olması nedeniyle Avrupa'dan bağımsız bir bölge olduğu fiziki anlamda kabul edilebilir olsa da siyasi ilişkiler bağlamında Avrupa toprağı sayılabilir. Avrupa'nın genel sınırlarının dışında kaldığı yönünde yaygın bir görüş bulunmasına rağmen üç Kafkas ötesi cumhuriyet Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, NATO ve AB ile ilişkileri dikkate alındığında önemli ölçüde "Siyasi Avrupalı" kimliği tescil edilmiş durumdadır (Yalçınkaya, 2006: 2). Bu durumun nedeni, küreselleşen dünya düzeninde Karşılıklı Bağımlılık faktörünün öne çıkması diyebiliriz. Karşılıklı Bağımlılığın siyasi süreçlerinin işletilmesinde sınırların, uzaklıkların ya da kültürlerin pek bir değeri yoktur. Buradaki husus, karmaşık dünya düzeninde doğru düzlemde etkin politikalar üretebilmektir.

2.2.2. Kafkasya'nın Matematiksel Konumu ve Coğrafi Sınırları

Kafkasya Karadeniz'in doğu kıyısından 38°-50° Kuzey enlemleri ile 37°-50° Doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Kuzeybatı Güneydoğu istikametinde 1200 km, Kuzey Güney istikametinde 600 km uzunlukta ve 470.000 km² alanı çevreleyen dağlık bir bölgedir (Sekin ve Tekin, 2006: 28).

Kafkasya, kuzeyde Büyük Kafkasya, güneyde ise Küçük Kafkasya sıradağları ve bu bölge içerisinde bulunan kısmi olarak dar ovalara sahip bir coğrafya üzerine kuruludur. Orta Asya ve Hazar Havzası gibi yeraltı kaynakları bakımından zengin bu bölgeleri, Karadeniz'e, Anadolu'ya ve Avrupa'ya bağlayan Kafkasya; kuzeyde Volga ovasından güneyde İran'a uzanan bir giriş alanı özelliğini taşımaktadır (Yasa, 2008). Büyük Kafkasya Dağları, Kafkasya'yı Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak ikiye bölmüştür. Güneyden Samur Nehri, Kafkas Dağ silsilesi ve İngur Nehri, doğudan Hazar Denizi, batıdan Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyden ise Kuma Nehri ve birçok gölün meydana getirdiği Maniç Hattı ile çevrelenmiş alana Kuzey Kafkasya denir. Bu alan, Rusya'ya bağlı yedi özerk cumhuriyetten (Adıgey, İnguşetya, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan ve Dağıstan) oluşmaktadır (Sapmaz, 2008: 21).

Güney Kafkasya ise; Kafkas sıra dağlarının güneyinde tahmini 37°-43° Kuzey enlemi ile 41°-50° Doğu boylamları içerisinde kalan ve Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan, Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'ı çevreleyen neredeyse 200.000 km² alanı içine alan bölge "Güney Kafkasya" veya "Transkafkasya" adıyla nitelendirilmektedir (Sekin ve Tekin, 2006: 30). Bölge coğrafi sınırları bakımından; kuzeyde Maniç Çukuru, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz, güneyde Türkiye ve İran tarafından çevrelenmektedir.

Bölgede Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız devletleri bulunmaktadır. Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan ile Gürcistan'a bağlı Abhazya ve Acaristan bölgedeki üç özerk cumhuriyet niteliği taşıyan alanlardır. Ayrıca biri Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ ve birisi de Gürcistan'a bağlı Güney Osetya iki özerk bölge bu alanda yer almaktadır. Fiziksel olarak Kuzey Kafkasya'da bulunan Abhazya Özerk Cumhuriyeti ve Güney Osetya Özerk Alanı siyasi açıdan Gürcistan'a bağlı bir yapıya sahiptir. Kafkasya'nın kuzeyi ile güneyi arasındaki dağlık coğrafi yapı Kuzey ve Güney Kafkasya arasındaki ulaşımı sınırlı hale getirmektedir (Kasım, 2009: 4).

2.3. Güney Kafkasya Jeopolitiği ve Enerji

Kafkasya'nın genel jeopolitiğinden bahsedildiğinden dolayı bu başlık altında özele indirgenen Güney Kafkasya'nın jeopolitiği ve uluslararası alandaki konumuna dair açıklamalar yapılmıştır. Transkafkasya, günümüzde öncelikle ön Asya'ya geçiş noktası, eski ticaret yollarının geçiş alanı, enerji ve enerjinin taşınması için planlanan veya yapılan boru transfer yollarının bulunduğu bir bölge konumundadır. Ayrıca, çeşitlilik arz eden dil, din ve etnik yapısıyla hem bir kültürel zenginlik kaynağı, hem de olası bir etnik çatışmaya hassas bir bölge durumundadır (Elma, 2009: 200). Böyle bir jeopolitiğe sahip olan bu bölgenin izleyebileceği en doğru politika Karşılıklı Bağımlılık ilkeleriyle hareket etmektir. Böylelikle küresel güçlerin bölge üzerindeki mutlak hâkimiyet anlayışı da kırılmış olacaktır.

Şekil 2: Transkafkasya

Kaynak: Atlas Dergisi, 2004: 19

Şekil 2’de gösterilen, Kafkasya’nın güney bölgesini oluşturan ve “Transkafkasya” olarak da bilinen Güney Kafkasya bölgesini jeopolitik açıdan iki dönemde incelemek mümkündür. Bu iki dönemi 1990 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek gerekir.

Brezinski, “Avrasya Balkanları” olarak adlandırdığı alanın değerlendirmesini şu tespitler ile belirtmiştir: Avrasya’nın zengin ve sanayileşmiş Doğu (Asya – Pasifik) ve Batı (AB) sınırlarının birbirlerine direkt bağlanmasından dolayı jeopolitik yönden, alana doğal sınırlarla ya da dolaylı olarak yakın olan Türkiye, Rusya ve İran ile alanda mevcudiyetini artan bir oranda hissettirmeye başlayan Çin gibi küresel güçlerin güvenlik anlayışları yönünden, bunun dışında en kritik husus ise bol miktarda petrol ve doğalgaz kaynakları yönünden alan dikkatleri üzerine çekmektedir (Brezinski, 1998: 112-113).

Bölge, 1990 öncesi dönemde; İkinci Dünya Savaşı ve ardından Soğuk Savaşın sonuçlarının yarattığı siyasi ortamda jeopolitik açıdan pek fark edilmemiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu yıkım Avrupa’yı harap etmiştir. Savaşın sona ermesiyle iki kutuplu bir dünya düzeni kurulmuştur. ABD ve Sovyet Rusya: bu iki başat güç; dünyayı kontrol etmeye ve her alanda etkili olmaya çalışmışlardır. Daha sonra SSCB dağılma sürecine girmiştir (Kumsal, 2000: 36).

1990 sonrası dönemde ABD ilk periyotta tek güç olarak kalmasına rağmen; AB, Rusya, Çin, Hindistan gibi yeni güçler ortaya çıkmış ve çok kutuplu bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Güney Kafkasya'nın jeopolitiğinin yaratmış olduğu jeostratejik etmenler fark edilmeye başlamıştır. Güney Kafkasya, bağımsızlık kazanan yeni devletlerin ortaya çıkışı, önemli enerji kaynakları ve önemli ham maddelerin bölgede yer alması ve bu ham maddelerin ve enerji rezervlerinin dünya pazarına çıkışı gibi tüm dünyanın ilgisini çeken bir jeopolitiğe bürünmüştür. Böylesine bir pastadan pay almak isteyen küresel güçler arasında bir mücadele alanı olmuştur (Türksavaş, 2006: 90).

Hazar Havzası'na ve Orta Asya enerji kaynaklarına yakınlığı, Karadeniz gibi önemli bir stratejik alana kıyısı olması bölgenin jeopolitiğini önemli ölçüde arttırmaktadır. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından bu alanın jeopolitik yapısında köklü değişimler yaşanmıştır. Hazar'ın sahip olduğu bol miktardaki karbonhidrat rezervleri hem bölgesel hem de küresel güç odaklarının dikkatini çekmiştir. Hazar havzasının ispatlanmış 200 milyar varil petrol ve 18 trilyon *m*³ gaz kaynaklarından pay elde edebilmek için Rusya, Türkiye, İran, ABD, AB, Çin, yanı sıra Japonya, Hindistan, Pakistan, İsrail gibi devletler de bölge ile özel temaslar geliştirme içerisine girmiştir (German, 2008: 64-72).

Günümüzde Hazar Havzası'nın ve Karadeniz'in, özellikle de Güney Kafkasya'nın, dünyada çatışmaların yaşandığı en istikrarsız, fakat aynı zamanda uluslararası açıdan en önemli jeopolitik alanı olduğu görüşü hâkim. Burada dünya ülkelerinin jeopolitik, jeoekonomik, askeri ve jeostratejik çıkarları, çeşitli medeniyetler, dini mezhepler, kültürler ve etnik çıkarlar uzlaşıyor, karşı karşıya geliyor ve çatışıyorlar (Hasanov, 2012: 117-121).

Güney Kafkasya, Avrupa ile Asya, İslam ile Hıristiyanlık, Türklük ile Slavlık arasında kritik bir geçiş yeridir. Geçmişten bugüne kadar güçlü ve etkin devletlerin mücadele sahası olmuştur (Purtaş, 2005: 225). Çağımızda da tarihsel süreçte yaşandığı gibi üç güçlü saltanat ve kraliyet devamı devletin (Türkiye, İran ve Rusya Federasyonu) arasında tıkaç özelliği taşıyan bir alandır. Bu devletler doğal olarak da bölgeyi kendi nüfuz alanı ve etki alanı olarak görmektedir (Macdougall, 2006: 89). Güney Kafkasya (Karadeniz ve Hazar ile birlikte) dünya çapında jeopolitik alanda sahip olduğu yeraltı kaynaklarının mevcudiyeti ve stratejik ulaşım arterlerinin güzergâhında bulunan coğrafyası ile Avrasya'nın jeopolitiğine katkı sağlayacak kritik bir bölgedir. Güney Kafkasya'nın bu stratejik vasfı, global ve bölgesel güçlerin jeopolitik, askeri, politik ve ekonomik çıkarlarının merkezindedir. Bu alanda süre gelen güç ve güvenlik ihtiyacı, Avrasya'daki güvenlik ve kararlılık ortamını belirsizlik ve endişeye sokmaktadır (Goncharenko, 2004: 1). Bölgesel güvenlik alanı tehlike altına girmekte ve komşu güvenlik alanları da bundan etkilenmektedir.

Güney Kafkasya bölgesi üç önemli ülkeyi içermektedir. Bunlar Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dır. Bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra demokrasiye geçme çabası içerisinde olmuşlardır. Rusya'nın bölgedeki etkinliğini kırmak ve siyasi arenada bölgeyi

sahiplenmeye çalışmasını engellemek amacıyla, bölge ülkeleri pusulalarını batıya çevirmiştir. AB, ABD ve Türkiye bölgenin Rus tehdidinden tamamen arınması için farklı politik faaliyet ve eylemlerde bulunmuşlardır. Bölgenin jeopolitiğinin çok önemli olması bölgeyi aynı zamanda karmaşaya ve politik istikrarsızlığa itmiştir. Gürcistan'ın coğrafyası, Azerbaycan'ın ekonomik gizli ve yeraltı kaynakları, Ermenistan'ın ise Rusya ile yakinen yürüttüğü askeri işbirliği ilişkiler ağı, Transkafkasya'nın jeopolitik yapısını gözler önüne sermektedir. Doğu ve batı uzanımı hattında Gürcistan ve Azerbaycan iletişim arterleridir. Azerbaycan bol miktarda hidrokarbon rezervlerine sahip Hazar'ı çevrelemektedir. Gürcistan ise Azerbaycan'ı Karadeniz ve Anadolu'ya yani batı bloğuna ulaştıran nadir bir güzergâh olma özelliğine sahiptir (Erhan ve Gürbüz, 2013: 297-304).

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan üzerinde yaşadıkları coğrafyasının bir sonucu olarak ortaya çıkan jeopolitikleri ile kendi imkânları doğrultusunda uluslararası platforma kendi ulusal faydaları yönünden dâhil olabilmek için bir dış politika üretme ve uygulama süreci içerisindedirler (Mirzayev, 2015). Güney Kafkasya'nın üç önemli ülkesinin jeopolitiğine baktığımızda;

Azerbaycan; coğrafi konumu gereği Avrupa'yı Kafkasya'ya bağlayan ve Orta Asya'ya geçişi sağlayan bir köprü konumundadır. Hazar Havzası'nın enerji kaynakları buradadır. Bu durum ülkeyi jeostratejik anlamda çok önemli kılmaktadır. Gürcistan; hem Azerbaycan'daki enerji kaynaklarının geçiş güzergâhı hem de Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke olduğundan dolayı bölgenin kilit ülkesi konumundadır. Ermenistan ise bölgenin jeopolitiği bakımından en zayıf olanıdır. Başka bir açıdan düşünüldüğünde ise çoğu zaman Rusya'nın güdümünde olması, Azerbaycan ile ilgili sorunları ve Ermeni diasporasının dünya kamuoyunda önemli bir yeri olması ülkeyi önemli bir konuma sokmuştur. Güney Kafkasya topraklarında kanıtlanmış petrol ve doğalgaz kaynakları ile dikkat çeken yegâne devlet Azerbaycan'dır. Ermenistan ve Gürcistan'ın, teyit edilmiş kaynaklar açısından çokta talihli olmadığı görülmektedir. Bu devletlerin sahip olduğu enerjiyi Avrupa piyasasına Rusya'yı saf dışı bırakarak ulaştırabilme imkânı olması ve Rusya'nın enerji konusundaki tekeline zayıflatması bakımından önem arz etmektedir (Pamir, 2005: 2).

2.3.1. Güney Kafkasya Jeopolitiğinin Uluslararası Politikaya Etkisi

Uluslararası politikada Güney Kafkasya bölgesi, jeopolitiğinin kendisine kattığı değerle birlikte önemli bir konuma sahiptir. SSCB'nin dağılmasından sonra Kuzey ve Güney Kafkasya'nın çok farklı politikalar izlemesinin temelinde uluslararası arenadaki rekabet vardır. Bağımsızlıktan sonra Güney Kafkasya genel olarak sosyalizmden uzak kalmayı tercih etmiş; demokrasi ve serbest pazar ekonomisine geçişe yeşil ışık yakmıştır. Bölgenin uluslararası politikaya bağımsız olarak giriştiği ilk yıllarda pek başarılı olduğu söylenemez; çünkü ABD 1990'ların başlarında bölgenin Rusya'nın güdümünde olmasına izin vermiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. ABD, Gürcistan ve Azerbaycan ile 1991'de diplomatik ilişkilerini başlatmıştır. Hazar havzasının enerji

rezervleri yönünden kritik bir değere sahip olduğunun fark edilmesi ise Güney Kafkasya'yı ABD için öncelikli konular arasına sokmuştur. Bağımsızlığını kazanan devletlerin Rusya ile ortak güdüm içinde olmaması bu alanda çok aktörlü bir rekabet ortamı yaratmıştır (BİLGESAM, 2014: 37-38).

ABD, bu rekabet ortamında en güçlü güç odaklarından biridir. Başlarda bölgenin Rusya'nın etki alanı olduğunu kabul etmiştir; ancak Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını desteklemiş ve diplomatik ilişkilerini bağımsızlıklarından itibaren geliştirmeye başlamıştır. Hazar Havzası'nın enerji kaynakları bakımından zengin oluşu ABD'nin bölgeye olan ilgisini bir kat daha arttırmıştır. 1994'e gelindiğinde ABD ve Batı Avrupa ülkelerinin de katılımıyla Hazar Havzası'ndaki enerjinin dünya piyasasına taşınmasına yönelik anlaşmalar yapılmıştır. ABD'nin Kafkaslardaki bu politika değişikliği Karşılıklı Bağımlılık ile açıklanabilmektedir. Uluslararası ortamda politikalar arasında belirli bir hiyerarşi ya da sıralama olmadığı için, Kafkaslardaki enerji varlığının fark edilmesi bir anda bölgeyi "Birincil Kritik Politikalar" grubuna sokmuştur. Tabii bu durumlar Rusya'nın Yakın Çevre Politikasına büyük darbe vurmuştur. ABD'nin Hazar kuyularını işleten Azerbaycan ile yakın ilişkiler kurması ve özellikle enerji sevkiyatında önemli rol üstlenen Gürcistan'ı her platformda desteklemesi bölgeye verdiği önemi ortaya koymaktadır. 2008 yılında ABD ve bazı batılı güçlerin güdümünde olan Gürcistan ile Rusya arasında savaş meydana gelmiş ABD büyük tepki göstermiş fakat harekâta engel olamamıştır. Rusya Federasyonu askeri güce başvurarak Gürcistan ile batılı ülkeler arasındaki Karşılıklı Bağımlılık zincirini kırmaya çalışmıştır. Askeri güç kullanımı hem maliyetli hem de dünya kamuoyunda Rusya'yı haksız bir konuma sokmuştur. Her ne kadar güçlü devlet rolü üstlenen Rusya askeri açıdan etkin bir müdahale etmiş olsa da, bu durum Gürcistan'ı daha çok batıya itmiştir. Genel olarak ABD; enerji arzı ve Rusya'nın bölgede etkili olmamasına yönelik politikalar geliştirmiştir (Agacan, 2005: 44-57). Güney Kafkasya'daki sorunların çözümünde pek etkili olduğu söylenemez. ABD'de bulunan Ermeni lobisi de özellikle Ermenistan lehine politikalar yaratılmasına ön ayak olmuştur

ABD'nin stratejilerinin uzantısının biri olan NATO da bölge üzerinde etkili olmaya çalışan önemli bir örgüttür. Doğuya genişleme politikası kapsamında, Barış İçin Ortaklık Projesi'ni sunmuştur. Bu proje bölge ülkelerinin NATO'ya üyelik için yol haritasını ortaya koymuştur. 2004 yılında İstanbul zirvesinde NATO'nun Kafkasya'da temsilcilik açması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan NATO'ya geçiş çabasına girse dahi, Azerbaycan Rusya ve İran'ın; Gürcistan ise Rusya'nın baskıcı tutumundan ötürü istek ve arzularını hep sonraya bırakmak durumunda kalmışlardır. Ermenistan'a gelince NATO'nun işbirliği projelerine dâhil olmasının yanında NATO ilişkilerinde Rusya'dan bağımsız davranmaktan çok uzaktır. NATO, "Barış İçin Ortaklık Programı" ekseninde olgunlaştırdığı "Ortaklık Planlama ve Gözden Geçirme Süreci (PARP)", "Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP)", "Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı (PAP-T)" ve "Savunma Enstitüsü Yapılanması için Ortaklık Eylem Planı (PAP-DIB)" ile Güney Kafkasya devletleriyle bağının güçlendirmeye çalışmaktadır (Sandıklı ve İsmayilov, 2014: 81).

ABD, bölgeye olan ilgisini iletişim kanallarını arttırarak devam etmektedir. Bunun bir örneği de NATO'dur. NATO sayesinde bölgeyi hem tanıma fırsatı hem de bölge ülkelerinin iç dinamiklerinden yararlanma olasılıklarını güçlendirecek politikalar üretebilecektir. Bunu sağlayan sistem, Karşılıklı Bağımlılığın içinde barındırdığı özelliklerdir.

Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik politikası; bölgenin kendi coğrafyasına komşu olması ve yıkılan SSCB'nin bir parçası olması bakımından önemlidir. Rusya bölgeyi "Yakın Çevresi" olarak değerlendirmektedir. Kuzey Kafkasya'da etkili olduğu kadar Güney Kafkasya politikalarında pek başarılı olduğu söylenemez. ABD, Çin ve Türkiye gibi devletlerin ve AB'nin bölgedeki faaliyetleri her zaman Kremlin'i tedirgin etmiştir. Kremlin bu faaliyetlerin kendisini güvenlik açısından çevrelemeye yönelik olduğunu düşünmektedir. Ayrıca enerji kaynakları ve önemli ham maddelerin bulunduğu bu bölgede tepkisiz kalamaz. Rusya bölgedeki ayrılıkçı hareketleri destekleyerek bölge ülkelerinde istikrarsız bir yapının devam etmesini istemektedir. Üç Güney Kafkasya devleti güçlerini birleştirebilir ancak; her ülkenin farklı bir gelişmişlik aşamasında, farklı çatışmalarla uğraşmakta ve farklı bir gündem taşıdıklarından dolayı bu düşünce sadece bir hayaldir. Rusya ayrıştırıcı propagandalara destek vererek, bölgede istikrarsızlığa neden olmaktadır (Chkhikvadze, 2016). Bu durum ayrıca uluslararası alana da güvenlik ve tehdit unsuru olarak yansımaktadır. Karşılıklı Bağımlılığın bu kadar çok hissedildiği bir yüzyılda, dünyanın herhangi bir yerindeki bir kıvılcım, alev topuna dönüşerek tüm ulusları etkileyebilmektedir.

Rusya'nın Kafkaslardaki en önemli iki amacını Hazar Havzası ve genel olarak Kafkasları siyasi anlamda kontrol altında tutmak, yani "arka bahçe" olarak kullanmak ve Hazar enerji kaynakları başta olmak üzere bölgedeki enerji kaynaklarının işletilmesinde söz sahibi olarak bu ülkelerin ekonomilerini Rusya'ya bağımlı hale getirmek şeklinde özetleyebiliriz. Her ne kadar enerji kaynakları açısından Azerbaycan ön plana çıksa da siyasi bağlamda Rusya'nın dikkati Gürcistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Ermenistan ise gerek siyasi gerek ekonomik açıdan zaten Moskova'ya bağlılığını her platformda sergilemektedir (Valeyev, 2008). Rusya açısından bu bölgedeki üç devletten herhangi biriyle bağlantının kopması demek o bölgeyi kaybetme anlamına gelmektedir.

4 Mart 2012'de Putin'in 3'üncü kez Devlet Başkanı seçilmesiyle birlikte Rusya'nın "Yeni Dış Politika Doktrini"nde Güney Kafkasya'ya yönelik hedefler belirlenmiştir. Bölgedeki batılı ülkelerin ve başta ABD'nin etkisinin sınırlandırılması, dinamikleri oturmamayan etnik problemleri olan ülkelere karşı problemleri destekleyerek Azerbaycan ve Gürcistan'a baskıyı arttırmak ve Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarını kontrol altında tutmak olarak sıralanabilir (Cafersoy, 2013).

İran, Kafkasya politikasında bölgelere karşı farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Kuzey Kafkasya konusunda Rusya'nın o bölgedeki egemenliğini ve etkisini kabul etmiş ve bu yönde bir

politika yürütmektedir. Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğü çerçevesinde ilişkilerini sürdürmektedir. Güney Kafkasya bölgesine ise güvenlik ve bölgedeki çıkarları açısından bakmaktadır. Bölge ülkelerinin siyasi istikrarının kendilerinin sağlamasından yanadır. Diğer devletlerin bu bölgede etkili olmasını Rusya'da dâhil olmak üzere istememektedir (Aslanlı, 2017: 31-33).

İran, kendisi gibi Şii nüfusu fazla olan Azerbaycan ile ilişkileri pek iyi değildir; çünkü Azerbaycan'ı ABD, AB ve NATO ile yakın ilişkiler kurmasını eleştirmektedir. Dağlık-Karabağ sorununda Ermenistan'ı desteklediği için ve aynı zamanda Ermenistan'ın Rusya güdümüne daha yakın olmasından dolayı ikili ilişkileri iyidir. Tahran, Ermenistan ile ilişkilerinde Karadeniz'e ulaşmayı istemekte, Ermenistan ise Orta Asya devletleri ile irtibata geçmeyi istemektedir. İran, genel olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne bağımsızlığından itibaren saygı göstermiştir (Aslanlı, 2017: 31-33).

İran özellikle Hazar Havzası'ndaki petrol ve doğalgaz rezervlerinin kendi sınırları dâhilinde uluslararası pazara çıkışını istemektedir. Azerbaycan ise çıkardığı petrol ve doğal gazı Gürcistan ve Türkiye üzerinden küresel pazara transfer edilmesini tercih etmiştir. Bu durum ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Hazar Havzası konusunda daha birçok anlaşmazlık vardır. Tahran, Hazar'ın güneyinde Azerbaycan'ın çalışma yapmasını istememektedir. İran'ın özellikle bu bölgedeki siyaseti; uluslararası arenada yapılan enerji anlaşmalarında her zaman söz sahibi olmak ve çıkarları doğrultusunda politikasına yön vermektir (BİLGESAM, 2014: 45-47). Ayrıca son dönemdeki gelişmelere bakacak olursak; 12 Ağustos 2018'de Hazar Havzasının hukuki statü sorunu çözülmüştür. Kazakistan, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Rusya Kazakistan'ın Aktau kentinde uzlaşma metnini imzalamıştır. Böylece 20 yılı aşkın devam eden sorun çözüm sürecine girmiştir.

Çin'in bölgeye yönelik faaliyetleri genel anlamda enerji alanında yaptığı yatırımlardır. Ermenistan ve Azerbaycan ile ikili ilişkileri iyi seviyededir. Rusya ve İran'la iyi ilişkiler içerisinde olan Çin, Çin'de bulunan diasporanın da desteğiyle Ermenistan ile ilişkileri geliştirmiştir. Gürcistan ile de ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Çinli firmalar Gürcistan'ın demiryollarını yenilemek için yatırım yapmışlardır. Çin'in Transkafkasya'daki ekonomik büyümesi, diğer ülkelere nazaran arka planda kalmasına karşın; Çin iyi bir ivmeyle hareket etmektedir. Çin'in bu bölgeyle sonradan tanışması, bölgenin hassas noktalarını tam olarak bilmemesi, coğrafi açıdan uzak oluşundan dolayı; Çin bölgeye dönük politikalarına ivme kazandırmaya geç başlamıştır. Günümüzde devleşen Çin ekonomisi için Güney Kafkasya hem kaynak hem de Avrupa piyasasına geçiş noktası teşkil etmektedir (Avcı, 2014).

İsrail'in bölgeye yönelik politikası da önemlidir. Enerji ihtiyacının önemli bir kısmını bu bölgeden karşılamaktadır. Bölge ülkeleriyle olan ikili ilişkilerine baktığımızda; Azerbaycan ile

ilişkileri gelişmiştir. Dağlık-Karabağ sorununda Azerbaycan'ın karasal bütünlüğünü desteklemiştir. Aynı eksenle Abhazya ve Güney Osetya sorunlarına yönelik olarak da Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yahudilerin ilk yerleşim yeri olarak düşünülen Azerbaycan ve Gürcistan'ın İsrail için ayrı bir önemi vardır. Azerbaycan özellikle ABD'de bulunan Yahudi lobisini kullanarak Ermeni lobisinin engellediği yardımları almaya çalışmıştır. Ermenistan ile ilişkilerde özellikle savunma sanayi alanında devam etmektedir. İsrail bölge ülkeleriyle askerî, ekonomik, savunma sanayi ve özellikle de enerji alanında ikili ilişkilerini yönetmektedir. İsrail'in Güney Kafkasya politikası, kendi bölgesindeki tek kalmışlığını bu ülkelerle etkileşimini güçlendirerek ortadan kaldırmak, enerji talebini karşılayacak kaynakları kontrol altında tutmak ve İran'ı olası tehlikelere karşı sınırlamak ve gözlemlemek şeklinde sıralanabilir. Azerbaycan, İsrail ile siyasi ilişkilerini son zamanlarda geliştirme ve ivme kazandırma yoluna gitmiştir. Ancak; başta İran ve Türkiye olmak üzere diğer İslam devletleri bu duruma tepkili yaklaşmaktadır. Azerbaycan ise Dağlık Karabağ gibi bir davada yalnız kalmamak adına İsrail ile ilişkilerinde mesafeli davranmaya başlamıştır. (Özdaşlı, 2017: 191-192).

Güney Kafkasya bölgesinin özellikle jeopolitik ve jeostratejik öneminin uluslararası arenada ön plana çıktığı görülmektedir. Bu özellikleriyle küresel ve bölgesel güçlerin (ABD, AB, RF, Türkiye vb.) bazılarıyla Güney Kafkasya bölge devletlerinin Karşılıklı Bağımlılık ilkesi temelinde bir etkileşim içerisinde olduğu açıktır. AB'nin ve Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını ayrıntılı olarak ilerleyen bölümlerde bahsedileceğinden dolayı bu bölümde yer verilmemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AB'NİN ENERJİ POLİTİKASI VE GÜNEY KAFKASYA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Enerji sorunu günümüzde Avrupa'nın karşı karşıya olduğu en büyük problemlerden biridir. Yükselen enerji fiyatları ve enerji ithalatına bağımlılığın artması; güvenliği ve rekabet edebilirliği tehlikeye atmaktadır. Avrupa'nın enerji sektörü, benzeri görülmemiş bir değişim döneminin eşiğindedir. Güvenli enerji kaynakları ve uygun fiyatlar hem büyümeyi ve iş yaratma imkânını hem de yaşam kalitesi için çok önemlidir. Eğer Avrupa'da daha parlak bir gelecek sağlamak isteniyorsa yeni enerji pazarları keşfedilmelidir (Oettinger, 2011: 1). Hiç şüphesiz Güney Kafkasya pek çok açıdan Avrupalı devletlerin ilgisini çekmektedir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupalı devletler bu bölgenin farkında dahi değillerdi. Savaşın sonucunda demir perde aralandı ve batı dünyası özellikle Batı Avrupa Kafkasya'yı daha net görme ve anlama şansı yakaladı. Soğuk savaş dönemi boyunca bölgenin önemi adım adım fark edilmeye başlandı. İki kutuplu dünya düzeninin son bulmasıyla Güney Kafkasya tüm çıplaklığıyla uluslararası arenada kendini göstermeye ve dikkat çekmeye başladı.

3.1. AB'nin Enerji Politikası

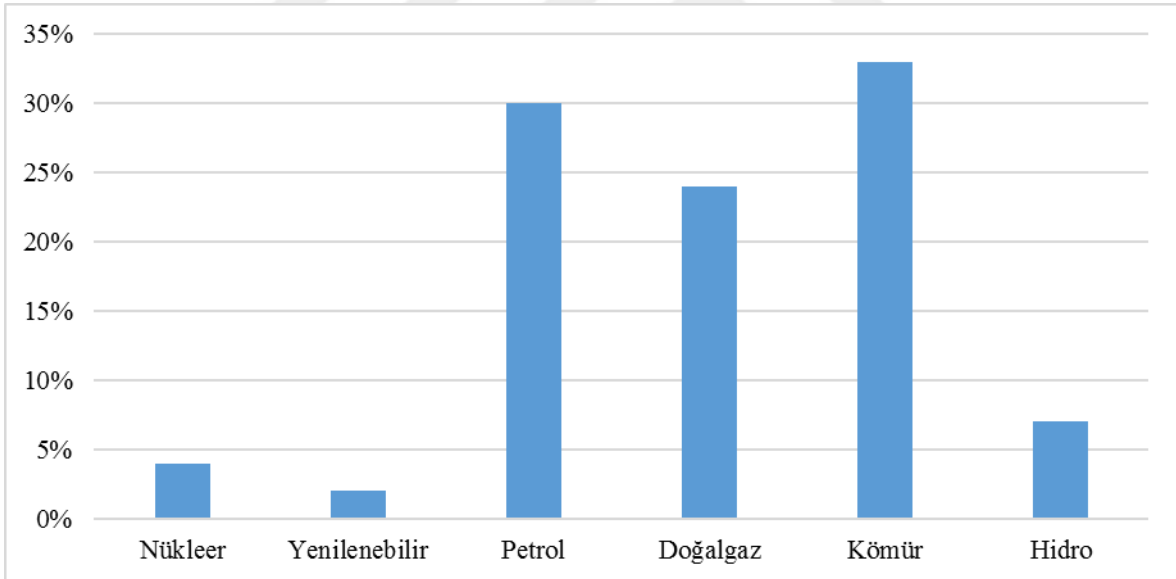
Enerji, uluslararası alanda, ekonomik ve siyasi yönlü politikalar geliştirilmesinde ve güç dengelerinin seyrinde etkili olan politik bir silahtır. Avrupa Birliği'nin kuruluşunda öncelikli olarak enerji konusuna ayrı bir yer verilmiştir. Birliğin oluşumunun temelinde enerji faktörü vardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını çok büyük yıkımlarla geçiren Avrupalı ülkeler o dönemleri bir daha yaşamamak adına ve edindikleri tecrübelerle 1950'li yıllarda o çağın önemli enerji kaynakları konusunda işbirliği yapma eğilimine girmişlerdir. Dünyanın artan nüfusu, teknolojik gelişmeler, sanayi sektörünün modern yapıya kavuşması gibi etkenler enerjiye olan talebi küresel çapta arttırdığı için Avrupa Birliği de ortak bir enerji sinerjisi üreterek, enerjide ortak politika geliştirme çabası içerisine girmiştir. Avrupa Birliği, enerji politikasını ve bu alandaki hedeflerini, 1 Aralık 2009 tarihinde uygulamaya sokulan Lizbon Antlaşması ile açıklamıştır (Çavuşoğlu, 2014: 1). AB, dünya üzerinde en çok enerji tüketen bölgelerden biridir. Birliğin genişlemesine paralel olarak enerjiye olan ihtiyacı da kademe kademe artmaktadır. Sahip olduğu enerji kaynakları, ihtiyaçlarını karşılayamadığından enerji ithalatı çok fazladır. AB için bu ithalatın sınırlı sayıda alternatiflerle yürütülmesinin aksine çok yönlü ve çeşitli seçenekler yoluyla gerçekleştirmek en önemli amaçlardan biridir. Arz-talep dengesini gözeterek politikalarına yön vermektedir.

3.1.1. AB'nin Enerji Politikasının Tarihsel Süreçleri

AB'nin enerji politikası kurulduğu günden bugüne kademeli olarak gelişmiştir. Özellikle iki büyük dünya savaşından sonra Fransa ve Almanya'nın demir-çelik kaynaklarının ulus üstü otoriteler tarafından yönetilerek başka savaş ortamları yaratılmaması için birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bunun ilk örneği, 1951 yılında Paris Antlaşması'yla kurulan "Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT)"dur. Daha sonra 1958 yılında nükleer enerji alanında "Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)" ve yine 1957'de yürürlüğe giren petrol, doğal gaz, elektrik gibi enerji kaynaklarının yönetimini de kapsayan "Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)" kurulmuştur. Bu yıllarda genelde enerji politikası ekonomik bütünleşmenin bir parçası olarak görülüyordu (Yorkan, 2009: 25).

Kömürün önceki yıllarda toplam enerji talebinin çoğunu karşılaması petrolün gücünü pek fark ettirememiş; fakat daha sonra petrolün toplam enerji talebindeki payı oldukça artmıştır. 1973 yılına gelindiğinde petrol krizi kendini ciddi bir şekilde hissettirmiştir (Yorkan, 2009: 26).

Şekil 3: 2013 Yılı Küresel Birincil Enerji Tüketim Oranları

Kaynak: Ham Petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu, 2015

1980'li yıllarda fosil yakıtlarının sera etkili karbondioksit gazı salınımıyla neden oldukları küresel ısınma, çevre kirliliği, insan sağlığı ve doğal yaşam üzerindeki zararlı etkileri öncelikli sorun haline gelmiştir (Tecer, 2007: 120). Bu durum, devletleri çevreye zarar vermeyen yenilenebilir enerji kaynakları veya daha az zararlı etkileri olan enerji kaynaklarına yöneltse de, Şekil 3'de görüldüğü üzere günümüzde kömürün ve petrolün önemi geçerliliğini korumaktadır. Devletler artık dünya pazarında enerjii kendi taleplerine göre kullanmaktan vazgeçmeye başlamışlardır. 1990'lara gelindiğinde SSCB'nin dağılmasıyla birlikte AB enerji güvenliğinin

sağlanması için alternatif yollar aramaya başlamıştır. Tezimizin ana unsurlarından olan, Güney Kafkasya'ya yönelik ekonomi ekseninde enerji politikalarına ayrıntılı olarak değinilecektir. Dış tehditler ve güvensizlik ortamı karşısında enerji arzının tehlike altına girdiği fark edilmiştir. Bu durum Avrupalı devletleri ortak bir enerji politikası gütmeye iten etkenlerden sadece biridir (Ercan, 2011: 2-3).

1991'de Lahey'de "Avrupa Enerji Şartı" imza edilmiştir. Avrupa Enerji Şartı'nın temel hedefleri; enerjinin öncelikle arzına dönük güven ortamının oluşturulmasını sağlamak, üretim aşamasından başlayarak, ulaştırılması, iletilmesi ve kullanım koşullarının niteliğini iyi bir platforma taşımak, çevresel problemleri minimize etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, 1998'de "Enerji Şartı ve Enerji Verimliliği Protokolü" uygulamaya konulmuştur (Karluk, 2008: 3). Genel olarak bakıldığında AB'nin enerji politikasındaki amaçları, 1995 yılında yayınlanan "Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası" isimli Beyaz Kitap'ta yer almıştır. Günümüzde AB'nin enerji politikasında 3 (üç) temel amacı vardır. Topluluğun rekabet edebilirliğine katkı sağlamak, enerji arz güvenliğini temin etmek ve sürdürülebilir kalkınma temelinde çevrenin korunmasına katkıda bulunmaktır (Fasıl 15, 2016). AB bu amaçlar doğrultusunda enerji politikasına yön vermektedir. Bu amaçları dengeli bir şekilde ilerletmek enerji politikasındaki en önemli unsurdur. Beyaz Kitap'ta toplumun artan enerji bağımlılığından, bazı önemli tedarikçi ülkelerdeki politik risklerden ve büyüyen dünya enerji tüketiminden bahsedilmektedir. Arz güvenliğinin tüm yönleriyle, hem fiziksel hem de ekonomik olarak zaman kaybedilmeden kriz önlemlerinin alınması gerektiği bu kitapta ifade edilmiştir (European Communities, 1995: 18-22).

Avrupa Birliği enerji politikası 1998 ve 2002 yıllarında çevre projelerini de kendi bünyesine dâhil ederek geniş bir yelpazede ele alınmıştır. 2000'lerde ortaya çıkan Yeşil Kitapta enerji konusundaki hareket tarzları ve çevrenin korunmasına yönelik politikaların uygulamaya geçilmesine dönük çalışmalar vardır. Bu kitap Avrupalı ülkelerin ekonomisinin daha gelişmesi ve modernleşmesini, ayrıca etkin çevresel politikalar üretilmesini amaçlamıştır. (European Communities, 2001: 3-26).

2006 yılına gelindiğinde daha detay arz eden başka bir Yeşil Kitap yayınlandı. Bu doküman da AB'nin daha kapsamlı bir enerji ortaklığı için enerji alanındaki politikalara değinilmiştir. Dokümandaki önemli olan husus ise Avrupa'nın enerji konusundaki oluşturduğu politikalarını hangi alanlara uygulayacağı sorusuna cevap vermiş olmasıdır. Bu alanlar; "Avrupa Enerji Şebekesinin kurulmasına ilişkin kanun ve Avrupa Bağlantı planı ile Avrupa Enerji Düzenleme Kurulunun kurulması", Avrupalı devletlerin kendi piyasasında enerji güvenliğini sağlamaları, üye devletler arasında uyum ve optimizasyonun gerçekleştirilmesi desteklenebilir enerji konusunda yaklaşımlar üretilmeli, artıları ve eksileri tam olarak ele alınan bir enerji raporu üzerinde çalışılması, çevresel sorunlara daha yapıcı yaklaşımlar ile analizlerin yapılması gibi alanlarda

çalışma yapılacağı kitapta bildirilmiştir. Kitaptaki diğer bir husus ise yine ortak bir enerji politikasına dikkat çekilmiştir (European Communities, 2006: 5-14).

AB enerji bakımından dışa bağımlılığı oldukça fazla olan bir örgüttür. 2007 yılında yayınlanan European Commission, Green Paper on “An Energy Policy for Europe” raporuna göre petrol ve doğal gaz ithalatı oranları Tablo-1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1: AB-27 için Petrol ve Doğal gaz İthalat Oranları

	2005	2020	2030
PETROL	% 82	% 90	% 93
DOĞAL GAZ	% 57	% 70	% 84

Kaynak: Green Paper on “An Energy Policy for Europe”, 2007: 26

Tablo-1’de de görüldüğü gibi ithalatın yıllara takriben artacağı değerlendirilmektedir. Bu sonuçlar karşısında AB farklı politikalar geliştirmeye çalışmaktadır. Özellikle Avrupalı devletlerin Rusya’ya karşı enerji bağımlılıkları hat safhadadır. 2010’da yayınlanan Enerji 2020 dökümanında AB’nin yeni enerji politikasının öncülleri şu şekildedir; Enerji verimli bir Avrupa elde etmek, gerçek bir pan-Avrupa entegre enerji piyasası inşa etmek, tüketicileri güçlendirmek ve en yüksek güvenlik ve güvenlik seviyesine ulaşmak, Avrupa’nın teknoloji ve inovasyon alanındaki liderliğini genişletmek ve son olarak AB enerji piyasasının dış boyutunun güçlendirilmesi (European Commission, 2010: 5-6).

Tablo 2: Rusya’nın 2000 - 2020 Yılları Arasında AB’ye Enerji İhracatı

Enerji Türü	Yıl				
	2000	2005	2010	2015	2020
Petrol-ham ve işlenmiş petrol (milyon ton)	173	160+	155+	155+	150+
Doğal Gaz (milyar m³)	205	245+	245+	260+	270+
Kömür (milyon ton)	17	14-18	15-20	15-21	18-20
Elektrik (milyar kWh)	15	22-25	30-35	35-55	40-75

Kaynak: Russian Energy Strategy to 2020, 2003

Tablo-2’de görüldüğü üzere AB enerji konusunda dış kaynaklara aşırı bağımlı haldedir. Avrupa Komisyonu Eurostat kurumunun değerlerine bakıldığında, AB üyesi ülkelerin Rusya’ya enerji bağlamındaki ihtiyacı petrolde %29, doğal gazda bu oran %32’dir (Pala ve Özden, 2015).

3.1.2. Günümüzde AB ve Enerji

Son yıllarda meydana gelen enerji arz güvenliği sorunu AB'nin enerji politikasını baştan sona gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine ilk olarak enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji türlerinin ve sağlayıcılarının çoğaltılması ve mücadele içeren, dürüst, eşit bir ekonomik ortamın oluşturulmasına yönelik Birlik, enerji fiyatlarını azaltıp verimlilik artışını sağlayarak küresel ticarete rekabet edilebilirliği güçlendirmek, iklim ve çevre konusunda daha somut bir şekilde çaba göstermek için 25 Şubat 2015 tarihinde "Avrupa Enerji Birliği (AEB)" proje ve programlarını kamuoyu ile paylaştı (Belet, 2016: 190).

Bu enerji birliğinin amacı; AB enerji tüketicilerine, esnek yapıya sahip güvenli, sürdürülebilir ve rekabetçi bir ortam sağlamaktır. Vizyon olarak ise; üye devletlerin birbirlerine bağımlı olduklarını gördüğü, gerçek dayanışma ve güven temelinde, vatandaşlarına güvenli enerji sağlamak ve öte yandan küresel meselelerde tek sesle konuşan bir Enerji Birliği yaratmaktır. Enerjinin serbestçe aktığı entegre bir kıta çapında oluşturulmak istenen bu enerji sistemi, uygun bir rekabet ortamında ve kaynakların en iyi şekilde kullanılmasını gerektiğinde AB düzeyinde enerji piyasalarının etkin bir şekilde düzenlenmesini amaçlar. Bu birlik; sürdürülebilir, düşük karbonlu ve iklim dostu bir enerji ortamı yaratarak, güçlü, yenilikçi ve rekabetçi Avrupa şirketleri geliştirilmesine, enerji üretme ve yönetme becerilerine sahip bir Avrupa işçi gücünün oluşmasına, yatırımcı güveni kazanan bir politik platform oluşturulmasına ve gelişmiş teknoloji sayesinde düşük karbon oranlarında güçlü enerji yatırımlarının önünü açacağı AB Komisyonu'nun 2015 yılında yayınladığı raporda ifade edilmektedir (European Commission, 2015: 1).

Avrupa'nın enerji sistemi, AB Komisyonu'nun 2015 yılında yayınladığı rapora göre Avrupa'nın enerji konusundaki dışsal unsurlara ihtiyacı ve enerji fiyatlarının pahalılığı konusunda şu tespitlerde bulunulmuştur: AB kendisine gereken enerjinin %53'ünü dışarıdan temin yoluna gitmektedir. Altı AB üyesi ülke, gaz gereksinimini sadece bir enerji ihracatı yapan devletten (Rusya) ithal etmektedir. Enerji harcamasındaki her %1'lik kâr, gaz alımında %2,6'lık bir gerilemeye neden olmaktadır. Avrupa'daki yaşama alanlarının %75'i enerji verimliliğine ve tasarrufuna göre tasarlanmamışken kullanılmakta olan motorlu araçların %94'ü petrol ürünlerine bağımlıdır ve bu ihtiyacın %90'ı dışarıdan alınmaktadır. AB yıllık enerji kapsamında 120 milyar Euro'luk sübvansiyon sağlamaktadır. 2020 yılına kadar 1 trilyon Euro'luk bir enerji yatırımı elzem görünmektedir. Son tespit ise; AB dâhilindeki enerji fiyatlarının yüksekliği, örgütün rekabet gücüne zarar vermektedir (European Commission, 2015: 1-2).

AB kendisine rakip olan diğer küresel aktörlerden; ABD, Çin, Japonya ve Hindistan'dan daha yüksek fiyata enerji ithalâtı yapmaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı Dünya Enerji Görünümü, 2014). Bu bakımdan enerji ithalâtındaki bu kötü gidişe son vermek için yine AB Komisyonu'nun

2015 yılında yayınladığı raporda alınması gereken tedbirler ve enerji politikasına ne şekilde yön verileceğine dair tespitler yapılmıştır. Öncelikle Avrupa Enerji Birliği (AEB) çevresel faktörleri birincil sıraya sokarak projeler geliştirmek, yaşam alanlarına ve çalışma sahalarına sağlam kaynaktan elde edilmiş, sürdürülebilir, rekabetçi ve az seviyedeki fiyatlarda enerji teminini hedeflemektedir. Bu sebepten dolayı enerjinin temel dayanaklarının temelden bir dönüşüm içerisine girmesi gerekmektedir. Avrupalı devletlerin bütün Avrupa'yı içeren sistematik ve tamamlayıcı bir enerji yumağı kurmalıdır. Bu enerji örgüsü sayesinde istenilen hedeflere ulaşılabileceği belirtilmiştir. Avrupa topraklarındaki büyük köklü özel kuruluşların her alanda kendini geliştirmesi sağlanmalıdır. Bu hedefler doğrultusunda çalışacak nitelikli insanlar yetiştirilmelidir. Çağa ayak uyduramayan şebeke etkin bir hale getirilmeli ve yenilenebilir enerji ile birbirlerini tamamlamalıdır. Sınır devletlerle enerji ticaretine imkân verecek etkileşim yolları aranmalıdır. Bunun neticesinde mücadelecı, düşük fiyatlı enerji sağlanmalı ve özellikle enerji konusunda dışsal unsurlara ihtiyaç Avrupalı devletlerin kendi potansiyelindeki enerji dolanımıyla azaltılmalıdır (European Commission, 2015: 9-22).

Kasım 2017' de yayınlanan Enerji Birliği'nin üçüncü raporunda özellikle enerji transferi üzerinde durulduğu görülmektedir. Enerji transferindeki altyapı geleceğin ihtiyaçlarına uyarlanmazsa enerji geçişinin çok zor olacağı, enerjinin yanı sıra ulaşım ve telekomünikasyonun giderek daha iç içe girdiğini, bu trans-kesitsel entegrasyonun devam edeceğini, yerel ağlar giderek Avrupa vatandaşlarının günlük hayatlarında daha da önemli olacağını ve özellikle merkezi enerji arzının yetersizliğinden dolayı talebin karşılanamama riskinden bahsetmektedir. Daha yenilikçi alt yapı projelerine ihtiyaç duyulduğunun altı çizilmektedir. 2017 yılı sonlarına doğru yayınlanan bildiri de; AB'nin enerji kaynakları, rotaları ve tedarikçileri çeşitlendirmek için iyi ilerleme kaydettiğini belirtmektedir. Ancak üye devletlerin bazılarının tamamen ya da ağırlıklı olarak tek bir kaynağa bağımlılığı devam etmektedir. Bulgaristan, Estonya, Finlandiya başta olmak üzere özellikle tek bir gaza bağımlı olan Macaristan, Letonya ve Slovakya'nın tedarikçisi Rusya'dır. AB Komisyonu için Güney Gaz Koridoru stratejik bir öncelik projesi olduğu yayınlanan bildiri de vurgulanmıştır. Yeni tedarikçilerden gelen gazın 2020 yılına kadar Avrupa'ya akmaya başlayacağı planlanmaktadır. Avrupa tüm paydaşlarıyla birlikte bu konuyla aktif olarak ilgilenmektedir (European Commission, 2017: 10-11). Bu yayınlanan bildiri den anlaşılacağı üzere; AB'nin enerji bağımlılığı devam etmekte ve enerji politikalarındaki belirlemiş olduğu tespitler, ulaşmak istediği hedefler ve enerji ithalatındaki durumu göz önüne alındığında asıl amacın yani öncelikle yapılması gerekenin enerji arz güvenliğinin sağlanması olduğu aşıkârdır.

Avrupa Birliği özellikle enerji ithalatında Rusya'ya ciddi derecede ihtiyaç duymamak için farklı program ve politikalar geliştirmiş ve geliştirmeye de devam etmektedir. Enerji ticareti konusunda tespitler yapan kuruluşların verilerine baktığımızda AB'nin bu konuda pek de başarılı olmadığını görmekteyiz. Teknik açıdan yapılan çalışmaların yanı sıra makroekonomik alanda da bağlantıların detaylı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Avrupalı ülkeler kendi iç

potansiyellerini kullanmalı ve bu şekilde ithalatın kaynaklarını çeşitlendirmeli, Birlik gerekirse üye devletleri enerji sarfiyatı konusunda uyarmalıdır. AB'nin bu alandaki çalışmaları günümüzde de devam etmektedir, fakat yeterli olmamaktadır. Bu sebeplerden dolayı enerji kaynaklarında çeşitlenmeye gidilmeli pahalı enerji çeşitlerinin kullanımını yenilenebilir enerji türleri almalıdır (Belet, 2016: 197).

3.2. Güney Kafkasya'nın AB için Önemi

AB, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyanlardan biriydi, ancak bölge ile nasıl başa çıkılacağı konusunda net bir vizyonu yoktu. Başlarda bölgenin Rusya Federasyonu tarafından kontrol edilmesinin uygun olacağı düşünülmüştü; çünkü bölgede meydana gelebilecek uluslararası bir güvensizlik ve tehdit ortamının oluşması istenmiyordu. Bölgedeki stratejik, ekonomik ve siyasi fırsatlar fark edilince AB de bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. AB, 1996 yılında imzalanan ve 1999'da onaylanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (OİA) ile her üç devlete de benzer yaklaşımlarda bulundu. OİA'ların içeriği bazı Orta Asya ülkelerine sunulanlarla hemen hemen aynıydı. AB, bölgenin çekirdek Avrupa ile yakın bağlantıları bulunmadığı 1918-1921 yılları arasındaki kısa süreli bağımsızlık hakkında çok az bilgiye sahipti. Sadece 12 AB üye devletinin bulunduğu 1990'ların ortasında, Güney Kafkasya bölgesi coğrafi olarak AB'nin yakın semtinde değildi. Bu dönemde AB, AB üyeliği perspektifini sunarak ve eski Yugoslavya'daki kanlı ihtilaflara değinerek daha yakın komşu devletlerle ilgilenmekle meşguldü. Doğu genişlemesinin tamamlanmasının ve Batı Balkanlar'a barış getirilmesinin ardından AB dikkatlerini, Güney Kafkasya bölgesine yöneltti. AB'nin doğu sınırının değişmesi, güvenlik sorunları ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ihtiyacı, Güney Kafkasya'yı AB gündemine sokmaya büyük ölçüde katkıda bulundu (Chkhikvadze, 2016: 1). Güney Kafkasya, jeostratejik, ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel konular ve güvenlik açısından AB için önemlidir.

Jeostratejik açıdan bakıldığında son genişleme süreciyle birlikte bölge, AB sınırlarına daha da yaklaşmıştır. AB, başat güçlerden biri olmak istemekte ve yatırımlarını arttırmaktadır. Bölgenin jeostratejiği; Hazar ve Karadeniz gibi iki önemli stratejik noktaya komşu olması, Orta Asya'ya açılan bir kapı görevi görmesi ve Rusya ile ilişkilerde bir denge politikası oluşturması açısından önemlidir (Davutoğlu, 2009: 130-133). Hazar petrolünün batıya iletilmesinde planlanan muhtemel boru hatlarının Güney Kafkasya ülkelerinin üzerinde yer alması nedeniyle de alan paha biçilemez bir stratejik öneme sahiptir (Yüce, 2006: 43). Bu sebepten dolayı bugüne kadar oluşturulmuş ya da oluşturulacak enerji boru hatları AB'nin adeta hayat damarlarından biridir.

Güney Kafkasya ekonomik açıdan tüm küresel güçlerin olduğu gibi AB'nin de merceği altındadır. AB'nin kendi enerji ihtiyacını karşılamada alternatif kaynak teşkil eden Güney Kafkasya; ekonomik anlamda kaçırılmayacak bir fırsattır. Bunca küresel aktörün arasından

sıyrılmak ve bölgede egemen olmak imkânsız olduğundan, AB ekonomik anlamda dikkatli adımlar atmaktadır. Bu bölümde ayrıntılı olarak AB-Güney Kafkasya ekonomik ilişkilerinden bahsedilecektir.

Siyasi açıdan değerlendirildiğinde; üç önemli Kafkas ülkesinde, demokrasinin tesisi ve idamesi önem teşkil etmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra bu ülkelerde demokrasinin güçlü hale gelmesi, siyasi istikrarı ve sonrasında ekonomik faydayı ön plana çıkartacaktır. AB, bu ülkelerin demokrasiye geçiş sürecini ve demokratik yönetimler tarafından yönetilmesini desteklemiş, izlediği politikalarla bölgede güçlü demokrasiler oluşmasında etkili olmaya devam etmiştir (Simao, 2011: 43).

Bölgenin Avrupalılaşmasının sağlayacağı avantajlar ve birçok etnik unsurun bölgede yer alması, farklı kültürlerin ve farklı ırkların bir arada yaşaması, en önemlisi bölgenin Doğu-Batı kültürü arasında bir geçiş noktası olması nedeniyle AB'nin ilgisini çekmektedir. AB'nin Güney Kafkasya'daki asıl amacı güvenlik, demokrasi teşviki ve enerji temelindedir. Bölgedeki aşırılık, ayrılıkçılık, terörizm ve toprak çatışmaları, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki silahlı çatışmalar, çevre sorunları ve uluslararası organize suçların artması gibi problemler bölgede uygulanacak politikaları zora sokmaktadır (Muradov, 2015: 34).

Güney Kafkasya ülkelerinin AB açısından önemlerine sırasıyla bakacak olursak; özellikle AB'nin Azerbaycan üzerindeki nihai hedefi o bölgedeki enerji kaynaklarından azami derecede faydalanmaktır. 2006 yılında Rusya-Ukrayna gaz krizinden sonra AB enerji kaynağını çeşitlendirmek için bazı yollar arayışı içerisine girmiştir. AB ülkeleri enerji taleplerini sınırlı sayıda ülkeden gelen enerji kaynaklarından ve neredeyse doğal gaz ithalatının yarısını Rusya'dan karşılamaktadır. Bu durumda Azerbaycan, AB'nin Rusya'yı atlayarak enerji tedarikini çeşitlendirmek için kullanabileceği harika bir seçenek olarak karşımıza çıkıyor. Bu şekilde AB sadece Azerbaycan'ın kaynaklarına değil ayrıca Orta Asya kaynaklarına ulaşabilme imkânı bulabilir. Böylece, Hazar Denizi, AB'nin uzun vadeli enerji arzına hizmet edebilir (Gogberashvili, 2010: 36-37). Gürcistan'ın ise AB için bir geçiş ülkesi olması çok kritiktir. Bu transit ülkeden Rusya faktörü olmadan Avrupa enerjiye kavuşabilir. AB tahminlerine göre, Birliğin enerji ithalatı 2030 yılına kadar % 50'den % 70'e yükselecek. Bu durumun çözümü için Gürcistan gibi bir alternatif yolun bulunması önemlidir. Ermenistan'ın ise enerji koridoru üzerindeki stratejik konumu ve bölgeye Rusya'nın nüfuz etmesine olanak sağlaması açısından farklı bir önemi vardır (Muradov, 2015: 34-38).

Güney Kafkasya'daki ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra birçok sorun da beraberinde gelmiştir. Özellikle Rusya'nın bölgede etkili olmaya çalışması ve bölge ülkeleri üzerinde hâkimiyet kurmak istemesi, bu olgunlaşmamış demokrasiler için büyük bir tehdit teşkil etmektedir. Rusya Federasyonu bölgedeki etnik çoğunluğu bazı Güney Kafkasya ülkelerinin

aleyhinde kullanmakta ve çatışma ortamını desteklemektedir. Bu durumlar bölge ülkelerinin istikrarsız politikalar izlemesine neden olmaktadır. Bölgede göç, terörizm gibi birçok tehdit unsuru vardır. Bu tehdit ortamı tüm küresel güçler gibi AB'yi de etkilemektedir. Son genişlemeyle birlikte AB'nin sınırları artık bu bölgeye yaklaşmıştır. AB güvenlik açısından bu alana özel önem vermektedir. Bölge, 2003'te "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa" başlıklı Avrupa Güvenlik Stratejisinde ortaya çıktı. Bu belgede AB, Güney Kafkasya'nın sorunlarına daha etkin ve daha somut bir ilgi gösterme gereğini vurguladı (European Security Strategy, 2003: 8).

3.3. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Program ve Politikaları

"Güney Kafkasya'nın AB için Önemi" başlıklı yazıda farklı açılardan bölgeye olan ilginin nedenleri ortaya konmuştur. AB için bölgenin asıl önemi ise enerji sevkiyatında Güney Kafkasya'nın oynadığı roldür. Neredeyse birliğin beşte biri sayıda ülke gaz ihtiyacını sadece tek bir kaynaktan yani Rusya'dan karşılamaktadır. Böyle bir durum her zaman enerji arzında alternatiflerden yoksun bir AB olduğunu gösterir. Büyük bir tehdit olarak algılanması gereken bir durumdur (European Commission, 2017: 10-11).

Ukrayna Avrupa'ya enerji sevkiyatında önemli bir transit ülkedir. Özellikle Rus gazının Avrupa'ya sevkiyatında etkilidir. 2006 yılında meydana gelen Ukrayna-Rusya krizinde Rusya, Ukrayna üzerinden gaz tedarikini 3 gün süre ile durdurmuştur. Bu durum AB için enerji bakımından kırmızı sinyaller vermiştir. 2009 yılına gelindiğinde ise Rusya öncelikle gaz tedarikini yavaşlatmış ve daha sonra tamamen durdurmuştur. Rusya ve Ukrayna'daki bu siyasi çekişmelerin, Kırım'ın ilhakının ve Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketlerin faturası Avrupa'ya kesilmiştir. Avrupa sınırlarından uzak bu bölgelerin istikrarsız eylemleri ve Rusya'nın enerji sevkiyatını koz olarak kullanması karşısında önemli dersler çıkarmıştır (Yorkan, 2009). AB'nin Güney Kafkasya'ya olan ihtiyacı giderek artmıştır. Hazar Havzası'ndaki enerjinin, Azerbaycan'ın sahip olduğu yeraltı rezervlerinin Kafkas ülkeleri üzerinden Avrupalı ülkelere taşınması, Rus enerji kaynaklarına alternatif oluşturması ve çeşitlilik arz etmesi bakımından önemlidir. Rusya'nın enerji bakımından etkinliğinin azaltılması da Güney Kafkasya ülkeleri ile etkin ilişkiler kurmaya bağlıdır.

3.3.1. Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları

Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları AB ile ortaklık kurulan devlet arasında hem en üst seviyede bakanlar, hem de bürokrat ve parlamenterler düzeyinde "yapılandırılmış" bir siyasi diyalog kurulmasını sağlar. Hem üye devletlerin, hem de AB'nin yetki kapsamına giren karma anlaşmalar olmaları dolayısıyla gerek AB düzeyinde gerekse üye devletlerce ulusal düzeyde onaylanmaları gerekmektedir (Avrupa Birliği Ansiklopedisi, 2005: 247).

SSCB'nin dağılmasından sonra AB'nin Transkafkasya devletleri ile etkileşimi "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları" ile olmuştur. Yapılan bu anlaşmalarla etkileşim ve ilişkiler örgüsünün güvenli bir zemin üzerine oturtulmasının sağlanması, ortak paydada yapılacak faaliyetler masaya yatırılması ve Karşılıklı Bağımlılık temelinde ilişkilere kurumsal bir kimlik kazandırılmak istenmiştir. Bu anlaşmaların sayesinde iki kutup arasındaki ilişkiler sağlam bir zemin üzerine oturtulmuş olup, sağlıklı etkileşim için fırsat doğmuştur (Yasa, 2008).

Avrupa Birliği ile Güney Kafkasya devletlerinin karşılıklı taraf olduğu mutabakat 22 Nisan 1996'da vücut bularak "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" kabul edilmiştir. Birlik anlaşmaları üç ülke ile de aynı zamanda imza altına alınmıştır. Bundaki temel esas; o bölgedeki devletler arasında ayrımcılık yapılmadığını ve Birliğin herkese eşit derecede yaklaştığını hem bölge ülkelerine hem de dünya kamuoyuna göstermektir (Treaties Office, 2000).

OİA'da temel amacın siyasi diyalog olduğu görülmektedir. Siyasi diyalog, ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. AB, Güney Kafkasya ülkeleri ile bu anlaşmaları yaparak ilişkilerini geliştirme isteğini ortaya koymuştur. Bu anlaşmalara paralel olarak Birliğin amaçları: Bağımsızlığını kazanan bu devletlerin demokrasiye geçişini hızlandırmak, serbest pazar ekonomisi ile tanıştırmak ve adapte etmek, bölgede meydana gelebilecek etnik çatışmaları engellemek, bölgesel istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak ve küresel bir aktör olarak bölgeyle yakından ilgilendiğini diğer küresel güç odaklarına göstermek olarak sıralanabilir (PCA, 1999: 35-38).

OİA'larının yapılışından önceki süreç incelendiğinde AB'nin Transkafkasya ülkelerine dönük siyasi kararların temeli 1995 yılında Brüksel'de oluşturulmuştur. 1994 yılında bölgede meydana gelen karmaşa ve çatışma ortamından dolayı AB bu problemlere dönük bildirimler yayınlamıştır. Bildirimlerde bölgenin jeopolitiği ve Birlik için önemi üzerinde durulmuştur. Bölgede mevcut sorun sahalarının yaratmış olduğu belirsizlik ortamı küresel çapta tehlike sinyalleri vermektedir. Hem bölgenin yeraltı kaynaklarındaki avantajları hem de global güvenlik açısından yeri değerlendirilerek AB üyesi devletler tarafından "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" ile nitelendirilecek bir yaklaşım geliştirilmiştir. OİA'ya göre, Avrupalı ülkeler ve Transkafkasya devletleri arasındaki kurumsal bağlar birkaç farklı düzeyde ele alınmaktadır. Her yıl bir defa AB bünyesinde toplanacak olan bakanlar düzeyindeki "İşbirliği Konseyi", yılda bir defa dönüşümlü olarak AB ve bölge ülkelerinde toplanacak ve üst düzey yetkililer seviyesinde yapılacak "İşbirliği Komitesi", İşbirliği Komitesi'ne destek verecek olan "Ticaret ve Yatırım İşbirliği Alt-Komitesi" olup, yılda bir defa bölge ülkelerinde toplanacaktır. Son olarak da, yılda bir defa dönüşümlü olarak AB ve Güney Kafkasya'da gerçekleşecek "Parlamento İşbirliği Komisyonu" olarak belirlenmiştir (Demir, 2003: 366-368).

Anlaşmanın en can alıcı ilkeleri mutabakatın I. Bölümünü teşkil eden “Genel İlkeler” adıyla yer almıştır. İkinci ilkeye göre, “BM Antlaşması”, “Helsinki Nihai Senedi” ve “Yeni Bir Avrupa için Paris Şartı”nda bahsi geçen özgürlük ve demokrasinin tesisi aynı zamanda saygı gösterilmesi, uluslararası hukukun belirlemiş olduğu vazgeçilemez maddeler ve insanların doğuştan sahip olduğu hakları gibi konular, bu anlaşmanın temellerini meydana getirmektedir. Üçüncü ilkeye göre, Transkafkasya’yı oluşturan ülkeler bağımsızlıkları artık kazanmıştır. Bundan sonraki süreçte kendi aralarında iletişim ve işbirliğini tesis ederek samimi bir sınırdaş olarak politikalar geliştirme konusunda anlaşmaya vardıklarını ifade eder. Bölgesel gelişimin başlaması için gerekli koşulların sağlanacağını teminatını verirler. Mutabakatın dördüncü ilkesine göre; anlaşmaya dâhil olan devletler serbest piyasaya katılım aşamasında meydana gelebilecek ekonomik tabanlı ya da farklı konulardaki dönüşümleri anında, bölge ülkeleri tarafından kurulan “İşbirliği Konseyi” aracılığıyla bu mutabakatın ilkeleri esas alınarak bazı etmenlerde dönüşüme gidilmesi için telkinlerde bulunma imkânı olacaktır (PCA, 1999: 4-5).

Tablo 3: AB ile Güney Kafkasya Ülkeleri Arasındaki Antlaşmaların Yürürlüğe Giriş Süreci

ÜLKELER	Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarının İmza Tarihi	Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarının Yürürlük Tarihi	Geçici Antlaşmaların İmza Tarihi
Azerbaycan	22.04.1996	01.07.1999	08.10.1997
Gürcistan	22.04.1996	01.07.1999	01.09.1997
Ermenistan	22.04.1996	01.07.1999	01.12.1997

Kaynak: AT Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2004

Tablo 3’de AB ve Güney Kafkasya ülkeleri arasındaki anlaşmaların yürürlüğe giriş süreci gösterilmiştir. Elbasan (2012: 412)’a göre; AB ile Güney Kafkasya ilişkileri 1996 yılında Lüksemburg’da imzalanan OİA ile resmiyete kavuşmuştur. AB yapılan bu antlaşmalara dayanarak siyasi diyalogunu geliştirmiş, etnik çatışmaların önlenmesine yönelik bildirimler yayınlamış ancak bunda pek başarılı olamamıştır. Bu başarısızlığının en önemli nedeni ise bölgede faaliyet gösteren diğer küresel güçlerin AB’nin bölgede çok etkili olmamasını istemeleridir.

22 Haziran 1999’da Lüksemburg’da OİA’ların uygulamaya sokulmasıyla birlikte özgün bir değişim ortamı yaşanmıştır. OİA’ların uygulamaya sokulması anlaşmaya dâhil devletlerin birbirleriyle olan etkileşimi sağlamlaştırılmıştır. Bu süreçte yapılan “Kafkasya Zirvesi” doğrultusunda Birlik, bu bölgede kararlılığı ve etkin yönetimi sağlamak amacıyla bölgesel anlamda yapılabilecek bir yardımlaşma ve birlikte hareket etmenin sinyallerini bölge devletlerine vermiştir (Elbasan, 2012: 413). Yapılan OİA’lar Güney Kafkasya ülkelerini AB’ye bağımlı bir hale

getirmekten ziyade karşılıklı çıkar temeline dayandırılmıştır. Bu çıkarların sağlanabilmesi için de her iki taraf Karşılıklı Bağımlılık çerçevesinde siyasi ve ekonomik maliyeti olan konularda uzlaşmaya çalışmıştır.

3.3.2. AB'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Ekonomik Tabanlı Politikaları

AB, SSCB'nin dağılmasıyla oluşan yeni konjonktüre uygun olarak Rusya ve yeni özgür ülkeler ile ticari bağlantılar kurmak, söz konusu bölgelerdeki zengin enerji rezervlerinin Avrupa pazarlarına iletilmesi hususlarını düzenlemek ve özgürlüğünü yeni elde eden eski SSCB devletlerinin serbest piyasa ekonomilerine uyumuna ve dünya ile optimizasyonuna yardımcı olmak maksadıyla bir takım politikalar geliştirmeye başlamıştır (Hüseynov, 1994: 4-5). Bu kapsamda, AB'nin Kafkasya'ya yönelik planladığı politika ve hedefler kapsamında; “Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)”, “Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE)”, “Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA)” ekonomik yönlü projelerdir. Avrupa Birliği, Güney Kafkas ülkeleri ile ilişkilerini ilk olarak teknik yardımlar şeklinde başlatmıştır. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ile birlikte ilişkiler hukuksal bir çerçeveye oturmuştur. AB'nin bu bölgedeki ülkelerle ilişkilerinin yavaş ilerlemesinin temelinde, net bir ortak dış politika sergileyememiş olması yatmaktadır. AB'nin bölgeye enerji konusunda ilgisi 1990'larda başlamıştır. Birliğin enerjiye ilişkin tutumunu ortaya koyan belgelerde sürekli ve güvenli enerji arzı konusu ve enerji piyasalarının entegrasyonu ön planda olmuştur. 1991 yılında kabul edilen Avrupa Enerji Şartının vurguladığı noktalardan birisi, enerji güvenliğini artırmaktır. 1995 yılında kabul edilen Avrupa Birliği Enerji Politikasında da, enerji arzının sürekliliği ve güvenliğinin sağlanması yönünde konular ele alınmıştır (Yücel, 2008: 366).

3.3.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS)

Bu program 1991'de Avrupa Komisyonu önderliğinde uygulamaya sokulmuştur. Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan on iki ülkeyi (Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan ve sonraki süreçte Moğolistan) kapsayan bu program teknik açıdan desteklemeyi hedeflemektedir. TACIS programıyla özgürlüğünü elde eden devletlerin uluslararası platforma katılabilmesi ve uyumu için teknik yardımın sağlanması, bu devletlerin serbest pazar ekonomisine geçişi için alt yapı oluşturulması, siyasi-kültürel diyalogun tesis edilmesi ve devam ettirilmesi, ülkeler arasındaki işbirliğinin artırılması ve pekiştirilmesi amaçlanmıştır (Commission Of The European Communities, 1993: 6). AB böylece özellikle Güney Kafkasya ülkeleriyle ilk defa yakın ilişkiler kurma şansı yakalamıştır. Karluk (1998: 345)'a göre TACIS Programı'nın üç amacı vardır: Laik bir sisteme ve serbest pazar ekonomisine kabulün teşvik edilmesi; siyasi açıdan bağımsız ve ekonomi tabanlı zengin bir etkileşim sağlayan topluluk meydana getirilmesi konusundaki

girişimlere destek olunması. Avrupa Birliği ile bu ülkeler arasında ekonomik, siyasi ve kültürel diyalogun arttırılması; daha geniş manada, dengeli ve tutarlı geniş bir zamana hitap eden ortak çabaları yaratılması. Bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin dünya ekonomisine ve siyasi düzenine uyum sağlamasının hızlandırılması.

Tablo 4: Güney Kafkasya Devletlerine yapılan TACIS Yardımları, 1991-1999 (Milyon Euro)

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Toplam
Azerbaycan	0,4	12,5	8	8	6	16	0	26,8	9,5	87,2
Ermenistan	2,3	9,6	17	0	6	14	0	10	0	58,9
Gürcistan	5	9	6	8	6	16	0	16	0	66

Kaynak: Commission of the European Communities, The TACIS Programme Annual Report, 1999: 61

Tablo 4'te de gösterildiği üzere proje, hayata geçirildiği başlangıç zamanlarında artan-azalan bir grafik oluşturmuştur. Bunun sebebine bakacak olursak ülkelerin geçiş süreçlerinde programı tam anlamıyla anlamamış olması etkili olmuştur. Program, ülkelerin ihtiyaçlarına göre projeleri desteklemiş ve yol haritasını çizmiştir. TACIS programı kapsamında verilen yardımlar hibe yani maddi karşılığı olmayan bir formattadır. Eğitim, enerji, ulaştırma, gıda üretimi ve dağıtımı ile sınai ve ticari işletmelere yardım sağlamak amacıyla beş noktaya odaklanmıştır (Commission Of The European Communities, 1999: 61-62).

Şahbazov (2015:112)'a göre 2000 ve 2006'yı kapsayan dönemde TACIS projesi çerçevesinde Güney Kafkasya devletlerine dönük 3,1 milyar Euro miktarda sermaye ayrılmıştır. TACIS Programına getirilen yeni düzenlemeler ve 2000-2006 dönemi faaliyet rotası Avrupa Konseyi tarafından 99/2000 sayılı tüzükle 29 Eylül 1999'da belirlendi. Bu düzenlemeye göre TACIS'in faaliyet alanları daha da sınırlandırılmıştır. Bu alanlara yönelik yapılan yardımlar şunlardır: Kurumsal, yasal ve yönetim yönlü reformlara destek; özel sektöre destek ve iktisadi kalkınma yardımı; geçiş sürecinin sosyal sonuçlarının yönlendirilmesine destek; altyapı ağlarının geliştirilmesi; çevre koruması ve doğal kaynaklar yönetiminin teşviki; kırsal ekonominin geliştirilmesi ve gerekli alanlarda, nükleer güvenliğin sağlanmasına destek. (Official Journal of the European Communities, 2000: 1-9).

Program; içerdiği devletlerin dönüşüm içerisinde olan farklı gereksinimlerini ve öncüllerini ayrı ayrı devletler nezdinde ve alansal derecede tespit edilmesi, laik bir yönetişime, batı ekonomisine girişleri ve devamlılık arz eden maddi ilerleyişin yapılması, yapılan yeniliklerin toplumsal açıdan değerlendirilmesi, kadınlara fırsat eşitliğinin verilmesi, doğal çevrenin zarar görmemesi bakımından yenilenebilir enerji kaynaklarına yönlendirilmesi süreçlerine destek olmayı hedeflemektedir. (Korkmaz, 2004: 163). Bu proje kapsamında nükleer güvenlik, adalet, içişleri ve sınır ötesi işbirliği gibi alanlarda desteğin sağlanması projelendirilmiştir. Bu kapsamın ötesinde, yatırım ve yatırımla ilgili fiiller planlanmıştır.

Bu programın yürütülmesinde öncelikle ülkelerin ihtiyacı ve reformun amaçları arasında eş güdümlü gözetilmiştir. Daha sonra öncelikli sektörler göz önünde bulundurularak “Belirleyici Programlar” ortaya konmuştur. Belirleyici Programlar TACIS teknikleriyle örtüştürülerek yani “TACIS Desteğini” alarak “Faaliyet Programları” oluşturulmuştur. Faaliyet Programlarına göre çalışmalar yürütülmüştür (Mardanov, 2006: 47-49).

TACIS Programı, ulusal ödenekler dışında uluslararası projelere sağlanan destekler ve TACIS alt programlarına sağlanan destekler tarzında da icra edilmektedir. Buna göre, TACIS Programı içinde uluslararası projelerin özel önemi bulunmaktadır. Bu projeler birden fazla ülkeyi kapsamakta olup, özellikle enerji ve ulaştırma alanlarında yoğunlaşmakta ayrıca Avrupa Birliği’nin bölge ülkelerine yönelik politikasının da önemli bir unsurunu teşkil etmektedir. AB, TACIS programının oluşumu, kabul edilmesi, tanınması, onanması ve uygulamaya geçiş aşamalarında birçok tecrübe ve birikim elde etmiştir. Bu birikimi Yeni Komşuluk Politikasında kullanarak yoluna devam etmektedir. Nitekim bu program AB’nin bölgede 90’lı yıllardan itibaren özellikle ekonomik ve ticari alanda etkili olduğunun kanıtıdır. Bu program sayesinde bölgeye yönelik yeni sağlıklı politikaların türemesi kaçınılmaz olmuştur. Karşılıklı Bağımlılık temelinde ilişkiler bu programlarla başlamıştır. AB, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarında TACIS’i bir araç olarak kullanmıştır. TACIS çerçevesinde hayat verilen en canlı ve en iyi sonuç odaklı projelerin başında TRACECA Programı ve INOGATE Programı gelmektedir (INOGATE (t.y.), <http://www.inogate.org>).

3.3.2.2. INOGATE (Petrol ve Gazın Avrupa’ya Devletlerarası Nakli)

Avrupalı devletlerin her geçen gün gittikçe artan enerji ihtiyacı mevcut enerji arzını aşma eğilimindedir. Transkafkasya’nın ötesindeki Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynaklarına olan ihtiyaç da buna paralel olarak artmaktadır. Bilhassa petrol ve doğal gaz gibi iki önemli kaynağın 90’lı yıllarda Avrupa’ya Transkafkasya üzerinden taşınmasını amaçlayan planlar yapılmıştır. TACIS programının bir parçası olarak da nitelendirebileceğimiz INOGATE programı yeraltı kaynaklarının Avrupa’ya ulaştırılması maksadıyla tasarlanmış ve uygulanmıştır. INOGATE

Programı bir uluslararası enerji işbirliği programıdır. INOGATE programının amaçları şu şekilde sıralanabilir (Şahbazov, 2015: 113):

1. Proje dâhilindeki devletlerin kendine has davranışlarını da değerlendirerek Avrupa Birliği'nin iç enerji piyasa kuralları esasları doğrultusunda enerji piyasalarının oluşturulması.
2. Enerji ithalat ve ihracatı, arz çeşitliliği, enerji aktarımı ve enerji istek miktarları gibi alanlara yoğunlaşarak enerji güvenliğinin sağlanması.
3. Enerjide verimin yükseltilmesi, dönüştürülebilir enerji kaynaklarının oluşturulması, talebe yönelik kontrol ve yönetimi içeren devam ettirilebilir bir enerji gelişiminin sağlanması.
4. Ortak alanlara özgü amaçlar için çalışan enerji programlarına dönük yatırımların teşvik edilmesi.

Bu programın 1995'de ortaya çıktığında temel amacının "AB'nin Enerji Arz Güvenliğinin Sağlanması" olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği TACIS'in ve yapılan diğer yardımların siyasi destekten yoksun olması sebebiyle uluslararası arenada zayıf kaldığını fark edince kendi çıkarlarına uygun bir şekilde bu programı oluşturdular. Bu programın hayata geçirilmesi demek; Hazar ve Azerbaycan'daki petrol ve doğal gazın Karadeniz'e oradan da Avrupa'ya naklinin çözümü anlamına gelmekteydi. Bu çözüm için gerekli alt yapı ihtiyaçları belirlendi ve karşılandı. Gerekli olan teknik ve mali yardımlar sağlanmaya devam edildi ve program enerji kaynaklarının Avrupa'ya geçişini kolaylaştırmaya başladı (Bilgin, 2005: 82-83).

1995'den sonra program; hızla gelişmeye, kurumsallaşmaya ve hukuki bir çerçeveye oturtulmaya çalışıldı. 1996 yılında program ilk defa bölgesel bir enerji işbirliği olarak ortaya çıktı. 1996-1999 yılları arasında teknik denetimler yapılmıştır. Enerji altyapıları gözden geçirilerek rehabilite edilmiştir. 1999 yılına gelindiğinde INOGATE programının yasal bir yapıya kavuşturulması maksadıyla bir şemsiye antlaşma oluşturulması düşüncesi ortaya çıktı. Daha sonra 1999'da yapılan enerji arzı ile ilgili bir toplantıda Ukrayna'nın başkenti Kiev'de INOGATE Şemsiye Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, uluslararası petrol ve doğal gaz taşımacılığının sistemli ve hukuksal bir çerçeve içerisinde yapılmasını kolaylaştırdı. 2001 yılında uluslararası antlaşma olarak yürürlüğe girdi (Mardanov, 2006: 67). Bu antlaşmayla birlikte enerji arz kaynaklarının sevkiyatına yönelik büyük yatırımların yapılması teşvik edildi. Bölgeye yatırıma teşvik edilmesinin amacı muhtemel Hazar enerji rezervlerinin sevkiyatı için yeni boru hatlarının inşasının sağlanmasına yöneliktir.

Anlaşmanın 8'inci maddesinde Acil Komite biriminden bahsedilmektedir. Müdahil olan devletlerin sorumlu kişilerinden oluşan bu birim, ülkeler arası petrol ve doğal gaz taşımacılığı sistemlerinin güvenliğinin sağlanması ve korunması amacıyla kurulmuştur. Acil Komite'nin

dışında bu maddede bahsi geçen diğer bir birim de Devletlerarası Komite'dir. Bu birim, bütün müdahil devletlerin sorumlu belirlediği personellerden oluşmaktadır. Bu temsilciler, üye devletler namına ülkeler arası petrol ve doğal gaz nakliyatına dönük sistemleri için gerekli davranış tarzlarını belirlerler. Anlaşmanın 9'uncu maddesinde belirtilen Sürekli Kurul, sistemlerin ve alt gruplarının faaliyetlerinin devam ettirilmesi işini üstlenen tüzel birey veya bireylerden meydana gelmektedir. Anlaşma kapsamındaki önemli konulardan biri de taşımacılık sistemlerinin ortak işletmeci tarafından işletilmesine ilişkin hükümlerdir. INOGATE Şemsiye Anlaşması'nı imzalayan veya onaylayan ülkeler katılımcı statüsünü kazanmıştır (INOGATE, 1999: 1-7).

INOGATE, fosil yakıtlara ve dışarıya olan ihtiyacın indirgenmesine yardımcı olmak, enerji arz güvenliğini iyi bir seviyeye getirmek ve küresel iklim dönüşümünü sınırlamak için on bir devletle birlikte işbirliği içerisine giriyor. INOGATE ortak ülkeleri 3 (üç) coğrafi bölgede bulunur ve 3 (üç) bölgesel INOGATE sekreterliği tarafından desteklenir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Doğu Avrupa; sekreterliği Kiev'de bulunmaktadır. Ülkeler; Beyaz Rusya, Moldova ve Ukrayna Doğu. Kafkasya; sekreterliği Tiflis'te bulunmaktadır. Ülkeler; Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan. Orta Asya; sekreterliği Taşkent'te bulunmaktadır. Ülkeler; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan (INOGATE (t.y.), [http:// www.inogate.org](http://www.inogate.org)).

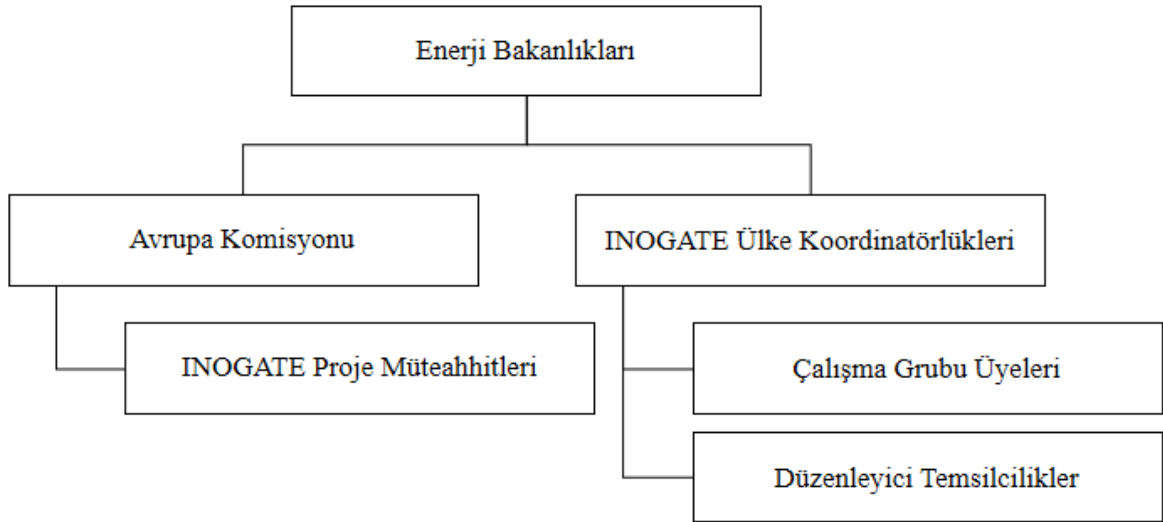
2000-2004 yılları arasında 13 Kasım 2004 tarihinde Azerbaycan'da yapılan "Enerji Bakanları Konferansı" bu programın gelişiminde atılan en büyük adımdır. AB, Karadeniz ve Hazar'a kıyıdaş ve komşu olan devletler arasında enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir girişimde bulundu. Bu girişim "Bakü Girişimi" olarak adlandırılmaktadır. Küçük çaplı projeler hayata geçirildi ve gaz ticaretinde şeffaflığı sağlamak amacıyla sınır ötesi gaz ölçüm istasyonları kuruldu. Konferans katılımcıları Hazar'da bölgesel enerji piyasalarının kademeli gelişimini desteklemek konusunda ve yeni enerji ağı altyapıları için finansörlerin cazibesini arttırarak, enerji verimliliği politikalarını güçlendirmek konusunda anlaşılabilir ekonomik ve sosyal gelişmeyi başarmak için sektörün yanı sıra bölgede barış, istikrar ve refahın sağlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. INOGATE Teknik Sekreterliğini enerji politikalarında koordinasyon aracı olarak kullanmak konusunda taraflar uzlaştılar (INOGATE (t.y.), <http://w1.inogate.org/attachments/article/89/baku.pdf>).

2004 yılından sonra program genişleme sürecine girmiştir. 2'inci Bakanlar Konferansı, 30 Kasım 2006'da Kazakistan'ın Astana kentinde gerçekleşti. Bu toplantıda, Astana Beyannamesi kabul edilmiş ve Bakü Girişimi'nde temelleri atılan enerji yol haritası oluşturulmuştur. Yol haritasında belirlenen amaçlar; ortak ülkelerin özelliklerini dikkate alarak enerji piyasalarının AB iç enerji piyasası prensipleri temelinde bir araya getirilmesini sağlamak, enerji ihracatı / ithalatı ile ilgili konuları ele alarak enerji güvenliğini arttırmak, tedariki çeşitlendirme, enerji geçişi ve enerji talebini değerlendirme, enerji verimliliğinin gelişmesi dâhil olmak üzere sürdürülebilir enerji gelişiminin desteklenmesi yenilenebilir enerji kaynaklarını etkin kullanım, ortak ve bölgesel

çıkarlara yönelik enerji projelerine yatırımcı çekmektir. Bu amaçlar Astana Beyannamesinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır (INOGATE (t.y.), http://w1.inogate.org/attachment/article/90/FINAL.Astana.Conclusions.-_Road.Map_.0-11-06_eng.pdf).

INOGATE Programı müdahil olan devletlere şu alanlarda destek sağlamaktadır: Devletler arasında devamlılık arz eden bir karşılıklı etkileşim ve iletişimin sağlanması, yeraltı kaynaklarının naklinin sağlanması amacıyla farklı nakil hatların tespiti, yatırımcıların ilgisinin oluşturulması amacıyla programların sunumu ve tamamlanması, ortaklık kurulan alanlarda “Çerçeve Anlaşma”nın ilkelerine riayetinin sağlanması, finansörlerin desteğinin alınması amacıyla, devletler ve ekonomi oyuncularını arasında uyum sağlayıcı olunması, “Çerçeve Anlaşma” yardımıyla sakıncaların normal ticari sakıncalar düzlemine getirilmesi, ufak programlardan kaynaklanan emniyet, güvenlik veya çevre ile ilgili sakıncaların ortadan kaldırılmasını finanse ederek muhtemel girişimcilere desteğinin sağlanması, girişim ruhunun yükseltilmesi adına girişimcilerin müdahil devletlerde doğru pozisyondaki bireylerle iletişimin kurulması ve girişimcilerin tahmin edilemeyen endişelerinin aşağı düzeylere çekilmesi (EU, 2001: 20). Bu program sayesinde AB’nin bölgedeki etkisi kalıcı hale gelmiştir. Yapılan projeler sonraki dönemlerde meydana gelebilecek enerji krizlerini önlemek ve uluslararası piyasanın enerji ayağını her zaman canlı tutmak için önemli hamlelerdir.

Şekil 4: INNOGATE Çalışma Yapısı

Kaynak: http://www.gie.eu/conference/presented/2013/S4_04aINOGATE_LL Said ISsa.pdf

Şekil 4’te gösterilen INOGATE’in çalışma yapısını destek veren diğer unsurlar ise; Enerji Düzenleyicileri, Enerji Ajansları, Enerji Şirketleri, Dernekler, İnşaat Otoriteleri, Standardizasyona Yönelik Kuruluşlar, İstatistik Enstitüleri vb. olarak sıralanabilir.

INOGATE, Ortak Ülkelerdeki enerji politikaları ve mevzuatın geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu bakanlıklar ve devlet kurumlarıyla yakın işbirliği içerisinde çalışır. Bu süreç, mevcut enerji politikalarını gözden geçirmek, boşlukları belirlemek ve ihtiyaçları analiz etmek için ortak çabalar gerektiriyor. INOGATE, enerji politikaları, yapıları ve teknolojileri alanında en iyi Avrupa pratiğini paylaşmaktadır. INOGATE'in öncelikli amacı, kurumların kapasitelerini güçlendirmekte ve hükümetlere, enerji güvenliğini, rekabetçi enerji piyasalarını ve ekonomik büyümeyi artırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için uygulanabilir enerji politikaları ve mekanizmaları geliştirmelerine yardımcı olmaktır (INOGATE (t.y.), <http://www.inogate.org>).

Bu programın başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için birbirini tamamlayan ve destekleyen 8 (sekiz) ayrı proje gerçekleştirildi. Bunlar; Ham Petrol ve Petrol Ürünleri Nakliye Hatlarının İyileştirilmesi. Mevcut Doğal Gaz Taşımacılığı Sistemlerinin Rehabilitasyonu, Modernizasyonu ve Verimliliğinin Artırılması. Hazar Bölgesi'nden Çıkan Yeraltı Kaynaklarının İletim Güzergâhları için Fizibilite Faaliyetleri. Hazar Bölgesi'nden Avrupa'nın hem Doğusuna hem de Merkezine Petrol ve Doğal Gaz Pazarlanması için Fizibilite Faaliyetleri. Bölgesel İşbirliğinin Geliştirilmesi Projesi. Kurumsal Konuların Takibi. Petrol ve Doğal Gaz Altyapılarına İlişkin Öncelikli Yatırımlar. Hidrokarbon Potansiyelinin Değerlendirilmesi. INOGATE Programı Avrupa Birliği ve Kafkas ülkelerine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu programın evrensel değerlerin geliştirilmesi, Rusya'nın bölgedeki etkisinin azaltılması, ülkeler arası işbirliğinin gelişmesi, bölge ekonomilerinin canlı tutulması ve siyasi istikrarın sağlanması açısından katkıları vardır (INOGATE (t.y.), <http://www.inogate.org>).

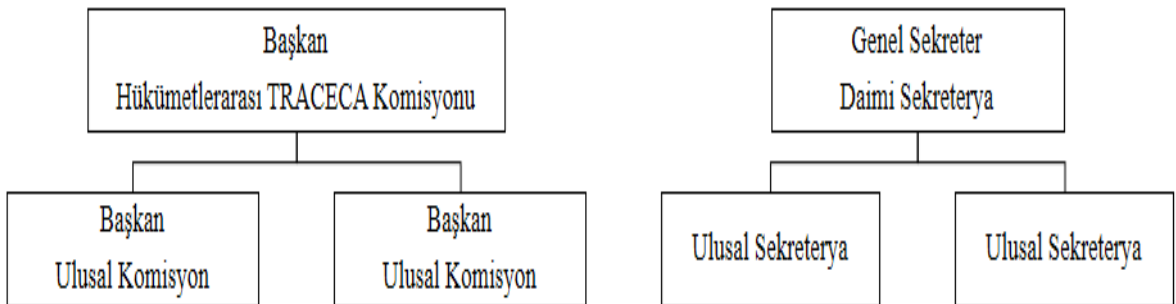
INOGATE Programı, günümüzde sadece petrol ve doğal gaz çıkartılmasını daha sonrada Avrupa'ya taşımacılığını içeren bir program değildir. Elektrik enerjisi, yenilenebilir enerji ve enerji etkinliğini de kapsayan geniş çaplı bir projeye dönüşmüştür. Avrupa Komisyonu ve Uluslararası Enerji Ajansı, Brüksel'de gerçekleştirilen bir sunumda INOGATE Teknik Sekreterliğinin desteğiyle hazırlanan "Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin IEA Enerji Politikasını İnceleme" başlıklı yeni bir dergiyi 13 Nisan 2015'de yayınladı. Bu yayın Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan'ın enerji politikalarını ve sektörel gelişmelerini vurgulamakta ve bölgedeki politika yapıcılar için önemli tavsiyelerin bir özetini sunmaktadır. Enerji politikası analizi kapsamında yayınlanan kaynakta, INOGATE programının enerji politikası geliştirme kapsamında dört ana yöntemden bahsedilmektedir: Enerji piyasasının yaklaşması yani benzeşmesi, enerji güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve yatırımcı cazibesi (International Energy Agency, 2015: 19-21).

3.3.2.3. TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru)

Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya arasında lojistik ve ulaşım hatları oluşturarak ekonomik ve ticari ilişkileri canlı tutmayı amaçlayan bu proje, AB'nin bölgeye uyguladığı önemli girişimlerden biridir. Bu projeye Avrupa ülkelerine doğru ulaşımı kolaylaştırıcı bir yapının oluşturulması öngörülmüştür. TRACECA Programının ortaya çıkışına baktığımızda, 1993 yılında “Brüksel Konferansı”nda gündeme gelmiştir. Konferansa, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ticaret ve ulaştırma bakanlarıyla birlikte, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Türkiye, İran, Çin, Pakistan ve Avrupa Birliği gibi uluslararası arenada söz sahibi unsurların temsilcileri katılmıştır. Konferans'ın sonucunda bazı hedefler konmuştur. Bunlar: Bahsi geçen alanda ticaretin ivme kazanması yönünde müdahil devletler arasındaki işbirliğine hayat vermek, ticaret ve ulaştırma araçlarıyla alakalı sorunları tespit etmek, AB'nce maddi olarak desteklenen bir “Teknik Yardım Programı”nın koşullarını tespit etmek, “Orta Asya-Kafkasya-Avrupa Ulaştırma” koridorunu geliştirmektir. Konferansın neticesinde Brüksel Deklarasyonu imzalanmış projenin temelleri atılmıştır. Bu hedefler TRACECA'nın oluşumunda etkili olmuştur (TRACECA (t.y.), www.igc-traceca.org).

Özellikle Konferansta 1993'den başlayarak belirli zaman aralıklarında bir araya gelecek olan dört “Sektörel Faaliyet Grubu” meydana getirilmiştir. Bu çalışma gruplarının; “Ticaretin Kolaylaştırılması”, “Karayolu Taşımacılığı”, “Demiryolu Taşımacılığı” ve “Denizyolu Taşımacılığı” alanında çalışmalar yapması konusunda fikir birliğine varılmıştır. Toplantıda en çok üzerinde durulan alan, sınır geçişlerinin kolaylaştırılması konusudur (Ovalı, 2008: 154). AB'nin siyasî yardımı ile 1993 yılında Brüksel'de projelendirilen bu program 1998'de Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın iştiraki ile uygulamaya konulmuştur (Acar, 2009: 33). Geçmişteki ticaret yollarının canlandırılmaya çalışıldığı ve kültürel değerlerin de bu koridor yoluyla batıya iletilmesi açısından proje önem arz etmektedir.

Şekil 5: TRACECA'nın Örgüt Şeması

Kaynak : “Traceca Projesi ve Türkiye” Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi.

Tablo 5: TRACECA Üyesi Ülkeler

Üyelik Tarihi	Toplantı	Üye Ülkeler
1994	Brüksel Deklarasyonu	Azerbaycan, Ermenistan Gürcistan, Kazakistan Kırgızistan, Tacikistan Özbekistan, Türkmenistan
1996 - 1998	Bakü Uluslararası “TRACECA Tarihi İpek Yolu’nun Restorasyonu” Konferansı	Ukrayna Moldova
2002	Taşkent “TRACECA Hükümetlerarası Komisyon (IGC) Toplantısı”	Romanya Bulgaristan Türkiye
2009	MLA (Temel Çok Taraflı Antlaşma)	İran

Kaynak: TRACECA, Türkiye Ulusal Sekreterliği ve Dışişleri Bakanlığı, 2016: 1

Şekil 5’te TRACECA’nın örgüt şeması ifade edilmiştir. Tablo 5’te ise TRACECA üyesi ülkelerin listesi ve hangi yıl üye olduklarına dair bilgi verilmiştir. TRACECA programı AB’nin Güney Kafkasya’ya yönelik önemli bir strateji hamlesidir. Bu programın amaçlarını şöyle sıralayabiliriz: Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetlerinin alternatif ulaştırma hatlarıyla Avrupa ve küresel piyasaya kabul niteliklerini çoğaltarak, bu devletlerin hem politik hem de ekonomik özgürlüklerine her platformda yardımcı olmak, müdahil ülkeler arasında bölgesel yardımlaşma ve ortak çalışmaya daha iyi bir şekilde ivme kazandırmak, TRACECA’yı küresel sermaye örgütleri ve özel girişimcilerin yardımlarını çoğaltma açısından bir katalizör olarak kullanmak ve TRACECA hattının Trans-Avrupa Şebekeleri ile iletişimini sağlamak (Hüseynov, 2001:7).

8 Eylül 1998’de Bakü’de, Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti, Bulgaristan Cumhuriyeti, Gürcistan, Kazakistan Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Tacikistan Cumhuriyeti, Türkiye Cumhuriyeti, Ukrayna, Özbekistan Cumhuriyeti ve AB; Karadeniz, Kafkaslar, Hazar Denizi ve Asya bölgelerinde ekonomik ilişkiler, ticaret ve ulaştırma iletişimi geliştirmek isteyen yetkili makamları "Uluslararası Taşımacılıkta Temel Çok Taraflı Anlaşmayı" imzaladılar. Avrupa - Kafkasya - Asya koridorunun geliştirilmesi için 1998 yılında “Tarihi İpek Yolu'nun Restorasyonu” başlıklı “Çok Taraflı Anlaşma”nın imzalanmasına yönelik olarak, üye ülkelerin hedeflerinin hayata geçirilmesi için kurumsal yapılar geliştirildi. 2000 yılında, Hükümetlerarası Komisyonu TRACECA (IGC), temel anlaşmanın hükümlerinin uygulanması ve uygulanması ile ilgili konuları düzenlemek için oluşturulmuştur. 2001 yılında, IGC TRACECA Daimi Sekreterliği, IGC'nin yürütme organı olarak Azerbaycan Bakü’de kuruldu. Hükümetlerarası Komisyonu (IGC) “Usul Kuralları” na göre çalışmakta olup, kararları ve

tavsiyeleri yoluyla Bakü'de bulunan IGC TRACECA'nın Daimi Sekreteryaasının çalışmalarını yönetir (TRACECA (t.y.), <http://www.traceca-org.org/en/traceca/>).

TRACECA kapsamında yer alan teknik yardım projelerinin bazıları şunlardır; “Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Transit Kolaylıkları Sağlanması Projesi”, “Sınır Geçişleri Prosedürlerinin Uyumlaştırılması Projesi”, “Transit Ücretleri ve Tarifeler ile İlgili Ortak Politikalar Projesi”, “Ulaştırma Yönetimi Eğitimi Projesi”, “Ulaştırma Yasası ve Düzenlemeleri Tasarısı Projesi”, “Bakü Limanı’nda Denizcilik Eğitimi Projesi, Bölgesel Trafik Tahmin Modeli Projesi”, “Karayolu Ulaştırması Hizmetleri Projesi”, “Çok Modlu Taşımacılık Projesi”, “Karayolu Yönetim Sistemi Projesi”, “Bakü-Türkmenbaşı Feribot Terminalleri Projesi”, “Demiryolu Ekipmanlarının Bakımı Projesi”, “Trans-Kafkasya Demiryolları İçin Ortak Girişim Projesi”, “Demiryolu Tarifelerinin Düzenlenmesi Projesi”, “Karayollarını Planlama Projesi”, “Azeri ve Gürcistan Demiryollarının Rehabilitasyonu Projesi”, “Çok Modlu Hizmet Uygulamaları ve Eğitimi Projesi”, “Bakü-Tiflis ve Erivan Karayolu Hattının Rehabilitasyonu Projesi”, “Kaşgar-Bişkek ve Fergana Vadisi Arasındaki Demiryolu Ağının Ön Fizibilite Projesi”, “Transit Demiryolu Petrol Lojistik Merkezi Kurma Projesi”, “Kafkas Otoyollarının Rehabilitasyonu Projesi”, “Devlet Kurumlarının Kapasitesinin Arttırılması Projesi” (Ovalı, 2008: 161).

TRACECA, tüm üye devletlerin siyasi irade ve ortak özlemlerine dayanan aktif çalışma sayesinde Karadeniz havzası, Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki ekonomik ilişkilerin, ticaret ve ulaştırma iletişiminin güçlendirilmesini amaçlayan uluslararası kabul görmüş bir programdır. AB'nin Orta Asya ve Kafkasya ülkeleriyle ticarî ve ekonomik bağlarını güçlendirmek istemesinden dolayı coğrafi uzaklığın meydana getirdiği problemlerin bertaraf edilmesi TACIS programı çerçevesinde geliştirilen TRACECA'ya bağlıdır. Bu proje; karayolu, demiryolu ve denizyolu ulaşım ve ticaretinde olumlu sonuçlar yaratmıştır. TRACECA ülkeleri, 2015 yılına kadar olan süreçte uluslararası taşımacılıkta Avrupa-Kafkasya-Asya koridorunun geliştirilmesi için TRACECA Stratejisini aşamalı olarak uygulayarak, adım adım çok modlu taşımayı sağlayan sürdürülebilir bir altyapı zinciri oluşturmayı amaçladılar ve koridorun Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarına entegrasyonu için büyük çaba harcadı. Hükümetlerarası Komisyonun on ikinci toplantısı Ukrayna'da 2016 yılında gerçekleşti. Taraflar, uluslararası taşımacılık koridoru TRACECA'nın gelişmesi meselelerini değerlendirdi. Hükümetlerarası Komisyon, TRACECA'nın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı dönemine ilişkin 2015 yılında “Avrupa Kafkasya Asya Koridorunun Gelişimi için Uluslararası Taşımacılıkta Çok Taraflı Anlaşma”da üye ülkelerinin katılımcıları tarafından koridorun geliştirilmesi için; TRACECA Stratejisinin uygulanması gerektiğini vurguladılar. Taraflar, 2021 yılına kadar TRACECA Deniz Güvenliği ve Çevre Koruma Bölgesel Eylem Stratejisi'nin faaliyetlerinin gerçekleştirilmesindeki öncelikli eylemlerin üye devletler tarafından uygulanmasının ilerleyişini tartıştılar (TRACECA (t.y.), <http://www.traceca-org.org/en/traceca/>).

3.3.3. AB'nin Komşuluk Politikası Kapsamında Güney Kafkasya

AB; Rusya Federasyonu'ndan farklı olarak, bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için komşu ülkelere yönelik özgün politikalar tasarlama çabasında olmuştur. Açıkçası, siyasal sistemler açısından, AB üye devletlerini Rusya ile karşılaştırmak, demokrasi açısından aralarında geniş bir boşluk olduğu için kolay değildir. Rusya, hala etkili bir imparatorluk zihniyeti ile sosyalist bir sisteme doğru ilerlerken; AB başlangıçtan itibaren demokratik ve kapitalist ülkelere oluşuyordu. Avrupa devletleri arasında barışçıl bir birlik fikri de çok eşsiz bir özellik olarak ortaya çıkıyor. Bu nedenle, AB'nin komşu ülkelere yönelik algısı Rusya Federasyonu'ndan farklıdır. SSCB'nin çöküşünden sonra, Avrupa Birliği doğuda birçok yeni ülkeyle komşu oldu. Yıllar içinde, AB bu yeni yerleşik ülkelere ilişkilerini geliştirmek için çeşitli mekanizmalar geliştirdi. Birliğin 2004 ve 2007'deki beşinci genişlemesinden sonra, AB bölgesi şimdi daha geniş bir alanı kapsamakta, Orta ve Doğu Avrupa'daki yeni üye devletlerle, Birlik eski Sovyet Cumhuriyetleri ile aniden sınır komşusu haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki ilk yıllarda, AB'nin bölgeye yönelik çıkarları sınırlıydı. AB önce Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) ile ortaya çıktı, ancak daha sonra dış politikasını doğu komşu ülkelere daha özel bir odakla değiştirme ihtiyacı hissetmiştir (Wesselink ve Boschma, 2012: 7). Bu politika kapsamlı olarak birinci bölümde incelenmiştir. Bu bölümde Avrupa Komşuluk Politikasının Güney Kafkasya ülkelerine uygulanışı üzerinde durulmuştur. Haziran 2004 Avrupa Konseyi Zirvesi ile Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da bu politikaya müdahil olmuştur. AB'nin komşuluk politikasında Güney Kafkasya ülkelere yönelik dört önemli amacı bulunmaktadır. Bunlar; istikrar, her alanda güvenlik, kalkınma ve refah seviyesinin iyi durumda olması olarak sıralanabilir.

AKP, Birliğin mali ve teknik desteği ile komşu ülkelerin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişini hedeflemektedir. Bu çerçevede, AKP kapsamına alınan ülkelerle, reform yapılacak öncelikli alanları tespit eden Eylem Planları hazırlanmakta ve yürütülmektedir. Eylem planları özellikle her devletin gereksinim ve kabiliyetine, Birlik ile ilişkilerine ve Birlikten beklentilerine göre şekil almaktadır. Komşuluk Politikası çerçevesinde AB, Güney Kafkasya ülkelere yönelik bölgesel bir politika yürütmektedir. Güney Kafkasya ülkelere yönelik Beş Yıllık Eylem Planları 14 Kasım 2006 tarihinde imzalanmıştır. Bu üç devlete dönük olarak hazırlanan eylem planları da içerik olarak benzer özellikler taşımaktadır Eylem Planları ilkesel açıdan aynı olmakla birlikte, her ülkenin kendi koşullarına uygun düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu planlar AB'nin bölge devletlerine yönelik önceliklerini yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. (Kocamaz, 2007: 71).

AKP'nin temel mali aracı Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası ile birlikte Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighbourhood and Partnership Instrument-ENPI) olarak belirlenmiştir. 1 Ocak 2007 tarihinden başlayarak farklı bir çalışmanın uygulamaya konulmasıyla itibaren TACIS programı sona ermiştir. AB'nin Güney Kafkasya ülkelere 2017 yılında belirtmiş olduğu finansal katkı payları sırasıyla Gürcistan için 96,5 milyon Euro, Ermenistan için 34,5

milyon Euro ve Azerbaycan için ise 13,5 milyon Euro'dur (Avrupa Komşuluk Politikası (t.y.), <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries>).

Bölge ülkelerinin bu politika hakkındaki görüşlerine bakacak olursak; Gürcistan, Komşuluk Politikasını, gerçekleşmesi pek de mümkün olmayan AB üyelik sürecinde bir hazırlık dönemi olarak görmektedir. Ermenistan; özellikle Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu için AB'nin bu politikasını ekonomik işbirliğinde bir araç olarak görmektedir. AB ile yakın siyasî ilişkiler kurmak Ermenistan için birincil hedef olmamıştır. Azerbaycan'ın bu politikaya bakış açısı diğer iki Kafkas ülkesinden farklıdır. Azerbaycan bu politikanın ekonomik ya da siyasî getirilerine çok önem vermemektedir. Önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan bu ülke dünya enerji pazarında güvenli bir şekilde yer almak istemektedir. AB'ye üyelik gibi bir isteğinin olmamasından dolayı Azerbaycan; diğer iki Kafkas ülkelerinin de bulunduğu Komşuluk Politikasında dışarıda kalmamak için yer almıştır. Azeri vatandaşların yaşam standartlarının Avrupalı vatandaşların yaşam kalitesine çıkarmak da Azerbaycan için önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın AB'den beklentilerinden biri de, Komşuluk Politikası kapsamında karşılıklı etkileşimleri çoğaltmaktan ziyade, Dağlık Karabağ probleminde taraf olmayan bir konumda daha etkin arabuluculuk rolü üstlenmesidir (Oktay, 2015: 87-95).

3.3.3.1. Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bölgesel Girişim

2007 yılında Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye üyeliğiyle birlikte örgüt Karadeniz bölgesinde önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Sorunlu bölgelere örgütün aşırı derecede yaklaşması güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir. AB, bölgeye yönelik daha kapsamlı politikalar geliştirmek ve sonuç odaklı politikalar üretmek için Nisan 2007'de "Karadeniz Sinerjisi" adlı politika belgesini ortaya koymuştur. Söz konusu bu girişim, bölgeye yönelik yeni bir politika sunmamıştır. Mevcut Komşuluk Politikası çerçevesinde planlanan veya uygulanan girişimlere belli bir "sinerji" kazandırmak hedeflenmiştir (Turan, 2010).

Sinerji; komşuluk politikasının bir gereği olarak Karadeniz'e kıyısı olan Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya devletleriyle yani Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldova, Ukrayna ve Rusya ile ortak sorunların çözülmesi ve ekonomik, kültürel ve politik ilişkilerin geliştirilmesi esasını içermektedir. Amaç; bu devletlerde laiklik ve iyi yönetişimin yanı sıra ekonominin de büyümesine destek olmak, kararlı ve güvenli bir yönetimi teşvik etmek, alana münhasır ortak programlar geliştirmek ve barışı hedef göstererek anlaşmazlıkların önüne geçmektir (Aydın Yılmaz, 2013: 8).

AB, Karadeniz bölgesinin batıda Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Moldova'yı; kuzeyde Ukrayna ve Rusya'yı; doğuda Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı; güneyde ise Türkiye'yi

ilgilendirdiğini düşünmektedir. Ermenistan, Azerbaycan, Moldova ve Yunanistan Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler olmasalar bile tarihsel yakınlıklarından dolayı bölgenin doğal aktörleri olarak kabul etmektedir. AB'nin bölgesel olarak geliştirmiş olduğu "Karadeniz Sinerjisi" belgesinde: Ana amacın bölge ülkeleri başta olmak üzere, bütün bölge ve AB arasındaki işbirliğini geliştirmek olduğu, AB'nin Karadeniz'e yaklaşımı ile Orta Asya Stratejisi arasında yakın bir ilişki bulunduğu ve Karadeniz'deki işbirliğinin doğal olarak bölge içi etmenleri de kapsayacağı ve bölgede mevcut diğer uluslararası örgüt ve ülkelere desteklenen program ve politikaları da dikkate alacağı dile getirilmiş; taraflar arasında on üç esas işbirliği alanı ("demokrasi", "insan haklarına saygı ve iyi yönetim"; "sınır yönetimi", "sınırlardaki güvenliğin iyileştirilmesi", "donmuş sorunlar", "ulaştırma", "enerji", "çevre", "denizcilik politikası", "balıkçılık", "ticaret", "araştırma ve eğitim ağı", "bilim ve teknoloji", "istihdam", "sosyal işler ve bölgesel kalkınma") belirlenmiştir (Hatipoğlu, 2014: 94).

Bu alanlarda AB'nin kısa ve orta vadede uygulamaya sokacağı faaliyet planları belirtilmiştir. Belirlenen ana işbirliği alanlarını detaylı olarak şu şekilde inceleyebiliriz: Demokrasi, insan haklarına saygı ve iyi yönetim konusunda AB, bölgenin sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte değişik eğitim yöntemleri geliştirmiştir. Bölgesel bir diyalog oluşmasına zemin hazırlayarak uygulanması gereken belli standartlara ulaşılmasına destek vermiştir (Gogolashvili, 2009: 112).

Sınırlardaki güvenliğin iyileştirilmesi kapsamında insan, silah ve uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesine yardımcı olmaktadır. İyi bir sınır yönetimi ve oluşturulan ortak standart bir uyarı sistemi AB tarafından teşvik edilmiştir. Dondurulmuş çatışmalar kapsamında AB'nin yetersizliği ortaya konmuştur. Bu uyuşmazlık ortamında AB'nin daha etkili olabileceği vurgulanmıştır. Güney Osetya, Abhazya ve Dağlık Karabağ gibi sorunlu alanlara AB'nin aktif katılımı önerilmiştir. Bölünmüş tarafları aynı çizgiye ve hedefe yöneltmeye aracı işbirliği politikaları geliştirilmelidir. Karadeniz Sinerjisi, çatışmalara çözüm getirmeyi değil, ilgili devletler arasında çözüm için gerekli uzun vadeli güveni güçlendirmeyi amaçlamıştır (Schuss (t.y.), <http://www.konrad.org.tr/Kaukasus%20tr/009-018.pdf>).

Enerji kapsamında incelediğimizde; Karadeniz AB için stratejik bir öneme sahiptir. Özellikle enerji arzının çeşitliliği ve güvenliği, transit ve üretici ülkelerin tutumları açısından bu sinerji daha etkin bir diyalogu teşvik edici niteliktedir. Farklı projelerle ve teknik destek ile birlikte enerji arzında herhangi bir olumsuzluk yaşanmaması için enerji arzının yasal bir çerçeveye oturtulması açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca belgede, Karadeniz bölgesinin AB'nin enerji arz güvenliği için stratejik öneme sahip bir üretim ve taşıma alanı olduğu, bundan dolayı AB'nin enerji stratejisinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğu belirtilmiştir. AB'nin, enerji üreticileri, geçiş ülkeleri ve tüketicilerle ilişkilerini enerji güvenliği üzerine diyalog yoluyla devam edileceğinin altı çizilmiştir (Black Sea Synergy (2015), https://blacksea-horizon.eu/object/document/318attach/swd_2015_6_en.pdf).

Yukarıda belirtilen on üç alanın diğerlerinde de ortak olarak “kalkınma ve işbirliği” hedeflenmiştir. Kalkınma konusu AB dışişlerinin üzerinde durduğu en önemli hususlardan biri olduğu gibi, Karadeniz Sinerjisinin de merkezine yerleştirilmiştir. AB, gelişmiş bir Karadeniz bölgesi birliğinin buradaki bölge ülkeleriyle politikalarında daha kolay yol alacağı düşüncesini benimsemiştir (Avrupa Birliği'nin Karadeniz Sinerjisi: Beklentiler Ve Gerçekler (t.y.), <http://www.academia.edu/9974057/>).

3.3.3.2. Doğu Ortaklığı

Doğu Ortaklığı; Haziran 2008'de AB'nin doğu komşularıyla ilişkilerini derinleştirilmesine yönelik özel bir strateji olarak Birlik tarafından projelendirilen bir programdır. “Komşuluk Politikasının daha da detaylandırılmış bir formudur. Bu ortaklık AB ile Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Ukrayna ve Beyaz Rusya arasındadır. Doğu Ortaklığı, Karadeniz Sinerjisinin önemini belli ölçüde azaltsa da sinerji; Doğu Ortaklığı'nın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ortaklık 26 Mayıs 2008'de Brüksel'de Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde imza edilmiştir. Ortaklığın zirvesi 7 Mayıs 2009'da Prag kentinde yapılmıştır (AB Doğu Ortaklığı (t.y.), <http://www.academia.edu/10193998/>).

Avrupa Komşuluk politikasının geniş ve çeşitli bir coğrafyada uygulanması, Birliğin çalışmalarını iyiden iyiye zorlaştırmış ve bu bölgelerin Güney ve Doğu olarak ikiye ayrılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu nedenle, 2008'de ilk kez Polonya ve İsveç, komşuluk politikasını bölmeyi ve Doğu'daki altı Sovyet sonrası cumhuriyetler ile özel ilişkileri geliştirmeyi teklif etmiştir. Doğu Ortaklığı ülkelerinin Avrupa Birliği'nin yakın komşuları olduğu ve istikrar, güvenlik ve refahın Birliğin refahını doğrudan etkilediği açıklanmıştır (Sadowski, 2013: 13).

AB, Güney Kafkasya'ya yönelik politikalarını her geçen gün daha da geliştirmektedir. Anlaşıldığı üzere AB'nin doğu kanadına ve Karadeniz'e yönelik politikalarında Güney Kafkasya ülkeleri mutlak yer almaktadır. AB'nin Doğu Ortaklığı girişimiyle; Komşuluk Politikasından çok daha iddialı ilişkiler kurulması, ortaklık antlaşmaları ve geniş yelpazeli serbest ticaret bölgesi oluşturulması, vizesiz seyahat serbestisi, ekonomik ve sosyal gelişmeye yardım verilmesi, çok yönlü işbirliği çerçevesinin oluşturulması ve taraflarca benimsenmesi ve ortaklık yapılan ülkelerle sivil toplumun geliştirilmesini teşvik etmek ve sivil toplumun yetkililerle irtibata geçilmesinin kolaylaştırılması öngörülmüştür (Hatipoğlu, 2014: 96).

Doğu Ortaklığı, iki yönlü boyut ve çok taraflı boyut olan iki paralel düzeyde ele alınmaktadır. İki yönlü boyuttan kasıt, iyi yönetişimin, hukukun üstünlüğünün, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın yanı sıra temel hakların geliştirilmesi yoluyla AB ve Doğu Ortaklıkları arasındaki yakın ilişkilerin desteklenmesidir. Ayrıca, Doğu ortaklarına yeni sözleşme ilişkileri sunmak, ikili

boyutun ana hedefleridir. Çok taraflı boyut, AB'nin ve ortaklarının ortak sorunları çözebileceği ve ele alabileceği tematik platformlar sunmaktadır. Enerji sektörü, çevre sorunları, sınır yönetimi, gibi alanlarda, bölgesel işbirliğinde çok taraflı işbirliğine örnek teşkil edebilir (Eastern Partnership, 2013: 3).

Doğu Ortaklığı programının hedeflenen ülkelerdeki başlıca ilgi alanlarından biri, Avrupa Birliği'nden gelen ekonomik yardımlardır. Bu çerçevede, Doğu Ortaklığı Entegrasyonu ve İşbirliği Programı 2012 yılında başlamış olup, bu program sayesinde demokrasi ve insan haklarına saygı çerçevesinde ilerleyen ortaklar Ermenistan, Moldova ve Gürcistan ekstra 150 milyon Euro kaynak almıştır. Şunu belirtmek gerekir ki; AB, Doğu Ortaklarıyla yakından ilgilenen tek aktör değildir. Bu nedenle, Birlik bu bölgede politikalar yaparken özellikle Moskova'nın etkisini dikkate almalıdır. Bu bölgeler, AB'nin herhangi bir dış güç olmaksızın düşündüğü Sovyet sonrası bir alan değildir. Doğu Avrupa'daki Moldova, Ukrayna ve Beyaz Rusya ve Güney Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Moskova'ya büyük ölçüde bağımlıdır. Gerçekten de, tüm bu ülkeler Rusya'ya aynı seviyede değil, ancak bu devletlerin tümünün dış politikasını tasarlarken Rusya'yı dikkate almaları gerekiyor (Muradov, 2015: 66).

AB ile ortaklık yapılan ülkelerin sivil toplumları arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla Doğu Ortaklığı Sivil Toplum Forumu kurulmuştur (Eastern Partnership Civil Forum Concept Paper (t.y.), http://archive.eap-csf.eu/assets/files/Documents/EaPCSFconceptpaper29jan2012final_eng.pdf). Neredeyse kurulduktan sonra her yıl toplantı yapılmıştır. Bu forum beş çalışma alanı üzerine yoğunlaşmaktadır. Demokrasi, insan hakları, iyi yönetim ve istikrar; ekonomik bütünleşme ve AB'ye uyumlaştırma; çevre, iklim değişikliği ve enerji güvenliği; kamuoyları arasında iletişim; sosyal diyalog bunları oluşturmaktadır.

Kısacası Doğu Ortaklığı, AB'nin doğudaki ortakları ile daha güçlü bir Avrupa bağlılığını ve karşılıklı çıkarları temsil etmekte olup, demokrasi ve hukukun üstünlüğü; insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı; pazar ekonomisi ve sürdürülebilir kalkınma gibi ortak değerler temelinde AB ile ortaklık antlaşmalarının imzalanması ve sözleşmelere dayanan bir ilişki olarak isimlendirilmiştir (Özerdem, 2012: 18).

Bu ortaklığın önemli sorunları vardır. AB'nin politika yapıcıları, Doğu Ortaklığının herhangi bir ülkeye karşı olmadığını vurgulasa da, Rusya bu politikada tehdit sinyalleri hissediyor. Doğu Ortaklığının ciddi etkileri, Viktor Yanukhovich'in Ukrayna'nın dış politikasının yönünü Brüksel'den Moskova'ya çevirdiği Vilnius Zirvesi'nden sonra meydana geldi. Bu karara karşı yapılan Euromaidan olaylarındaki büyük gösterilerin ardından Rus yanlısı destekçiler de ortaya çıktı ve kaos meydana geldi. Ülkenin doğu kesiminde devam eden savaş ve Kırım'ın ilhaki Ukrayna'yı kaosa sürükledi. Vilnius Zirvesi'nden sonra, gelecek zirve hem Rusya'nın hem de AB'nin gözünde çok önemli oldu. 21-22 Mayıs 2015 tarihlerinde Riga'da düzenlenen son Zirve, AB

ve ortakları arasında birçok sorun olduğunu ve böylece AB'nin doğu ortaklarıyla daha yakın ilişkiler geliştirmek için daha fazla zamana ihtiyaç duyduğunu gösterdi. AB ve Rusya arasındaki çekişme Riga Zirvesi'nde Kırım'ın ilhaki açısından “yasadışı” olup olmadığı tartışıldı. Ermenistan ve Beyaz Rusya'nın pozisyonu, “yasadışı” terimi konusunda AB yanında yer almazken, Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle Azerbaycan ise çekimser kalmıştır (Muradov, 2015: 67-68). AB için bu bölgede politikalarını tam anlamıyla sürdüremediğinin kanıtıdır.

3.3.3.3. Azerbaycan

Azerbaycan Komşuluk Politikasına dâhil olmadan önce 1992-1998 yılları arasında ekonomik ve teknik yardım programları çerçevesinde ilişkiler başlamıştır. 1999-2003 yılları arasında ise AB'ye üye ülkelerle ilişkilerini “Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları” ile yürütmekteydi. 2004 yılına gelindiğinde ise Komşuluk Politikasına dâhil olmuştur. 2006 yılında Azerbaycan'a yönelik Eylem Planı imzalanmıştır. Ayrıca Eylem Planı'nın imzasından önce bu dönemde AB ile enerji üzerine mutabakat muhtırası imzalanmıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi AB bu ülkeye özellikle enerji alanında ayrı bir önem vermektedir (Adıgozalov, 2014).

Azerbaycan ile AB arasındaki ilişkiler Komşuluk Politikası çerçevesinde değerlendirildiğinde; diğer Güney Kafkasya ülkelerinden farklı yorumlamalarla karşılaşılmaktadır. Azerbaycan'ın AB'ye girme gibi bir amacının olmaması, AB'nin “yumuşak güç” kullanımının bahse konu ülke üzerinde etkisinin olmaması, AB'nin politikalarına ülkesel değil de bölgesel olarak yön vermesi yani Gürcistan ve Ermenistan ile Azerbaycan'ı aynı kefeye koyması ve Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Yukarı Karabağ sorunundan dolayı, Komşuluk Politikasının Azerbaycan üzerinde pek de etkili olmamasının nedenleri olarak sayılabilir. Bunlara rağmen Azerbaycan'ın konumu, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde diğer Güney Kafkasyalı ortaklardan daha nettir. Bakü, şu alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir: Bütçenin şeffaflığı, yolsuzlukla mücadele ve işletmeler için daha kolay pazar kuralları. Bunun yanı sıra Azerbaycan, enerji alanında AB ile işbirliği yapmaya istekli olduğunu bir kez daha gösteren Birlik ile enerji sektörüne yönelik bir Stratejik Ortaklık Anlaşması imzalamıştır (Abbasov, 2015: 56-57).

Azerbaycan'ın önemli yeraltı zenginliklerini bünyesinde barındırması, Hazar Denizi'ne kıyısı olması ve Orta Asya'ya açılan bir kapı olması sebebiyle AB'nin enerji arz ve güvenliğinde kilit rol oynamaktadır. Enerji rezervleri açısından, Azerbaycan'ın 1.37 tcm doğal gaz kaynaklarını bünyesinde barındırdığı ve bu miktarın da, Hazar havzasındaki doğal gaz kaynaklarının %90'nını oluşturduğu ifade edilmektedir. (Mavrakis ve diğerleri, 2006: 1672). Yapılan incelemeler alandaki tüm kaynakların 40 ila 60 milyar varil arasında değişen petrol miktarı bulunduğunu kanıtlamaktadır. Ülkedeki petrol rezervleri, dünya rezervlerinin %5'ine denk gelmekte, doğal gaz

rezervleri ise dünya rezervlerinin %10'unu teşkil etmektedir (International Crisis Group (2004), <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/>). Azerbaycan'ın enerji açısından hem üretici hem de taşıyıcı bir konumda olması AB için önem teşkil etmektedir.

AB ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler 2006 yılında kabul edilmiş olan Eylem Planı çerçevesinde yürütülmektedir. Bu plan, 1999'da imzalanan OİA'larını temel almıştır. Eylem Planı'nın içeriği özetle şunlardan oluşmaktadır: Dağlık Karabağ sorununa doğru girişimlerle olumlu sonuçlar alınmasına fayda sağlanması, belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda eşit, adalet temelli bir şekilde seçim atmosferinin oluşturularak demokrasi kavramının tam manada tesisi, insan hakları ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması ve hukukun üstünlüğünün, Azerbaycan'ın uluslararası sorumluluklarına uyumlu bir tarzda kuvvetlendirilmesi, hırsızlık ile etkin bir şekilde ilgilenecek, iş ve yatırım platformlarının geliştirilmesi, gümrüklerin icraatlarının AB ilkelerine uygun olarak modernleştirilmesi, tutarlı ve devamlılık arz eden ekonomik ivmenin kuvvetlendirilmesi, merkezi olmayan bölgelerde gelişimin sağlanması, fakirliğin indirgenmesi ve toplumsal/alansal eşgüdümün güçlendirilmesi; çevresel sorunları da içine alan bir gelişim modelinin benimsenmesi, ekonomi konusundaki argümanların ve idari faaliyetlerin optimize edilmesi, 2004 yılında Azerbaycan'da gerçekleşen bakanlar düzeyindeki toplantıda hedeflere ulaşabilmek amacıyla AB ve Azerbaycan enerjide işbirliği ile enerji ve enerjinin nakliyesi işlerinde bölgesel yardımlaşma ve fikir teatisinde bulunmanın güçlendirilmesi, hukuk, bağımsızlık ve güvenlik konularında, sınır yönetimi de müdahil olmak üzere işbirliğinin geliştirilmesi ve son olarak bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi (https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf, 2013: 3-10).

2007 yılında yürürlüğe giren Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) çerçevesinde 2007-2010 arasında Azerbaycan'a 92 milyon Euro tahsis edilmiştir (European Neighbourhood and Partnership Instrument (2007), http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/country/enpi_nip_azerbaijan_en.pdf). 2011-2013 yılları için ise 122,5 milyon Euro yardım Azerbaycan ülkesine yapılmıştır (European Neighbourhood and Partnership Instrument (t.y.), https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_ofenpi_results_2007-2013).

Bakü, 4 Nisan 2014'te AB'ye Stratejik Modernizasyon Ortaklığı adı verilen yeni bir ortaklık önerdi. Bu ortaklığa göre, Azerbaycan AB ile ekonomik entegrasyonunu artıracak ancak siyasi ve demokratik gelişmeler bu ortaklığın dışında bırakılacaktı. Azerbaycan'ı böyle bir karar almaya iten durum ise 2014'te yaşanan Ukrayna krizidir. Başlangıçta Birlik Bakü'nün önerisini imzalamak için istekli değildi, ancak AB'nin enerji politikası bağlamında Doğu ortakları arasında en önemli ülke olması, AB'nin Stratejik Modernizasyon Ortaklığı'na yönelik perspektifini değiştirdi. AB, bu ülkeyi kaybetme riskini göze almak istememiştir. Böylece AB politikalarının esnekliği ve yaşanan durumlara uyumu da ortaya çıkmıştır (Abbasov, 2015: 58).

AB'nin 2017 yılında Azerbaycan ile ilgili yayınladığı bilgi metninde, Avrupa ülkelerinin Azerbaycan petrol ve petrol taşımacılığı için en büyük müşteriler olduğu vurgulanmıştır. Güney Gaz Koridorunun Hazar, Orta Asya ve Ortadoğu gaz kaynaklarının Avrupa pazarlarına nakli için enerji kaynaklarının güvenliğini artırmak adına önemli bir araç olduğu dile getirilmiştir. Hazar havzasındaki gazı getirecek altyapı özellikle Şah Deniz II sahasından inşa edilecek Azerbaycan üzerinden mevcut Güney Kafkasya boru hattı ile Gürcistan'dan Türkiye'ye; Trans-Anadolu boru hattı geçişi ile Türkiye ve Gürcistan'ı Avrupa ile birleştirerek; ve Trans Adriyatik boru hattı İtalya, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden dev bir gaz sevkiyatının sağlanacağından bahsedilmektedir. Ayrıca Dağlık Karabağ sorunu için çözüm arayışlarının devam ettiği dile getirilmiştir (Facts And Figures About Eu-Azerbaijan Relations (2017), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eapsummit_factsheet_azerbaijan_eng.pdf).

3.3.3.4. Ermenistan

Ermenistan'ın Komşuluk Politikasından önce AB ile ilişkileri Azerbaycan ve Gürcistan ülkeleriyle benzerlik göstermektedir. Ermenistan için Yukarı Karabağ sorununun çözümü, güvenlik, savunma ve dış politika alanlarında, Birlik ile yardımlaşmanın kuvvetlendirilmesi bakımından bu politika kritik bir husustur. Komşuluk Politikası, ekonomik açıdan da Ermenistan için önemlidir. AB, Ermenistan'ın ihracatının % 40'ını gerçekleştirmektedir. Ermenistan kültür, eğitim, teknoloji ve bilim konularında da Birlik ile yardımlaşma gayretindedir. Aynı zamanda çevrenin korunması, bilim ve haberleşmenin kuvvetlendirilmesi ile ilgili projelerde bulunma gayreti içerisindedir (Kocamaz, 2007: 85).

Ermenistan'ın, Komşuluk Politikasına bakışı, Gürcistan'dan farklıdır. Temel hedefinin AB'ye üyelik olmadığını, asıl hedefinin devletin kendi bağımsızlık ve laikliğinin konumunun güçlendirilmesi ve AB ilkelerine erişmek olduğunu söylemektedir. AB üyeliğini temel hedef saymamasının nedeni dış politikada dengeleyici bir yaklaşım sergilemek istemesindedir. Rusya ile ikili ilişkilerin oldukça gelişmiş ve canlı olması, ayrıca Azerbaycan ile alakalı gelişen sorunlarda bu devletin tam manada yanında yer olması, Ermeni diasporasının faaliyetlerinden dolayı ABD ile yakın ilişkiler AB'yi bu ülke için ikinci plana itmektedir. Bununla birlikte ülkedeki reform sürecinin ivme kazanması açısından AB ile ilişkiler önem arz etmektedir (Deghoukassian, 2006: 12).

AB'nin 2006 yılında Ermenistan için hazırladığı Eylem Planı'nda bulunan öncüller şöyle sıralanabilir: “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler (konuşma ve basın özgürlüğü, dinî örgütlenmelere özgürlük, azınlık haklarının korunmasına saygı, sivil toplum yapısının geliştirilmesi, işkencenin yasaklanması ve cezaevlerinde insan haklarına uygun koşulların yaratılması)”. “Demokratik kurumların iyileştirilmesi”, “hukukun üstünlüğü”, “yargı reformu

(yargı sisteminde reform, seçim sisteminin değiştirilmesi, hâkimlerin yetiştirilmesi, yargı alanındaki personelin eğitilmesi, v.s)”. “Kamu yönetiminin reformu”, “siyasi diyalog”, “rüşvet ve yolsuzlukla mücadele”. “Sosyo-ekonomik kalkınma ve ticaret (yatırım ortamının iyileştirilmesi, şeffaflığın artırılması, yoksulluk seviyesinin düşürülmesi)”. “Bölgesel çatışmaların önlenmesi (Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi)”. “Dış politika ve savunma alanında işbirliği (kriz yönetimi ve terörizm konusunda işbirliği)”. “Bölgesel işbirliği”. “Bilim, eğitim, kültür, teknoloji ve göç alanlarında işbirliği” (EU-Armenia Action Plan (2006), http://www.delarm.ec.europa.eu/en/press/16_11_2006.pdf).

7 Mayıs 2009’da ise Ermenistan, Avrupa Komşuluk Politikasının bir aracı olan “Doğu Ortaklığı” girişimine katılmıştır. Derinlemesine ve geniş yelpazede bir serbest ticaret bölgesinin meydana getirilmesi konusunda hükümler içeren ve 1999’da yürürlüğe giren Ortalık ve İşbirliği Antlaşması’nın yerini alacak olan yeni işbirliği anlaşması ile ilgili görüşmeler de 2010 yılında başlamıştır (Eastern Partnership Community-Armenia (t.y.), <http://www.easternpartnership.org/programmes/country-allocations>). Bu program kapsamında AB Ermenistan’a 2007-2010 yılları arasında 98,4 milyon avro, 2010-2013 yılları arasında ise 157 milyon avroluk yardımda bulunmuştur (Eastern Partnership Community (t.y.), <http://www.easternpartnership.org/programmes/country>).

AB, Ermenistan’ı genişleme stratejisinin bir parçası olarak görmese de özellikle enerji koridoru üzerindeki stratejik konumu ve Rusya’nın Güney Kafkasya’daki en önemli müttefiki olması nedeniyle Birliğin bölgeye nüfuz etmesindeki kritik rolü bakımından önem vermektedir. Bununla birlikte, başta Fransa olmak üzere Avrupa’daki güçlü Ermeni lobisinin etkisi ile Ermenistan’ın Güney Kafkasya’da Türkiye ve Azerbaycan’ın baskısına maruz kalan “mağdur” bir Hristiyan devlet olduğu yönündeki kamuoyu algısı da Brüksel’in bu ülkeye yönelik ayrıcalıklı politikasında etkili olmaktadır (Özdaşlı, 2016: 144).

2013 Avrupa Entegrasyon Endeksi’ne göre Ermenistan, program başlatıldığından beri demokrasi ve insan haklarına saygı anlamında ilerleme kaydetmiş olduğu belirtildi. Ayrıca, aynı yıl içinde bu iki aktör arasında Geri Kabul ve Vize Kolaylaştırma Anlaşması imzalandı ve AB vatandaşlarının Ermenistan’a seyahat etmesini kolaylaştırdı. Bu anlaşmalar ile birlikte Ermenistan, vize şartlarını AB vatandaşlarına karşı da kaldırdı (European Integration Index (2013), http://www.eap-index.eu/images/Index_2013.pdf).

AB’nin 2017 yılında Ermenistan ile ilgili yayınladığı bilgi metninde şu bilgiler yer almıştır. AB’nin önde gelen araştırma ve yenilik programı, Horizon 2020, 2016 yılında Ermenistan’da faaliyete geçmiştir. Ermeni araştırma enstitüleri, üniversiteler ve bireysel araştırmacıların yanı sıra işletmeler temel bilimlerden uzmanlık alanlarına kadar AB tarafından eşit temelde fırsatlar ve projeler sunulmuştur. Ayrıca raporda AB, metal ve elmas alanında Ermenistan için en büyük

ihracat pazarı olduğu, ve AB'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında yer aldığı ifade ediliyor. AB, Ermenistan'ın toplam ticaretinin yaklaşık % 22'sini oluşturduğu yayınlanan bilgi metninde yer almaktadır. Metinde güçlü bir yönetim anlayışına, güçlü bir etkileşim ağına, güçlü bir ekonomiye ve güçlü bir toplum oluşturulması yönünde vurgular yapılmaktadır (Facts And Figures About Eu-Armenia Relations (2017), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_summit_factsheet_armenia_eng.pdf).

3.3.3.5. Gürcistan

Gürcistan için Avrupa ile bütünleşme ve bu bütünün bir parçası olmak çok önemlidir. Avrupa'ya uyum aşamasında Azerbaycan ve Ermenistan'dan daha çok çaba harcamaktadır. AB, Gürcistan'ı Mart 1992'de tanımıştır. Komşuluk Politikasından önce ilişkiler TACIS ve OİA ile yürütülmüştür (Çakmak, 2004: 145-146). 2003 yılında meydana gelen “Gül Devrimi” Gürcistan ve Birlik arasındaki karşılıklı etkileşim bağlamında önemli bir mihenk taşı olmuştur. 2003 senesindeki ayaklanma sayesinde Mikheil Saakashvili devlet yönetimine katılmıştır. Shevardnadze ve Rusya'nın etkisindeki durağan senelerden sonra, AB, bu devlet için yeni bir dayanak ve başlangıç konumundadır (Kocamaz, 2007: 85).

Komşuluk politikası, Gürcistan'ın reformları gerçekleştirmesi açısından önemlidir. Bu politikanın AB'ye üyelik maksadı taşımadığı özellikle vurgulansa da; Gürcistan, reformları yerine getirerek üyelik yolunda önemli adımlar attığını düşünmektedir. Bu yüzden Gürcistan AB'nin Azerbaycan ve Ermenistan politikasından ayrı tutulmak istenmektedir; ayrıca diğer Güney Kafkasya ülkelerinden kaynaklanan sorunlardan etkilenmek istememektedir.

Gürcistan için Komşuluk Politikası kapsamında hazırlanan eylem planındaki öncelikli konuları şöyle sıralayabiliriz: “Yargının reformu”, “hukukun üstünlüğü ve devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması”, “demokratik kurumların güçlendirilmesi ve insan haklarına saygı”. “Yatırımların artırılması”, “özelleştirme programının etkin biçimde uygulanması ve yolsuzlukla mücadele edilmesi”. “Ekonomik kalkınmanın sağlanması”, “fakirliğin azaltılması”, “sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması”. “Yargı, güvenlik ve sınır denetimi ile ilgili konularda işbirliği”. “Bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi”. “Çatışmaların barışçıl olarak çözülmesi”. “Dış Politika ve güvenlik konusunda işbirliği”. “Taşıma ve Enerji” (EU-Georgia Action Plan (2006) http://www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/georgia_enp_ap_final_en.pdf).

Genel itibariyle Eylem Planları, benzer yapıya sahip olan, Kafkasya devletlerinin ortak özelliklerini yansıtan projelerdir. Eylem Planlarında demokratik kurumların güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlükler öncelikler listesinde başı çekmektedir. Bu

planlarla birlikte ekonominin önemli alanlarına yönelik düzenlemelerin temeli atılmıştır (Alieva, 2006: 14).

AB, Gürcistan için dışı açılan bir kapı ve uluslararası ticaret ve enerji pazarlarına ulaşımını sağlayacak en önemli finansör aktördür. Gürcistan ekonomisine yapılan maddî yardımlar ve düzenlemeler bu ülkeyi dar boğazdan ve sınırları içerisine hapsolmaktan kurtarmaktadır. Gürcistan ekonomik desteğin yanı sıra Rusya'nın uygulamış olduğu baskıdan kurtulmak için de AB'den medet ummaktadır; ancak Avrupa daima Rusya'yı direkt olarak karşısına almaktan sakınmıştır (Özer, 2007: 138).

AB ile bütünleşme sürecinde, Gürcistan sadece diğer iki Güney Kafkasya cumhuriyeti ile değil, diğer Sovyet ülkelerinden de daha fazla ilerleme kaydetmiştir. Ne Ermenistan ne de Azerbaycan, Ortaklık Anlaşmasını ve AB ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmasını (DCFTA) imzalamaya istekli değildi. Aksine, 27 Haziran 2014'te Gürcistan, AB ile Ortaklık Anlaşmasını, Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşmaları dâhil olmak üzere Moldova ve Ukrayna ile birlikte imzaladı. Yapılan anketlere göre, nüfusun çoğu Gürcistan'daki Avrupa entegrasyonunu destekliyor ve Birlikten beklentileri oldukça yüksek. Özellikle DCFTA'nın imzalanmasından sonra insanlar AB ile bütünleşme konusunda daha fazla umutlandılar.

Gürcistan'daki acil sorunlardan biri yoksulluktur ve bu durumda DCTFA, Gürcistan için yoksulluğu azaltabilecek ve ülkede yeni işler yaratabilecek yeni fırsatlar sunabilecektir. Bir başka sorun da Gürcistan'daki etnik çatışmalar ve Birliğin bu konudaki tarafsız olmayan pozisyonudur. Bölgedeki Dağlık Karabağ gibi diğer çatışmalardan farklı olarak AB, Gürcistan toprak bütünlüğünü destekliyor. Bu nedenle, Gürcistan'daki nüfus AB ile bütünleşme konusunda çok olumlu ve ülkenin Birlikle bütünleşme sürecine devam etmesi halinde Gürcistan'ın en önemli sorunlarının çözülebileceği düşünülüyor (Dvali ve Kanashvili, 2015: 47-48).

2017 yılında yayımlanan Gürcistan bilgi metnine göre; 2016 yılında AB, % 31 ile Gürcistan'ın toplam ticaret payının önemli ticaret ortağı halindeydi. AB Gürcistan şirketlerine finansman, eğitim sağladı ve yaklaşık 63.000 işletme desteklendi. Gürcistan'da 2.450 yeni iş imkânı yaratıldı. AB desteği ile daha küçük kasabalarda ve köylerde 44 adet Toplum Merkezleri yapıldı. Yaşayan 90.000 Gürcü için hayatı kolaylaştıran bu merkezler 200 kamu ve bankacılık hizmetleri konusunda da yardımcı olmaktadır. Ücretsiz kütüphane ve internet imkânı sağlanmaktadır (Facts And Figures About Eu- Georgia Relations (2017), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_summit_factsheet_georgia_eng.pdf).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AB - GÜNEY KAFKASYA ENERJİ İLİŞKİLERİNDE TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ

Bu başlık altında Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerinin AB'ye sağlayacağı ya da yakın gelecekte sağlayabileceği mühim etkilere değinilecektir. Bu etkiler pozitif veya negatif yönlü olabilir. Etkilerin doğurabileceği sonuçlar her ne olursa olsun Türkiye'yi kritik bir ülke konumuna sokmaktadır. Küresel jeopolitikte meydana gelen köklü değişiklikler Türkiye'nin önemini daha da arttırmıştır. Bir taraftan dünyanın ekonomik ve politik faydaların çatıştığı bölgenin ortasında yer alması, bir taraftan da Türkiye'nin gelişen gücü, bu ülkeyi diğer küresel güçler için vazgeçilmez kılmaktadır. Başta ABD olmak üzere AB ve diğer küresel aktörlerin yanında görmek istediği ülke konumundadır (Kuloğlu, 2004: 55-56).

4.1. AB'nin Güney Kafkasya ile İlişkilerinde Türkiye'nin Rolü

Türkiye'nin Avrupa macerası, 1959 yılında bir ortaklık anlaşması yapmak maksadıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ilk müracaatıyla başlamıştır. O zamandan bu yana çeşitli aşamalar kaydedilmiş; fakat AB'ye tam üyelik hâlâ gerçekleştirilememiştir. 1999 yılında adaylık statüsünün kabul edilmesinden bu zamana dek, Türkiye'nin AB'ye girip girmemesi her platformda tartışılmaktadır (Arık, 2010: 111-112). Tam üyeliğin AB'ye ve Türkiye'ye sağlayacağı fayda ve mahzurlar nelerdir? Bunlar ciddi araştırma konularıdır. 2004'te Brüksel Zirvesi'nde, AB ve Türkiye etkileşim ekseninde bir kırılma noktası meydana gelmiş ve Türkiye'nin siyasî ölçütleri yeteri seviyede karşıladığı vurgulanarak resmi olarak müzakerelere 2005 yılında başlama kararı alınmıştır. Bu faaliyetler adaylık yolunda önemli adımların atılmasına ışık tutmuştur; fakat çalışmalar zaman zaman ivme kaybederek devam etmektedir. 29 Kasım 2015 tarihli AB-Türkiye Zirvesi'nde AB ve Türkiye, bütün önemli ortak alanlarda ilişkilerini yeniden canlandırmaya ve derinleştirmeye karar vermiştir (European Commission, 2016: 4).

Türkiye'nin AB'ye katılmasıyla birlikte AB'ye sağlayabileceği katkılardan bazıları şöyledir: Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Kafkaslar gibi dünyanın en stratejik bölgelerine komşu olan bu ülkenin üyeliği AB'nin dış politikasına farklı boyutlar kazandıracaktır. Kafkaslardaki öneminin ve etkinliğinin artırılması sağlanacaktır. Karadeniz, Transkafkasya ve Merkezi Asya gibi daha arka planda kalan alanlarda daha etkin olunabilecektir. Mevcut olan Kafkasya politikalarını daha da hızlandıracaktır. Avrupa'nın güvenlik ve savunma politikaları açısından Türkiye stratejik bir üs konumuna gelecektir. Uluslararası terörizm, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, yasa dışı göç gibi

güvenliği tehdit edici unsurlara karşı işbirliği sağlanacaktır. İç işleri ve adalet konularında daha yakın işbirliği sağlanacak, karşılıklı faydalara neden olacak siyasi süreçler üretilecektir. Türkiye'nin sahip olduğu güçlü ve krizlere karşı dayanıklı ekonomisinin Avrupalı ülkelere sağlayacağı katkılar azımsanamayacak ölçüde olumlu yönde olacaktır. Türkiye'nin sahip olduğu kaynakların kullanılması sağlanacaktır. Türkiye'nin sahip olduğu genç ve dinamik nüfus sayesinde Avrupa'nın iş gücü ihtiyacı karşılanacaktır. Böyle bir ülke sayesinde pazar ihtiyacı da karşılanmış olacaktır. AB'nin enerji arz güvenliği sağlanacak ve enerji ihtiyacının karşılanmasına yönelik alternatif güzergâhların bu ülke üzerinden geçişi ile Rusya'ya olan bağımlılık azalacaktır. Orta Doğu ve Hazar'a ait enerji kaynakları Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına ulaştırılacaktır. Bölgesel çatışmaların çözümü açısından AB sorunlu ülkelerle daha yakından ilgilenme şansı bulacaktır. AB, Türkiye'nin de üyeliğe katılmasıyla AB dış politikasında istikrar sağlanacak, uluslararası arenada daha da kuvvetlenecektir. Kafkas ülkeleriyle olan iletişim daha da artacak ve en önemlisi Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinden faydalanılacaktır (Arık, 2010: 125-129).

Yukarıda sayılan avantajlara dayanarak Türkiye'yi bu bölgede bir partner olarak görüp yararlanmak mı yoksa rakip olarak görüp politikalarına o doğrultuda yön vermek mi? Bu seçim şu an itibariyle keskin sınırlarla vurgulanarak yapılmamıştır. Her iki aktör de ne partner ne de rakip konumundadır; ikisinin arasında bir tutum içerisindedirler. Türkiye'nin gelişmekte olan bölgesel bir güç olması, zaman zaman kendi politikasını izlemesine olanak sağlamaktadır. AB ise; Güney Kafkasya ülkeleri ile birebir bağlantı kurmanın peşindedir. AB'nin bu tutumunun pek de başarılı olduğu söylenemez; çünkü ABD ve Rusya gibi iki küresel gücün bölgedeki varlığı AB'yi arka plana itmektedir (Türksavaş, 2006: 133-134). Türkiye, Transkafkasya ve Orta Asya bölgesinden Avrupalı ülkelere sevk edilecek yeraltı kaynaklarını ileten boru hatlarının kendi topraklarından geçmesinden dolayı AB'nin dış politikası ve güvenlik politikası yönünden önemli bir rol üstlenmiştir. Türkiye'nin ulaşım alanında kritik bir yere sahip olan, iki ülke Azerbaycan ve Gürcistan ile paylaşılan ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin üst bir seviyede olması bu önemi tekrar tekrar vurgulamaktadır.

4.1.1. Savunma ve Güvenlik Alanlarında Türkiye'nin Rolü

Güney Kafkasya devletlerinin kendi bağımsızlıklarına hazırlıksız yakalanmaları bu bölgede birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Rusya'nın etkisinden tam anlamıyla kurtulamamaları, özellikle bölgedeki etnik çeşitliliğin fazla oluşu bu sorunların temelini oluşturmaktadır. Bu üç devlet bağımsızlıklarını kazanmıştır; fakat tam anlamıyla istikrar ve güven tesis edilememiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ meselesi, Gürcistan'ın Rusya ile olan sorunları ve Güney Osetya, Abhazya sorunları bölgenin kritik güvenlik sorunlarıdır. Bu ihtilaflar patlamaya hazır bir volkan gibi sürekli aktif hâldedir ve kolayca dışsal etkenler tarafından aktive edilebilir. Uluslararası barış için de bir tehdit oluşturmaktadır. AB'nin son genişleme dalgasıyla bu istikrarsız bölgeye komşu olduğundan bahsetmiştik. Güney Kafkasya; AB için tehdit unsurlar

barındırmaktadır. Bunlar; istikrarın ve güvenin olmadığı her ortamda olabilecek; insan kaçakçılığı, yasadışı göç, uyuşturucu ve silah ticareti gibi tehlikelerdir (Aydın Yılmaz, 2013: 6-11).

Güney Kafkasya’da güvenlik ve istikrarın bütünüyle oturtulamamasının en önemli nedenlerinden biri de, sadece bölge ülkelerinin değil, küresel güçlerin de kendilerine has iktisadî, askerî ve siyasî çıkarlarının sağlanmasına yönelik olarak güvenlik stratejileri belirleme amacı gütmeleridir. Zira başta Rusya olmak üzere, ABD ve Avrupa Birliği bölgede kendi çıkarlarına uygun buldukları güvenlik sistemini kurmaya uğraşıyorlar (Cabbarlı, 2012).

AB; Güney Kafkasya kaynaklı tehdit ve muhtemel tehlikelere karşı güvenlik ve savunma politikasını güçlü kılmak için Türkiye’ye mutlak surette ihtiyaç duyacaktır. Türkiye; jeopolitik konumu gereği AB ülkeleri için Güney Kafkasya’dan gelebilecek tehlikelere karşı “tampon bölge” konumundadır. Ayrıca Türkiye’nin NATO (North Atlantic Treaty Organization) üyesi olması bölgeye yakın askerî kuvvetlerin de bulunduğu göstergesidir. Bu sebepten dolayı AB’nin Kafkasya politikasında özellikle güvenlik ve savunmaya yönelik faaliyetlerinde Türkiye ana etkenlerden biridir (Türksavaş, 2006: 132). Türkiye bu yönüyle güvenlik ve savunma alanında AB için hassasiyet oluşturmaktadır. Bu durum Türkiye ile AB arasındaki Karşılıklı Bağımlılık ağlarından sadece biridir.

Türkiye’nin bölge ülkeleri ile ortak kültür ve tarihi değerlere sahip olması bölgenin sorunlarının iyi analiz edilmesinde etkili olmuştur. Bu analizlerin bir sonucu olarak; Türkiye, bu alanda “Güney Kafkasya İstikrar Paketi”ni meydana getirmek için bir kıvılcım başlatmıştır. Bu girişim başarılı olmasa da Türkiye’nin bölgesel ihtilaflara çözüm arayışında ne kadar etkili olduğunun kanıtıdır. Türkiye daha sonraları da farklı çözüm önerileri sunmuş ve sunmaya devam etmektedir. Anlaşılacağı üzere; Türkiye, Güney Kafkasya’da yaşanan gerilimlerle yakından ilgilenmekte, sorunların kökenini iyi araştırmakta ve sürekli olarak çözüm arayışı içindedir. AB’nin bölgedeki sorunlarda etkili olabilmesi için Türkiye ile ortak hareket etmesi gerekir (BİLGESAM, 2014: 52).

2014 yılındaki TBMM tutanaklarında bölge güvenliğine verilen önemden bahsedilmiştir. Kafkasya’da huzur ve güven ortamının tesis edilmesi ve alandaki bulanık ve tehlikeli ortamın en az seviyeye getirilmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. Bu eksende, Türkiye Transkafkasya’daki sorunların uyum içerisinde sonlandırılması yönünde, Azerbaycan toprak bütünlüğünün sağlanması ve korunması, ayrıca Azerbaycan ile Ermenistan’ın ilişkilerindeki gerilimin yok edilmesine yönelik gayret sarf etmektedir ve neticeye varılıncaya kadar çalışmaların süreceği ifade edilmiştir. (TBMM Tutanağı, 01.09.2014, 24/4/134). Diğer bir tutanakta; Kafkasya’da güvenlik algılamalarını değiştirecek stratejik önemde olaylar yaşandığı, Ukrayna’da meydana gelen olaylar, Türkiye’nin ve bölgedeki diğer ülkelerin (AB, ABD, Rusya vs.) derin güvenlik endişesine neden olduğu, Transkafkasya’da, Abhazya’da ve Güney Osetya’yla Yukarı Karabağ sorunlarının hâlâ

sonuçlandırılmaması, bölgede barış ve kararlılık atmosferinin engellenmesinden bahsedilmektedir (TBMM Tutanağı, 19.12.2014, 24/5/34). Güney Kafkasya’da yaşanan bölgesel itilaflarla Türkiye’nin yakından ilgilendiği ortadadır. AB, Türkiye ile birlikte bölgedeki güvenlik sorunlarına daha etkin barışçıl çözüm önerileri üretebilir.

4.1.2. Enerji Alanında Türkiye’nin Rolü

Türkiye’nin jeopolitik konumu gereği enerji alanındaki rolü AB için hayati önem arz etmektedir. Hazar’daki ve Azerbaycan’daki kaynaklarının Avrupa’ya naklinin önemli bir bölümü Türkiye toprakları üzerinden gerçekleşmektedir. Türkiye gibi güvenli ve istikrarlı bir ülkeden enerji sevkiyatının yapılması “enerji arz güvenliği” açısından da önemlidir (Yüksel, 2010). Bu durum doğal olarak AB için, Türkiye’yi vazgeçilmez bir hâle sokmakta, ikili ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. AB’nin Türkiye yerine alternatif olarak İran veya Irak topraklarını seçmesi durumunda güvenliği tehdit eden ve farklı riskler barındıran olayların olması muhtemeldir.

Türkiye’nin AB ile enerji alanındaki işbirliği soğuk savaş döneminin sona ermesine müteakip Avrupa Enerji Şartına dayanır. 17 Aralık 1994 yılında Lizbon’da elli devlet ve AB, “Enerji Şartı”nı onaylamışlardır. Bu mutabakat, taraf devletler için, enerji ticareti, şirketlerinin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konusunda işbirliği alanlarında uluslararası koordine ve düzenleme ortamı yaratmıştır. Türkiye, “Enerji Şartı Anlaşması”nı 17 Aralık 1994 tarihinde Lizbon kentinde imza etmiştir. 1 Şubat 2000 tarih ve 45119 sayılı kanunla onaylanması uygun bulunmuş ve 12 Temmuz 2000 tarih ve 24107 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Bu şart, enerji hatlarının güvenliğini, enerji arzında karşılaşılabilecek sorunlara karşı ne gibi alternatifler olabileceğini ve aynı zamanda enerji ihracatı yapan ülkelerin başına buyruk hareket etmemesini sağlamaya yönelik konularda ehemmiyet teşkil etmektedir. Hem üretici ülkeler için hem de tüketici ülkeler için yapılan bir düzenlemedir (Energy Charter Treaty (t.y.), http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-94-75_en.htm).

Türkiye; Hazar ve Orta Doğu’nun sahip olduğu enerji kaynaklarının başta Avrupa olmak üzere küresel pazarlara ulaştırılmasını sağlayan transit geçiş bölgesindeki devlet durumundadır. Türkiye’nin transit bir konumda olması onu kilit ülke konumuna sokmaktadır. Doğu ile Batı enerji gönderim yapısı içindeki transit olma özelliğini geliştiren Türkiye, sadece AB ile ilişkilerinde değil, uluslararası alanda stratejik konumunu kuvvetlendirecek bir jeopolitiğe sahiptir. Türkiye’nin “kilit ülke” olması, sadece AB’ye güvenli enerji arzı sağlamak olarak öne çıkmamakta; ayrıca Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin istikrarını kuvvetlendirme açısından da önemlidir. Bu bölgelerdeki istikrar ve güvenin sürekliliği, AB’nin enerji ihtiyacını Türkiye üzerinden temin etmesi ile doğru orantılıdır (Ayhan, 2009: 174).

AB'nin enerji transferi hususunda Rusya'nın etkisini azaltması da Türkiye'ye bağlıdır. Tamamlanmış, faaliyet gösteren petrol ve doğal gaz projelerinin çoğunun Türkiye üzerinden sorunsuz geçişi, planlanan yeni projeleri de bölgeye yönlendirmektedir. BTC petrol boru hattı ve BTE doğal gaz boru hatları bunlara örnek verilebilir. Brzezinski, (2012: 111)'e göre BTC boru hattı ile hem Azerbaycan'ın hem de Türkiye'nin Avrupa'nın enerji çeşitliliği ve arz güvenliği açısından önemli olduğu tescillenmiştir.

Rusya'nın Avrupa meselelerindeki siyasî etkisi de buna paralel olarak sınırlandırılmaktadır. Rusya, Orta Asya'nın enerji ihracatına doğrudan ulaşımında tek etken olmak istiyor; ama Türkiye'nin artan bölgesel etkinliği, Azerbaycan ve Gürcistan ile işbirliği, Avrupa'ya Hazar Denizi aracılığıyla Orta Asya enerji kaynaklarına doğrudan erişimini kolaylaştırabilir (Brzezinski, 2012: 166). Burada AB üye ülkeleri için temel etken Türkiye'nin rolünü iyi okumak ve işbirliği içerisinde olmaktır.

Şekil 6: Türkiye Üzerinden Geçen Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları

Kaynak: Türkiye'nin Enerji Profili Ve Stratejisi (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa

Şekil 6'da Türkiye üzerinden geçen veya geçmesi planlanan petrol ve doğal gaz boru hatları gösterilmiştir. NABUCCO projesi de hayata geçirilememesine rağmen Türkiye'nin de ana

ayaklarından olduğu önemli bir enerji nakli tasarısıdır. Bu proje ABD ve AB tarafından teklif edilmiş; amaçlanan ise Şahdeniz alanındaki Faz 2 kaynağından çıkarılması hedeflenen doğal gazın Avrupa'ya ulaştırılmasıdır. Projenin ana ayakları Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'dir. Azerbaycan, Rusya'nın da etkisiyle bu projede kararlı bir davranış sergileyememiştir. NABUCCO, Kuzey Akım programını kenara itebilecek ve Avrupa'nın Rus gazına gereksinimini alt seviyelere indirgeyebilecek bir projeydi. Bundan dolayı Rusya, projeye büyük muhaliflik sergilemiştir. Sonuç olarak Rusya'nın engelleyici tutumu ve Avrupa ekonomisini etkileyen küresel krizlerin meydana getirdiği şartlar NABUCCO projesini gerçekleştirilemez kılmıştır (BİLGESAM, 2014: 66).

AB ve Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesindeki karşılıklı ilişkileri, çıkarları ve işbirliği her konuda aynı düzlem içerisinde değildir. Özellikle Ermenistan'ın sahte kamuoyu oluşturma çabaları sonucu AB ve Türkiye ilişkileri çözülmesi zor bir takım problemlerle karşı karşıyadır. 1987 yılında Avrupa Parlamentosu'nun aldığı kararla sözde Ermeni soykırımı kabul edilmiş ve Türkiye'nin bu soykırımı tanımamasını tavsiye etmiştir. Daha sonraki süreçlerde de AB-Türkiye ilişkilerinde bu durum hep ayak bağı olmuştur. Ermeni soykırımının tanınması ve diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla birlikte sınır kapısının açılması gibi istemler, AB tarafından ara ara Türkiye'nin önüne konmaktadır (Kasım, 2014: 2-9).

AB ve Türkiye arasındaki enerji diplomasisi her zaman canlı tutulmak zorundadır. Türkiye'nin dünyadaki toplam petrol ve doğal gaz rezervlerinin %60'dan fazlasının bulunduğu bölgede oluşu ve enerji terminali olma özelliği; onu enerji konusunda kritik ülke konumuna sokmaktadır. AB'nin önünde farklı seçenekler vardır; ama en tehlikelisi ve göze alması en zor olanı enerji konusunda Türkiye gerçeğini görmezlikten gelmesi olacaktır. Ermeni diasporasının etkisiyle hareket eden AB; Türkiye'yi karşısına almayı belli dönemlerde yapmıştır; fakat Güney Kafkasya bölgesinde Rusya ile ilişkileri en iyi olan devletin Ermenistan olduğu AB üye ülkelerince hafızalardan çıkarılmamalıdır. Rusya Federasyonu bölgede kendisinden başka uluslararası güç olmasını istemediğini, açıkça, 2002 yılında bizzat Dışişleri Bakanlığı seviyesinde ifade etmiştir. Ayrıca, Ermenistan'ın savunuculuğunu da tek başına üstlenmiştir. 8 Ekim 2002'de dönemin Dışişleri Bakanı İgor İvanov söylemlerinde; Rusya'nın Kafkasya devleti olduğunu belirtmiş, bölgede güvenlik ve istikrarı tesis edeceğini öne sürmüştü ve bölgedeki varlığının istikrar için yeterli olduğunu ifade etmiştir. Ermenistan'ın Kafkasya ülkeleri arasında kendileri için özel bir önemi olduğu vurgulanmıştır (Cemili, 2007: 156). Bu söylemlerden hareketle AB'nin tek başına bölgede etki edemeyeceği açıktır. Rusya ve ABD gibi küresel güçler, yanlarında Türkiye olmadan Güney Kafkasya siyasetinde zayıf kalacaklardır.

2013'te tarihli TBMM tutanağında hem Türkiye'nin hem Avrupa'nın enerji güvenliği açısından kaynak ve ülke çeşitliliğinin önemi vurgulanmış Türkiye'nin "enerji koridoru ve terminali" kavramını derinlemesine analiz ederek uluslararası projelerle etkin bir şekilde çalıştığı dile getirilmiştir (TBMM Tutanağı, 29.03.2013, 24/3/85). Enerji, AB-Türkiye ilişkilerinde önemli

bir ilgi konusudur. Türkiye'nin bir enerji köprüsü ve potansiyel enerji merkezi olması AB'ye fayda sağlayacaktır. Coğrafi yakınlık, daha ileri bir piyasa entegrasyonu her iki tarafın çıkarına olacaktır. Türkiye ve AB, enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak ve rekabetçi enerji piyasalarını sağlamak için ortak bir anlayışa sahiptir (Turkey-EU Positive agenda Enhanced EU-Turkey Energy Cooperation (2012), https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20120622_outline_of_enhanced_cooperation.pdf).

Enerji Şartı Sekretaryasının yayınladığı bir bildiri de şu noktalara değinilmiştir. Türkiye büyük bir enerji geçiş ülkesi olma özelliği taşımaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan'ın tamamlanmasından bu yana Azeri ham petrolünün Türkiye limanına taşınması sadece Türkiye'ye değil, Avrupa'ya da enerji talebiyle hizmet vermektedir. Türkiye, Avrupa'nın enerji güvenliğine katkıda bulunmayı da amaçlamaktadır (Energy Charter Secretariat, 2015: 17).

4.1.2.1. TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) Projesi

“Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)”nin esas hedefi, Azerbaycan'ın Hazar havzasındaki “Şah Deniz 2 Gaz Sahası” ve Hazar havzasının güneyinde bulunan diğer alanlarda üretimi yapılan gazın ilk olarak Türkiye'ye, sonrasında Avrupa'ya iletilmesidir. TANAP, “Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)” ve “Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP)” ile bir araya gelerek “Güney Doğal Gaz Koridoru”nu meydana getirmektedir (TANAP (t.y.), <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>).

Şah Deniz Sahasının 2'inci periyodunda Azerbaycan tarafından çıkarılan gazın yine Azerbaycan topraklarından, Türkiye - Gürcistan sınırından geçerek, Türkiye'deki enerji talep alanlarının ihtiyaçlarını karşılamayı ve özellikle Türkiye üzerinden de Balkan devletlerinin sınırlarına ulaşmayı hedefleyen o enerji dağıtım noktalarından da Avrupa'ya nihai olarak ulaşma temeli üzerine kurulan program TANAP'tır. Özgün, özgür ve tek başına bir iletim kanalı olarak TANAP Projesi'nin desteklenmesi ve ilerletilmesine ilişkin 25 Ekim 2011 tarihinde “Hükümetlerarası Anlaşma” imzalanmıştır. Anlaşmada projenin hayata geçirilmesinin ülkeler açısından stratejik bir konu teşkil ettiğinin ve “Şah Deniz” sahasının 2'inci periyodunun olgunlaştırılmasının özel teşebbüs ve girişime ihtiyaç duyduğunun bilinci ile birlikte ve TANAP programının kârlı, hesaplı ve güven teşkil eden bir platformda sahipliğinin ve işletiminin korunmasına yönelik tedbirlerin altı çizilmiştir. (TANAP Hükümetlerarası Anlaşma (2012), http://www.tanap.com/content/file/TANAP_Hukümetlerarası_Anlaşma.pdf).

TANAP, Türkiye Gürcistan sınırında Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü Köyü'nden başlayarak Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve

Edirne'den geçerek Yunanistan sınırında Edirne'nin İpsala ilçesinden Avrupa'ya açılacaktır. Bu noktadan, Avrupa ülkelerine doğal gaz aktaracak olan "TAP Doğal Gaz Boru Hattı"na yönlendirilecektir. Proje dâhilinde Türkiye hudutları içerisinde bir tanesi Eskişehir ve diğeri ise Trakya'da olmak üzere, ulusal doğal gaz iletim şebekesine bağlantı için iki çıkış noktası olacaktır. "TANAP Doğal Gaz Boru Hattı" sistemi; 19 kilometresi Marmara Deniz geçişi olmak üzere toplam 1850 km ana hat ile Türkiye içerisindeki çıkış noktalarına bağlanır (TANAP (t.y.), <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/>).

Şekil 7: TANAP Güzergah Planı

Kaynak: Milliyet, 2015

Şekil 7’de de görüldüğü üzere TANAP’ın bitirilmesiyle; Türkiye’nin Güney Kafkasya ülkelerinin enerji kaynakları açısından en zengini olan Azerbaycan ile ilişkileri güçlenecek ve Avrupa güçlü bir enerji geçiş hattına sahip olacaktır. Bu proje hem Türkiye’nin hem de Avrupa’nın hassas noktalarından biri olacaktır. Türkiye’nin ekonomisi daha da canlanacak, enerji alanında rekabet ortamı artacak, hattın geçtiği bölgelerde istihdam oranı artış gösterecektir. Azerbaycan ve Türkiye'nin bugüne kadar süregelen başarılı işbirliğinin en büyük ve önemli adımlarından birisi olan "Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)", sadece iki devlet arasında gerçekleştirilen bir proje olmanın ötesinde Avrupa ve küresel enerji jeopolitiği açısından stratejik önem taşıyan "Güney Gaz Koridoru"nun en önemli halkası olacaktır. TANAP Projesi, Türkiye ve Avrupa piyasalarının enerji arz güvenliğine katkı sağlayacak, yaratacağı güzergâh ve kaynak çeşitliliği ise gazın gazla rekabetine imkân verecektir. TANAP, Avrupa Birliği ve Hazar ülkeleri arasında iktisadi ve siyasi işbirliğinin gelişmesine katkı sağlayacak, Türkiye ve Avrupa'nın enerji arz güvenliğini olumlu yönde etkilerken, bölgedeki barış ve istikrar konusunda da katkıda

bulunacaktır (TANAP Bilgi Notu (2014), <http://www.tanap.com/store/file/common/81e3e4dc104e1717d6ad620de3752257.pdf>).

Güney Gaz Koridorunun en önemli bölümlerinden birini oluşturan TANAP projesi, Nabucco Projesi'nin gündemden düşmesi sonucunda hayat bulmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji iş birliği kapsamında, iki ülkenin kendi kaynaklarıyla gerçekleştirilmiştir. TANAP Türkiye topraklarından geçtikten sonra, Avrupa ayağını oluşturan TAP boru hattı ile birleşecektir. TAP'la birlikte Azerbaycan gazı ilk defa Avrupa pazarlarına ulaşmış olacaktır (Erdoğan, 2017: 23).

2015 yılı TBMM Genel Kurul tutanağında; alınan verilere göre 2035 yılına kadar dünya enerji tüketiminin yaklaşık yüzde 41 oranında artması beklenmektedir. Enerji konusundaki ihtiyacın bu kadar artması Türkiye'yi jeopolitik açıdan daha kritik bir bölge konumuna sokmaktadır. Türkiye'nin enerji rezervlerinin yoğun olduğu bölgelere komşu oluşu, enerji transferindeki yeri, Orta Asya ve Güney Kafkasya gibi kanamaya hazır yaraları içinde barındıran bölgelerin odak noktasında olması, devleti attığı adımlarda daha dikkatli olmaya zorlamaktadır. Türkiye'nin laik bir yönetim anlayışına sahip çağdaş bir devlet oluşu sayesinde çevresindeki problemlerden olabildiğince az etkilenmektedir. Ortak paydada çalışmaya ve devlet kararlarına ayrı bir yer veren Türkiye, Azerbaycan ile birlikte "Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı" yani TANAP programını oluşturarak, Karşılıklı Bağımlılık ekseninde AB-Türkiye-Azerbaycan etkileşim ağı güçlenmiştir. Meclis tutanaklarında ayrıca TANAP ile birlikte Avrupa'ya enerji sevkiyatına yönelik başka projelerinde yapılabileceği umudu doğmuştur. TANAP gibi programlar ekonomik tabanlı Karşılıklı Bağımlılığın somut örneklerini teşkil etmektedir (TBMM Tutanağı, 26.03.2015, 24/5/84).

TANAP projesi özellikle Rusya'nın küresel enerji piyasasındaki etkin ve güçlü olma direncini düşürecektir. Enerji güvenliği bakımından, TANAP projesinin özellikle Avrupa'nın Rusya'ya karşı elinde bulundurabileceği güvenilir bir alternatif enerji yolu oluşturduğu söylenebilir. TANAP projesinin bitimini müteakip yeterli seviyede gaz sağlanması, geçiş nokta ve hatlarının güvenliği konuları da Türkiye ve Azerbaycan tarafından dikkatle üzerinde durulması gereken hususlardır (Erdağ, 2013: 873-875).

Bu projeye ilgili son önemli gelişmeleri incelediğimizde, Dünya Bankasının "Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)" için verdiği dört yüz milyon dolarlık kredinin antlaşması, Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya'dan Sorumlu Başkan Yardımcısı Cyril Muller ve BOTAŞ Genel Müdürü Burhan Özcan arasında, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Berat Albayrak'ın himayesinde Şubat 2017'de imza edildiği görülmektedir (NTV, 2017). Türkiye ve Azerbaycan tarafından yapımı yaklaşık 3 yıldır süren Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP), Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla 12 Haziran 2018'de törenle hizmete sunulmuştur. Böylece Azeri doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupaya taşınmaya başlamıştır. TANAP, Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacının

yaklaşık yüzde 12'sini tek başına karşıladığı belirtilmiştir (NTV, 2018). Anlaşıldığı üzere TANAP başlı başına Türkiye'yi AB ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında bir köprü konumuna sokmaktadır. AB'ye ulaşan enerji ağının en önemli güzergâhlarından biri Türkiye gibi Birliğe üyelik sürecinde olan bir ülkeden geçmektedir. AB için büyük bir kazanç, Türkiye için kazanımları olan jeopolitik bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

4.2. Güney Kafkasya'nın Enerji Bağlamında Türkiye İçin Önemi

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından Kafkasya, Türkiye için millî menfaatlerine yönelik etmenlerin yer aldığı bir stratejik alana dönüşmüştür. SSCB'nin dağılması Güney Kafkasya ülkelerini Türkiye ile sınır komşusu hâline getirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Güney Kafkasya ülkeleri ile sınırlarını 13 Ekim 1921'de Kars'ta imza edilen "Türkiye İle Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Anlaşması" ile belirlemiştir. Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile sınır uzunlukları; Azerbaycan ile 18 km, Ermenistan ile 325 km ve Gürcistan ile 276 km uzunluğundadır. Bölge ile ilişkiler açısından Türkiye'nin aynı anda iki farklı siyaset izlediği söylenebilir. İlk olarak Güney Kafkasya ülkeleri arasında farklı tarzda bir yaklaşım sergilemeksizin bu ülkeleri tanıma ve tanıtmada, küresel yapıyla uyumuna katkıda bulunarak, Avrupalı ülkelerle aynı amacı paylaşmayı seçmiştir. Bu durum özellikle Ermenistan ve Gürcistan tarafından kritik bir husustur. İkinci olarak, Azerbaycan'a özel bir statü atfedilmiş, bu politikayı uygularken de ulusal kamuoyunun desteği alınmıştır. Türkiye tarafından Azerbaycan ile olan tarihsel ortak paydalar göz önünde bulundurularak kardeş ülke sıfatıyla bağlar kurularak; bu ülkeyi Avrupalıların da istediği değişimleri yapması hususunda özel olarak teşvik edilmeye çalışılmaktadır (Yapıcı, 2015: 439).

Güney Kafkasya'da tek payda da huzur ve barış alanın sağlanması ekseninde bölgesel bir seviyede yardımlaşma ve gelişme programlarının oluşturulması büyük öneme sahiptir. Bu kapsamda, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC)" ve "Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE)" hayata geçirilmiştir. "Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı'nın (BTK)" açılış töreni 30 Ekim 2017 tarihinde Bakü'de gerçekleştirilmiştir. BTK Demiryolunun seferlerinin başlamasıyla, Londra'dan Çin'e kesintisiz demiryolu bağlantısı da kurulmuştur (Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler (t.y.), http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa). Yapılan ve yapımı devam eden projeler Türkiye ve bölge ülkelerinin Karşılıklı Bağımlılık içerisinde olduğunun kanıtıdır.

Türkiye'nin Transkafkasya ile geçmişe dayalı tarihi ve kültürel ortak değerleri vardır. Transkafkasya'nın iyi hükümetler tarafından yönetilmesi, bu alandaki milletler içerisinde süreklilik arz eden bir barış kuşağının oluşturulması ile beraber, bölgenin refah ve zenginliğinin artırılması da Türkiye için kritik bir husustur. Bundan dolayı Türkiye, SSCB'nin parçalanmasının ardından bölge milletlerinin özgürlüklerini ilk tanıyan ülkelerdendir. Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji

kaynaklarının ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının Türkiye'ye, Türkiye'den de Avrupa'ya ve uluslararası pazarlara taşınmasına olanak sağlayan önemli güzergâhların Türkiye üzerinden geçmesi, bölgeyi Türkiye açısından kritik kılmaktadır. (Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki Rolü (t.y.), [http:// www.circassiancenter.com/ cc-turkiye/arastirma/ 0438-turkiyenin.htm](http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0438-turkiyenin.htm)).

Türkiye'nin farklı açılardan ele aldığı Güney Kafkasya'nın; Doğu Anadolu Bölgesi'nin savunması ve güvenliğinin sağlanması açısından önemli olması, Orta Asya ve İdil-Ural bölgesindeki, Türk ve Müslüman ülke ve topluluklar ile irtibatını sağlaması ve ilişkilerini her zaman güçlü tutmasına etken olması, stratejik yer altı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle, uygun hammadde ve pazar olanağı oluşturması, coğrafi konumu gereği Rusya Federasyonu'nun güneye sıcak denizlere ulaşmasının engellenmesi ve Türkiye için tehdit olmaktan çıkartılması gibi temel konularda, avantajlar sağlayacak bir bölge olmasından dolayı Türkiye bu bölgeye ilişkin ilişkilerini hep canlı tutmak istemektedir (Alizade, 2015: 8).

Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya dönük siyasetinin ana amacı, o alandaki devletlerin arasında özgürlüğe, toprak bütünlüğüne ve iç işlerine dokunmama ilkesine saygılı, eşitlik ve iyi komşuluk temelinde iyi ilişkiler kurulması ve dostça ilişkilerin ortak çıkarlara hizmet eden çok taraflı bir işbirliğine dönüştürülmesi teşkil etmektedir (Sandıklı, 2012: 229).

Güney Kafkasya, Türkiye için fırsatlarla dolu bir ilgi alanıdır. Türkiye bu bölgenin Avrupa'ya açılan kapısı, tarihsel bağları olan kardeşi ve en önemlisi bölge ülkelerine örnek teşkil eden demokratik bir ülkedir. Güney Kafkasya'nın coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'ye yakınlığı; bu bölge üzerine güdülecek politikaların ortak noktasında Türkiye gerçeğinin olduğu olgusudur. Türkiye de izlemiş olduğu politikalarda bu gerçeği iyi kullanmak zorundadır. Güney Kafkasya'da küresel güçlerin varlığının daha fazla hissedileceği bir dönem yaşanmaktadır. ABD, Rusya, Türkiye ve İran, bölgede jeopolitik şeklin farklılaşmasına yönelik mücadeleyi şiddetli bir biçimde arttırmaktadır. Dünyanın jeopolitika konusundaki ünlü akademisyenleri Rusya – Ermenistan - İran jeopolitik işbirliği kalkanından bahsetmektedir. Bunun Türkiye – Gürcistan - Azerbaycan kalkanının güçlenmesiyle nötrize edebileceğine inanılmaktadır. ABD, AB ve Çin meydana gelen değişimler üzerinde ilgisini yoğunlaştırmaktadır. Yani 19'uncu yüzyılda Merkezi Asya ve Kafkasya coğrafyasında İngiltere ve Rusya'nın başrolünü üstlendikleri tehlikeli plan, bugün yeniden yeni güç odaklarıyla birlikte hortlatılmaya çalışılmaktadır. Kafkasya bölgesinde bu tür oyunlar oynanmasına Türkiye politikaları ve ilkeleri gereği izin vermeyecektir (TBMM Tutanağı, 13.11.2013, 24/4/16).

Türkiye, sadece AB'ye güvenli enerji sevkiyatını gerçekleştirmek konusunda ön planda olmamakta; aynı şekilde Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin istikrarını kuvvetlendirme açısından da önem teşkil etmektedir. Bu alandaki istikrarın devamlılığı AB'nin enerji gereksinimini Türkiye topraklarından geçerek gerçekleştirilmesi ile direkt olarak ilintilidir (Ayhan, 2009: 174). Güney Kafkasya'daki enerji kaynaklarının küresel pazarlara ulaşımı, bölgedeki istikrar ve güven

ortamı Türkiye'nin garantörlüğüyle daha da iyileşme içerisinde olacaktır. Türkiye ve bölge ülkeleri arasında Karşılıklı bağımlılığın temelinde şekillenen ilişkiler vardır.

Tablo 6: Güney Kafkasya Ülkeleri ile Ticaretin Yıllara Göre Dağılımı (Milyar Dolar)

Yıl	Azerbaycan	Gürcistan	Ermenistan
2003	0,4	0,4	0,07
2004	0,5	0,5	0,09
2005	0,7	0,5	0,1
2006	0,9	0,7	0,1
2007	1,2	0,9	0,1
2008	2	1,5	0,1
2009	1,5	1	0,1
2010	1,7	1	0,1
2011	2,3	1,4	0,1
2012	2,9	1,4	0,2
2013	3,2	1,4	0,2

Kaynak: BİLGESAM, 2014: 60

Tablo 6'da da görüldüğü üzere Türkiye ile Güney Kafkasya ülkeleri arasında, Ermenistan hariç olmak üzere 2003-2013 yılları arasında ticari ilişkiler artış eğiliminde olmuştur. Türkiye'nin Kafkasya, özellikle de Güney Kafkasya, ülkelere yönelik menfaatlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Türkiye ile Rusya arasında tıkaç görevi görecektir "Barış Kuşağı" tesis edilmesi, Gürcistan ile bağların ve gelişen süreçler dikkate alınarak Ermenistan ile etkileşim alanlarının, Azerbaycan ile tarihsel bağların kuvvetlendirilmesi ve olabilecek her platformda üst düzeyde işbirliğinin sağlanması, Türkiye'nin uzun vadede enerji gereksiniminin ciddi bir yüzdesini gidermek için, Hazar havzası öncelikli olarak Kafkaslar ve Merkezi Asya yeraltı kaynaklarının uyumlu şartlarda ve süreklilik arz ederek Türkiye topraklarından Avrupa'ya transferinin icrası (Sandıklı, 2012: 230).

Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki belirlenen ana milli hedefleri şu şekilde sıralanmıştır: Kafkasya'yı, Orta Asya ve Rusya Federasyonu ile ulaşım kanalları açısından, imkân sağlayan bir köprü pozisyonuna sokmak, eski Rus politikalarının, hortlama olasılığı göz önünde bulundurularak

Kafkasya'yı tıkaç bir pozisyona sokmak (bu hedef aynı zamanda AB ve ABD için de önemlidir, Türk ekonomisinin güçlendirilmesi için karşılıklı iyi ilişkiler kurarak, bölgenin ekonomik potansiyelinden yararlanmak (Yanar, 2002: 165).

Yukarıda belirtilen ana hedeflere ulaşmak için tercih edilebilecek ara hedefler: Ermenistan'ın ve Gürcistan'ın Türkiye'ye güven duymalarını sağlamak, Azerbaycan'ın Ermenistan ve Gürcistan ile sorunlarının çözülmesine yardımcı olmak ve desteklemek, Azerbaycan'ın; kültürel, ekonomik ve sosyal yönden Türkiye'ye yaklaşmasını sağlamak, Gürcistan'ın Türkiye'nin Orta Asya'ya çıkış kapısı olabilecek şekilde Gürcistan ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek, Ermenistan'dan gelebilecek risk ve tehlikelere karşı bu ülkenin manevra alanlarını sınırlayacak biçimde politikalar izlemektir (Yanar, 2002: 85-86).

Yukarıda belirtilen Türkiye'nin menfaatleri, millî ana hedefleri ve buna paralel olarak ortaya çıkan ara hedefleri, AB'nin Güney Kafkasya'ya yönelik planlarını önemli ölçüde etkilemektedir. AB de Türkiye faktörünü göz ardı etmek için bölge ülkeleriyle ikili ilişkilere daha önem vermektedir. Türkiye ise bölgesel bir politika benimsemediğinden dolayı bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri Ermenistan dışında iyi seviyededir. Türkiye; Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan doğal kaynakların ülkesi üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması gibi ekonomik politikalar uygulamaya çalışmaktadır. Ankara Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı, TANAP gibi projeler içinde aktif bir katılımcı olarak, Azerbaycan ve Orta Asya'dan hidrokarbon enerji kaynaklarını Batı pazarlarına ulaştırılmasında kilit bir rol üstlenmiştir (İsmayıl, 2018). Türkiye olmadan AB, Güney Kafkasya'da tam anlamıyla etkin olabilecek mi? Bu sorunun cevabını bulmak için Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini incelemek gerekmektedir.

4.2.1. Azerbaycan-Türkiye İlişkileri

Güney Kafkasya'nın en önemli ülkelerinden biri olan Azerbaycan, Türkiye tarafından 1991 yılında tanınmıştır. Bu iki ülke; kardeşlik bağlarına, ortak bir tarihî geçmişe ve kültüre sahip karşılıklı özel ilişkiler içerisindedir. Ayrıca 1992 yılında Azerbaycan'daki ilk büyükelçilik Türkiye tarafından açılmıştır (Çeltikçi, 2009).

Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlığının sağlamlaştırılması, toprak bütünlüğünün korunması ve Hazar Denizi'ndeki doğal kaynaklarından gelen ekonomik potansiyelinin dünya pazarına naklinin hayata geçirilmesinin gerekli olduğuna inanmaktadır. Bir diğerinin egemen eşitliğine karşılıklı saygı temeline dayanan Türkiye-Azerbaycan ilişkileri sadece siyasi alanda değil, ekonomi, ticaret, eğitim, ulaştırma, telekomünikasyon, tarım, sosyal güvenlik, sağlık, kültür, bilim, turizm gibi birçok alanda gelişmeyi sürdürmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmak üzere çok sayıda anlaşma imzalanmıştır. Üst düzey temaslar ve her seviyede ziyaretler düzenli bir şekilde gerçekleştirilmektedir (Aras, 1998: 23-67).

Türkiye'nin Azerbaycan'la ilişkileri çeşitli boyutlarda ve stratejik bir düzeydedir. Üst düzey ziyaretler, ilişkilerin güçlenmesinde oldukça etkilidir. Karşılıklı olarak iki ülke devlet yetkililerinin göreve geldikten veya sembolik önemi haiz gelişmelerin ardından öncelikli olarak birbirlerini ziyaret etmeleri şeklinde bir gelenek yerleşmiştir. İkili ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla 2010 yılında Cumhurbaşkanları düzeyinde Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) mekanizması tesis edilmiştir. YDSK şu ana dek beş defa toplanmış olup, beşinci toplantı 15 Mart 2016 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir (Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri (t.y.), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>).

Azerbaycan, Türkiye için önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Bulunduğu konum itibarıyla Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Güvenlik açısından ele alındığında da Azerbaycan, Türkiye için önemlidir; çünkü bölge güvenliğinin temin edilmesinde iki ülkenin de ulusal çıkarları örtüşmektedir. Azerbaycan'ın dış politikasında da özel bir yeri olan Türkiye, dostluk ve kardeşlik siyaseti çerçevesinde ülkenin sorunlu dönemlerinde Azerbaycan'ın yanında yer almıştır. Özellikle bağımsızlık sonrası dönemde ülkenin bağımsızlığının tanınması ve toprak bütünlüğünün sağlanması için uluslararası kamuoyu oluşturmada Türkiye büyük bir rol oynamıştır. Daha sonraki dönemde yürütülen çalışmalarla bu yakınlık, stratejik ortaklık düzeyinin de üzerine çıkmıştır. Türk dünyasının her yanındaki halkların birbirleriyle sıkı işbirliği içerisinde, dayanışma ve yardımlaşma içinde olmaları bölge barışı ve çıkarları için zorunluluk teşkil etmekte olup, psikolojik ve sosyolojik kuraldır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler bu eksende stratejik bir duruma haizdir. Soğuk savaş sonrası dünya henüz istikrara kavuşmamış bir dönemden geçmekte ve Türkiye ile Azerbaycan'ın da içerisinde bulunduğu bölgenin aşırı kırılgan yapısı nedeniyle istikrar tam anlamıyla bu bölgelerde sağlanamamıştır (TBMM Tutanağı, 10.09.2014, 24/4/139).

Türkiye ile Azerbaycan arasında işbirliğini zorunlu kılan nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz: Her iki halkın ortak bir kökene sahip olması, Türkiye'nin bölgedeki tarihî mevcudiyeti ve günümüzün jeopolitik gerçekleri işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Ermenistan'ın bağımsızlık sonrası Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal etmesi ve sözde ermeni soykırımının uluslararası alanda kabul edilmesi için ABD ve Avrupa'daki Ermeni diaspora kuruluşları ile ortak faaliyet göstermesidir. Bu diaspora kuruluşlar sadece soykırımın tanınmasını değil; ayrıca tazminat ve toprak taleplerini de gündeme getirmektedir. Bu problem hem Türkiye'yi hem de Azerbaycan'ı ortak çalışmaya itmiştir. Azerbaycan bölge güvenliğinin sağlanmasında Rusya'nın ilk sırada olmasından hoşnutsuzdur. Bundan dolayı Rusya'dan ziyade Türkiye'nin üye olduğu ortak güvenlik anlaşmalarına taraf olmaya isteklidir. Azerbaycan, NATO, ABD ve Avrupa devletleri ile işbirliğinde temkinlidir. Bunun sebebi ise Yukarı Karabağ sorununda hiçbir askerî güç merkezi Azerbaycan'ın haklı talebine karşılık ve destek vermemiştir. Türkiye'nin bu sorun özelinde Azerbaycan'ın yanında yer alması önemli işbirliğini teşvik edici etkenlerdendir. Son olarak

Azerbaycan kendi enerji güvenliğinin sağlanmasında Türkiye ile ortak çıkarlara sahiptir. Azerbaycan'ın enerji kaynaklarının çoğunun Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaşımı süreklilik arz eden ve güçlü ikili ilişkilerin tesis edilmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye tarafından bakıldığında ise enerji arzı açısından önem arz etmektedir (Cabbarlı, 2014: 188).

Yukarı Karabağ sorunu Türkiye için Azerbaycan politikasında bir sınama konusu olmuştur. Tarihi bağları olan Türkiye bu sorunda Azerbaycan'ın haklı olduğunu ve bu ülkenin yanında olduğunu ifade etmiştir. Ermenistan'a karşı ortak bir tavır alınmıştır. Ermenistan Cumhuriyeti birlikleri tarafından 1992 yılının 25 Şubatı 26 Şubata bağlayan gecesinde Yukarı Karabağ'ın Hocalı kasabasına düzenlenen saldırıda 106'sı kadın, 63'ü çocuk ve 70'i yaşlı olmak üzere toplam 613 Azerbaycan vatandaşı katledilmiştir. Hocalı katliamı Türkiye ile Azerbaycan'ın ortak acısı kabul edilmiştir (TBMM Tutanağı, 26.02.2015, 24/5/65).

Enerji alanında önemli enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara sevkiyatını sağlayacak projelere imza atılmıştır. İnceleyecek olursak ilk olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi; Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçmektedir. Bu boru hattı, Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının ve bağımsızlığının pekiştirilmesi açısından önemlidir. Türkiye'nin ise jeopolitik ve jeoekonomik önemini arttırmış önemli bir enerji koridoru haline getirmiştir. Bir diğer proje Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'dir. Bu hat sayesinde Türkiye Azerbaycan doğal gazını Rusya ve İran'dan aldığı doğal gazdan daha ucuza alma imkânı yakalamıştır. Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ile aynı koridoru kullanan, yaklaşık 980 km uzunluğundaki BTE hattının inşasına 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmış ve 4 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla boru hattı üzerinden gaz akışı başlamıştır (Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri (t.y.), <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>). BTE ve BTC ile Türkiye Hazar bölgesiyle iki önemli bağ kurmuştur.

2007 yılında Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı projesinin temelleri atılmıştır. Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı projesinin 30 Ekim 2017 tarihindeki resmi açılışıyla BTK Demiryolu hattı tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması projesinde orta koridor olarak anılan parçanın en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Çin'den Avrupa'ya giden yüklerin tamamı yalnızca Rusya üzerinden geçen demiryollarıyla sağlanmaktaydı. Ancak, artık yeni bir alternatif yol oluşturulmuş oldu. Orta Koridorun en önemli ayağı olan bu proje sayesinde Çin'den çıkışı yapılan yükler eski hat üzerinden taşıma süreleri iki ay sürerken, yeni hat ile iki hafta içinde Avrupa'ya ulaştırılabilir hale geldi. Orta Asya'nın Hazar üzerinden demiryolu ile Türkiye'ye bağlanması sağlanmış ve bu proje Türkiye'yi transit taşımacılığında yine önemli bir konuma sokmuştur. Türkiye'nin uluslararası bir koridor olma özelliği yeniden tescillenmiştir (Dilek, 2017). Son dönemde çalışmaları tamamlanan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, bu iki ülkenin “İki devlet bir millet” bilincinin jeoekonomik tecellisi olacaktır. TANAP, Avrupa ve Türkiye'nin enerji arz güvenliğinin

sağlanmasında çok önemli bir hâle gelecektir (Bağırzade, 2014: 222-223). Türkiye'nin enerji naklinde özellikle önemli bir ülke olmasına katkı sağlayacaktır. Uluslararası arenada Türkiye'nin jeostratejik değeri katlanarak artacaktır. AB-Türkiye-Güney Kafkasya üçlüsü Karşılıklı Bağımlılık temelinde ilişkilerini gelecek dönemlerde daha da güçlendirecektir.

4.2.2. Gürcistan-Türkiye İlişkileri

Gürcistan'ın bağımsızlığından sonra meydana gelen yeni jeopolitik konumu; tüm güç odaklarının dikkatini çektiği kadar; Türkiye'nin de ilgi alanına girmiştir. Bağımsızlık sonrası Türkiye tarafından tanınmış, 1992'de de iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasına dair protokol imza edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler stratejik bir seviyededir (Tokgöz ve Ural, 2011: 124).

2007 yılı itibariyle Serbest Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasının da etkisiyle Gürcistan, Türkiye'nin en büyük ticarî ortağı konumuna gelmiştir. Keleş (2014)'e göre, 2010 yılında ikili ticaret hacmimizin 1,104 milyar dolar olduğu, bu sonuçlar bağlamında, Gürcistan'ın toplam dış ticaretinde Türkiye'nin payının %16,5'e ulaştığı ve 1997-2010 yılları arasında Türkiye'den Gürcistan'a yapılan yatırımların toplam 682,3 milyon dolar olduğu ifade edilmiştir.

Önemli enerji nakil hatlarının ülke üzerinden Türkiye'ye geçişi ise her iki ülkenin jeopolitik ve jeostratejik açıdan önem teşkil ettiğini göstermektedir. BTC, BTE ve BTK gibi önemli projelerde ortak olarak çalışan bu iki ülke birbirlerine muhtaçtır. Enerji, ulaşım ve haberleşme projelerinin Güney Kafkasya ülkelerinin istikrarına ve refah artışına ciddi katkıları olmaktadır. Baktığımızda Gürcistan'ın da ortak olarak çalıştığı Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Gaz Boru Hattı (BTE) ekonomik getirilerinin yanı sıra bölgesel istikrar ve güvenlik konularında da önem teşkil eden projelerdir. BTC 2006 yılında, BTE Temmuz 2007'de canlandırılan projelerdendir. Diğer bir stratejik proje olan, temeli 21 Kasım 2007'de atılan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı (BTK) ile hem Gürcistan hem de bölgenin stratejik konumu gelişmiş ve tüm Kafkasya'da istikrar ve güvenin tesisi açısından artan bir öneme sahip olmuştur. Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlayarak "Doğu-Batı Enerji Koridorunu" oluşturmuştur. Böylece Avrupa'nın enerji arz güvenliği de sağlanmıştır. Türk Boğazları'ndaki aşırı trafik yükünün azalmasına da katkıda bulunmuştur. BTC, bölge ülkelerinin uluslararası pazarlara ham petrol ve doğal gaz transfer edecek diğer boru hattı projeleri açısından da örnek teşkil etmiştir (Topal, 2015: 755).

Güney Kafkasya bölgesinde Karadeniz'e kıyısı olan tek ülke Gürcistan'dır. Ayrıca enerji transfer hatlarının sadece Rusya tekelinde olmasına karşı alternatif oluşturan bir konumu vardır. Bu iki önemli özelliği kendi bünyesinde barındırmasından dolayı Türkiye bu ülkeye özel önem vermektedir. Kafkaslara geçiş için güvenli bir ülke olması ve Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerine

ulaşımı açısından da kritik bir ülkedir. Gürcistan, Orta Asya ülkelerinin denize açılan kapısı konumundadır. Bölge ülkeleri ve Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan transit geçiş özelliğine sahiptir. Ermenistan, Rusya kutbu ile Türkiye, Azerbaycan kutbu arasında dengeyi ve bu ülkeler arasındaki ilişkileri birbiriyle ilişkilendiren bir konumdadır. Özellikle Avrupalı ülkeler için bölgede Ermenistan gibi bir yandaşa sahip Rusya'ya karşı denge politikası uygulayabilmek için hayati öneme sahiptir ve Hazar kaynaklarının dünyaya taşınmasında geçiş noktasında yer almaktadır (Topal, 2015: 764-765). Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını tehlikeye düşüren iki önemli sorun mevcuttur. Bu sorunlar; Güney Osetya ve Abhazya sorunlarıdır. Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına güçlü bir şekilde destek vermekte, Abhazya ve Güney Osetya'nın sözde bağımsızlıklarını tanımamaktadır. Bu ihtilafların barışçıl yollarla çözümü desteklenmektedir.

Dikkatli bir şekilde incelendiğinde Güney Kafkasya bölgesinde uluslararası pazarın enerji ihtiyacını ve sınır güvenliğini tehlikeye düşürebilecek uykuda ve pasif çatışmaların olduğu görülmektedir. Bu sorunların sadece ülkesel değil bölgesel sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede çatışma potansiyeli taşıyan donmuş sorunların hortlaması, birçok alanda istikrarı bozan etkiler yaratabilecek niteliktedir. Güney Kafkasya bölgesinde tam anlamıyla sağlanabilecek güven ve istikrar, Orta Asya enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara çıkmasını hedefleyen çabaları kolaylaştırıcaktır. Bu nedenle Güney Kafkasya bölgesini teşkil eden ülkelerin bağımsızlık ve toprak bütünlüklerinin güvence altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye, hem Azerbaycan hem de Gürcistan'daki ihtilaflara yaklaşımında yapıcı ve işlevsel bir rol üstlenmiştir. Güney Osetya krizi sonrası Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu düşüncesinin ve Karadeniz İşbirliği Örgütü'nün kurulmasında Türkiye'nin etkisi büyüktür (Topal, 2015: 754).

Türkiye'nin, Azerbaycan ve Gürcistan ile birlikte tesis etmiş olduğu Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantıları bölgesel istikrar, barış ve refaha katkı sağlayan önemli bir araçtır. Dışişleri Bakanları seviyesinde son üçlü toplantı 19 Şubat 2016 tarihinde Tiflis'te yapılmıştır. Üçlü toplantı süreci Cumhurbaşkanları seviyesine de çıkartılmış olup, ilk toplantı 6 Mayıs 2014 tarihinde Tiflis'te yapılmıştır. Savunma, Ekonomi, Ulaştırma Bakanları, Silahlı Kuvvetler Komutanları, Parlamento Dışişleri Komisyonları Başkanları ve İş Forumları arasında da üçlü görüşmeler yapılmaktadır (Türkiye - Gürcistan Siyasi İlişkileri (t.y.), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-guircistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>). Görüldüğü üzere bu üçlü ittifak Ermenistan'ı dışarıda bırakmaktadır. Türkiye'nin Gürcistan için ne derece önem arz ettiği 2006 yılında Mikhail Saarkavili tarafından şöyle ifade edilmiştir (Milliyet, 2006):

“Dost ve ortağımız Türkiye bir dizi nedenden ötürü bizim için çok önemli. Birincisi, bağımsızlığımızı ilk tanıyan ülke olmanız toplumsal hafızamıza kazandı. Eskiden Türkiye bizim için meçhul bir ülkeydi. Evet, annem gibi Türkçeyi, Türk tarihini, kültürünü öğrenenler vardı ama hayatları boyunca tek bir canlı Türk

görmemişlerdi. Bağımsızlık sonrası yardımımıza ilk koşan ülke Türkiye oldu, sınırı açtı, zor zamanlarımızda aktif ekonomik yardım yaptı. Ne yazık ki bütün komşularımız öyle davranmadı. Türkiye bizi ısrarla uluslararası alanda destekledi. Bütün bunları nesiller sonra bile unutmayacağız.”

Gürcistan'ın Rusya'nın baskılarından sıyrılarak yönünü Avrupa'ya dönmesi için, Türkiye en büyük itici güç olacaktır. Avrupa ile bağlantısının ana kaynağı Türkiye'dir. Türkiye gibi bir müttefiki kaybetmek Güney Kafkasya'da yalnızlığa terk edilmeyi kaçınılmaz kılar. Bunun sebebi ise AB ve ABD politikalarının bölgesel odaklı olması, fiziki olarak uzak coğrafyalarda bulunmaları ve en önemlisi uluslararası platformda çoğu şeyin lafta kalması, AB'nin bölgede meydana gelen sorunlara tam anlamıyla hâkim olmaması Türkiye'yi kıyaslanamaz bir değere taşımaktadır. Rusya-İran-Ermenistan işbirliği karşısında Türkiye-Azerbaycan gibi iki önemli ülkeyle işbirliğinde olmak Gürcistan'ın kritik hassasiyetlerindedir. Türkiye ile Gürcistan arasında kesintisiz bağlantı sağlayabilecek politik ve ekonomik mekanizmaların oluşturulmasının bölgesel ve küresel istikrarın sağlanmasında ve korunmasında önemli katkılar sunacağı açıktır (Güngör, 2013: 50-53).

4.2.3. Ermenistan-Türkiye İlişkileri

1991 yılında Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye hiçbir koşul öne sürmeden bu ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biridir. Diplomatik ilişkiler ilk etapta başlamamıştır; fakat Ermenistan'a Avrupa'dan gönderilen insanî yardımların Türkiye üzerinden geçişine izin verilmiştir. Türkiye de Ermenistan'a insanî yardımlarda bulunmuştur. Türkiye, her zaman Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilebilir olduğu düşüncesiyle hareket etmiştir. Güney Kafkasya bölgesinin bu ülke olmadan düşünülemeyeceğini bilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Orta Asya ile direkt irtibat sağlama düşüncesi, Erivan'ın Rusya etkisinden arındırılmak istenmesi, Yukarı Karabağ sorununun barışçıl yollar ile çözülmesinin istenmesi ve en önemlisi Ermeni diasporasının dünya kamuoyunda Türkiye'nin önüne koyduğu engelleri bertaraf etmek istemesinden dolayı; Türkiye, Güney Kafkasya siyasetinde Ermenistan'ı tamamen yok saymamıştır (Akçay, 2011: 27).

Ermenistan ile diplomatik ilişkilerin geliştirilememesinin sebepleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir: Yukarı Karabağ sorunu; Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesinin yüzde doksan beşini, Karabağ'ın dışında bulunan Azerbaycan topraklarının da yaklaşık yüzde on beşini işgal altında bulundurmaktadır. 1992'de Azerbaycan ve Ermenistan'ın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na üyesi olması ile problem uluslararası bir boyut kazanmıştır. Ermeni Parlamentosu'nun 1991 yılında Kars ve Gümrü Antlaşmalarının geçerliliğini tanımadığını beyan etmesi üzerine “Sınırın Tanınması Sorunu” ortaya çıkmıştır. Soykırım iddiaları; Ermenistan, Birinci Dünya Savaşı sırasında 1915 yılında yaşanan olayları, soykırım olarak nitelendirmekte ve uluslararası kamuoyunda bu konuyu Türkiye aleyhine kullanmaktadır. Türkiye bu suçlamaya başından itibaren karşı çıkmaktadır.

Kapalı Sınır Meselesi; Hocalı katliamının da etkisiyle 1993 yılında Türkiye Ermenistan hududunu tamamen kapatmıştır. Ermeni diasporası uluslararası arenada Türkiye'ye bazı konularda engel olmuş ve Türkiye aleyhinde eylemler içinde bulunmuştur (Topal, 2015: 963-978).

İkili ilişkileri etkileyen unsurlara bakıldığında Türkiye'nin bu ülkeye yönelik politikasında bir çok iç ve dış unsurdan etkilendiği görülmektedir. SSCB sonrası dönemde ilişkilerde bir açılım yapılmak istense de başarılı sonuçlar elde edilememiştir. Türkiye, Ermenistan'a karşı önyargıdan uzak bir tutum sergilemiş, diğer Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerinde olduğu gibi barışçı ve istekli bir politika izlemiştir. Ermenistan ise olumlu politika gütmeye konusunda Türkiye kadar aktif bir tutum içerisine girememiştir. Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin kısır bir döngü içerisinde olduğu aşikârdır. Ermenistan'ın bağımsızlığından bu yana ilişkilerde farklı dönemler yaşanmıştır. İlk olarak Ermenistan aşırı milliyetçi kesimin etkisi altında kalarak uzlaşmadan uzak bir tutum içerisinde olmuş, daha sonra statükoyu korumaya yönelik bir politika izlemiş ve daha sonra da tam anlamıyla olmasa da uzlaşmacı bir tutum içerisine girmiştir. İlişkilerde gelgitli dönemler yaşanmıştır (Demir, 2005: 131).

Özellikle 2009 yılında İsviçre'nin gözetiminde Türkiye ile Ermenistan arasında normalleşmeyi öngören "İlişkilerin Geliştirilmesi Hakkındaki Protokol" ve "Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokolün" parafe edilmesiyle ilişkiler ilerleme göstermiştir. Protokoller 10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ve Ermenistan Dışişleri Bakanları tarafından İsviçre'nin Zürih kentinde düzenlenen törende imza edildi; fakat Ermenistan 2010 yılında protokoller hakkında verdiği kararda protokollerin Ermenistan Anayasasına uygun olduğunu söylerken gerekçeli kararda ise 1990 tarihli Bağımsızlık bildirgesiyle çelişen hususların bulunduğunu ifade etmiştir. Sınırların açılması için Türkiye'nin ileri sürdüğü Dağlık Karabağ şartını kabul etmediğini, ortak sınırı tanımadığını, kendilerine göre "soykırımın" kesin ve tartışılmaz olduğunu, protokollerde kastedilen Ortak Tarih Komisyonu'nun kurulamayacağını bir nevi ilan etmiştir. Türk Dışişleri bu açıklamaya tepki göstermiş ve protokollerin ruhuna aykırı davranıldığını beyan etmiştir. Böylece bahse konu protokoller süresiz olarak askıya alınmıştır (Özbay, 2011: 5).

2009 yılında Ermenistan ile normalleşme sürecine girmek için Türkiye'nin attığı adımlar da Azerbaycan tarafından tepki toplamıştır. Azerbaycan o dönem doğal gaz ücretlendirmesini Türkiye'ye karşı koz olarak kullanmıştır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye'ye uzun yıllardan bu yana dünya piyasalarının 3'te 1'i oranında düşük fiyatla doğalgaz sattıklarını belirterek, bu durumun değişmesinden yana olduğunu belirtmiştir. Diğer önemli olay ise; Azeri APA ajansının haberine göre, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Yardımcısı Araz Azimov, Türkiye-Ermenistan milli maçına Azerbaycan bayrağı sokulmaması ile ilgili olarak Maslahatgüzar Nihat Civaneri bakanlığa çağırılmıştır. Azimov, Bursa'da yapılan maç sırasında Azerbaycan bayrağına yapılan saygısızlıktan rahatsızlık duyduklarını dile getirerek Türkiye'yi uyarmıştır (Oran, 2013: 163-166). Türkiye'nin

Ermenistan açılımı sadece Ermenistan'dan kaynaklanan nedenlerden değil, kardeş dediği Azerbaycan'ın da etkisiyle başarısızlık ile sonuçlanmıştır.

Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan Ermenistan-Diaspora Altıncı Konferansında 18 Eylül 2017 tarihinde yaptığı konuşmada Türkiye-Ermenistan ilişkilerine değinmiştir. Türkiye'nin 2009 tarihli Zürih Protokollerini uygulamayı kabul etmediğini, Türkiye hükümetinin bölge barışı ile ilgilenmediğini tekrar dünyaya gösterdiğini belirten Sarkisyan; protokollerini 2015 yılında Millet Meclisi gündeminden çıkardığını ve bu durumu Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda da dile getirdiğini beyan etmiştir. Ayrıca konuşmasında sözde ermeni soykırımına da değinerek Türkiye'yi modern medeniyet değerlerine saygısızlık ettiği gerekçesiyle suçlamıştır (President attends 6th Pan-Armenian Armenia-Diaspora Conference (2017), <http://www.president.am/en/press-release/item/2017/09/18/President-Serzh-Sargsyan-took-part-in-Armenia-Diaspora-Conference/>). Uluslararası Adalet Divanı'nın soykırım fiilinin hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlanması gerektiği hakkındaki kararı, 1915 olaylarını soykırım olarak kabul etmeyen yabancı tarihçilerin sayısında görülen artış ve Tehcirin 100. yılında beklenenden daha az sayıda ülke parlamentosunun soykırım iddialarının destekçisi olması, Ermenistan tarafından sürdürülen sözde soykırım stratejilerini başarısız kılmıştır (Lütem, 2017: 1-2).

Türkiye bütün platformlarda Güney Kafkasya'da mevcut sorunların çözümüne destek vermekte ve her alanda işbirliğine açık olduğunu belirtmektedir. Türkiye şimdiye kadar Ermenistan'la ilişkileri normalleştirmeye yönelik, iyi niyet ve kararlılığının göstergesi olarak kendi inisiyatifi ile tek taraflı birçok güven artırıcı önlemi hayata geçirmiştir. Ancak, Ermenistan'dan aynı yapıcı yaklaşım sergilenmemiştir. Tek taraflı bir yaklaşım ile ilişkilerde bir ilerleme kaydedilemeyeceği aşikârdır (Türkiye - Ermenistan Siyasi İlişkileri (t.y.), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>). Bu nedenle Ermenistan ile ikili ilişkilere de önem vermekte ve Ermenistan ile arasındaki ilişkilerin de normalleşmesini istemektedir; fakat bu tutum karşılıklı olmadıkça Ermenistan yalnızlığa mahkûm kalacaktır.

SONUÇ

Uluslararası bir örgütün herhangi bir bölge ile ilişkileri değerlendirilirken Birlik ile o bölgenin içinde bulunduğu bölgesel güvenlik alanlarını incelemek gerekir. Bölgesel güvenlik alanları, Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisi temelinde belirlenen coğrafi alanları ifade etmektedir. Bir grup devletin veya bölgenin bölgesel güvenlik alanı olarak tanımlanabilmesi için; ortak bir stratejik vizyona, kültürel ve ekonomik bağlara, en önemlisi de coğrafi olarak yakın olması gerekmektedir. Bir bölgesel güvenlik alanının tespitinde, iç kırılğan yapıları, komşu ülkelerle ilişkileri ve küresel güçlerin o bölgedeki faaliyet ve politikaları önemlidir. Bu güvenlik yapıları yapay bir özellik taşımamaktadır; aksine, doğal bir etkileşim sonucu oluşur. Bu bağlamda Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya ülkeleri farklı türlerde olmakla birlikte kendi içlerinde bölgesel birer güvenlik alanı oluşturmaktadır. Bu bölgesel güvenlik alanları küreselleşmenin de etkisiyle aralarında Karşılıklı Bağımlılık teorisi ekseninde ilişkiler yürütmektedir.

Artık bölgesel alanlardaki güvenlik tehditleri uluslararası alanda da hissedilmeye başlamıştır. Bir bölgesel güvenlik alanının ihtiyaçlarını karşılamak için giriştiği eylemler, tüm bölgesel alanlarda farklı düzey ve rollerde etkiler yaratmaktadır. Bu bağlamda karşımıza yeni bir teori çıkmaktadır. Karşılıklı Bağımlılık, bölgesel güvenlik alanları arasında etkileşim ve entegrasyon yoluyla bağlar kurarak işbirliğine itmektedir. Uluslararası alanda iletişim araçlarının çeşitliliği, belirli bir hiyerarşisi olmayan uluslararası sistem ve uluslararası politikada askeri gücün önemini yitirmesi Karşılıklı Bağımlılığı ortaya çıkartan etmenlerdir. AB ve Güney Kafkasya öncelikle birer bölgesel güvenlik alanı ihtiva etmekle birlikte ekonomik tabanlı ilişkilerin temelinde Karşılıklı Bağımlılık vardır. Avrupalı ülkeler kurdukları bu örgütü Karşılıklı Bağımlılık sayesinde diğer bölgelerle ilişkilerinde bir bağlantı stratejisi olarak kullanmaktadır; çünkü askeri ve ekonomik gücün ilişkilerde kullanılması fazla maliyetli olmaktadır. Güney Kafkasya açısından, Karşılıklı Bağımlılık sayesinde “Bağımlılık”dan kurtulduğu söylenebilir; çünkü ilişkilerde Karşılıklı Bağımlılık olması her iki taraf için de bir maliyet oluşturmaktadır. Örneğin AB, Güney Kafkasya’dan güç kavramı göz önüne alınarak incelendiğinde ne kadar ön sıralarda olursa olsun Güney Kafkasya ülkelerine olan gereksinimi her zaman daha fazla olacaktır.

Karşılıklı Bağımlılığın etkisiyle, uluslararası çok yönlü iletişim ve resmi olmayan ilişkiler de başlamış, devletlerin iç ve dış politikaları birbirinden ayıramayacak derecede homojenleşmiştir. Bu ortam AB’nin yapısal ve işlevsel fonksiyonlarında değişimlere sebebiyet vermiştir. Özellikle dış politikada AB, ortak bir yaklaşım sergilemeye çalışmıştır. Birliğe üye ülkelerin sayısının artmasıyla birlikte genişleyen sınırlar yeni komşular edinilmesine yol açmıştır. AB’de doğu ve güneydeki komşularına yönelik “Avrupa Komşuluk Politikasını” geliştirmiştir. İyi yönetim, demokrasi, insan

haklarına saygı, istikrarlı bir ekonomik gelişme, güvenlik gibi temel hedefler bu politikanın öncüllerini oluşturmuştur. Bu politika Avrupalı devletler için yabancı oldukları bölgelere karşı bir bağlantı stratejisi yaratma fırsatı sunmuştur.

Güney Kafkasya, sahip olduğu enerji kaynakları ve jeopolitik konumunu bir bağlantı stratejisi olarak kullanmaktadır. Kendi coğrafyasının avantajlarını politikalarına yansıtma çabası içerisindedir. Ön Asya'nın giriş kapısı olması, etnik çeşitliliğin sunduğu kültürel zenginliği, potansiyel çatışma alanlarını bünyesinde barındırması ve enerji kaynaklarıyla dünya gündemindedir. Başta Rusya olmak üzere ABD, AB, Türkiye, Çin, İsrail gibi güçlerin odak merkezindedir. Rusya'nın bölgeye yönelik politikaları daha çok Realist kökenli yaklaşımlardır. Uluslararası ortamda bu bölgeye yönelik konularda çok sert yaptırımlar uygulamaktadır. Askeri güç dâhil birçok yola başvurarak alan üzerinde etkisini devam ettirme çabası içerisindedir. İran'ın ise Güney Kafkasya devletlerine karşı yaklaşımı daha çok Rasyonel Seçim teorisine dayanmaktadır. Çıkar tanımlamalarını yaparak ve uluslararası alanda dengeyi gözeterek politikalar üretmektedir. Çin'in politikalarını incelediğimizde Karşılıklı Bağımlılık temelinde davranışlar sergilediğini görmekteyiz.

AB, dünya genelinde enerji talebi fazla olan ilk sıralardaki bölgelerden biridir. Enerjiye olan ihtiyacı her geçen dönemde artarak devam etmektedir. Enerjide Arz-Talep dengesinin sağlanması için Birlik, ortak bir enerji politikası oluşturmuştur. Bu politikayla, enerji arz güvenliğinin sağlanması, çevrenin korunması ve topluluğun enerji piyasasında rekabet edebilirliğine ivme kazandırmak esas amaçlar olarak belirlenmiştir. Avrupa Enerji Birliği kurularak, enerjide kaynak çeşitlendirmesi, alternatif enerji ağlarının çoğaltılması ve en önemlisi de enerji konusunda tek sesle uluslararası politikada konuşan bir AB amaçlanmıştır. Bütün bu politikalara rağmen, Birlik ihtiyaç duyduğu enerjinin yarısından fazlasını ithal etmeye devam etmekte ve diğer küresel güçlerden daha pahalıya satın almaktadır. Rusya'nın kayda değer bir çoğunlukta bazı Birlik üyesi ülkelerin tek enerji üssü olma durumu da devam etmektedir. Bu sorunun temelinde AB üyesi ülkelerin kendi başlarına hareket etme alışkanlıkları vardır. Üye ülkeler tek başlarına Güney Kafkasya ile Karşılıklı Bağımlılık ekseninde etkileşim içerisinde olsalar dahi yetersiz kalmaktadırlar. Birebirde yapılan enerji anlaşmaları enerjinin maliyetini yükseltmektedir. Daha yüksek maliyetlerde enerji ithalatı yapmamak için uluslararası bir örgütün varlığı şarttır. Karşılıklı Bağımlılığın siyasi süreçlerinin etkin bir şekilde kullanılması için ulus üstü bir örgüt tarafından uygulamaya sokulması gerekir. Uluslararası örgütler bu teorinin varlığıyla anlam kazanmış ve bu varsayımın siyasi dayanaklarından biridir. Ayrıca Avrupa topraklarındaki köklü çok uluslu şirketlerin kendini geliştirmesine ve piyasadaki eylemlerine destek olunması gerekir. Bu bağlamda Güney Kafkasya, AB için özellikle enerji alanında bir fırsattır.

AB, bu bölgede söz sahibi olmak ve küresel güçlerin nüfuz ettiği alanlarda kendine de yer bulabilmek için çaba göstermektedir. AB ülkelerinin petrol ve doğal gaz tüketimleri katlanarak

devam etmektedir. Avrupa ülkeleri enerji ihtiyacını karşılamanın yollarını aramaktadır. Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları, Hazar Denizi'ndeki enerji rezervlerinin Avrupa'ya transferi AB'nin bölgeye olan ilgisinin önemli yapı taşlarıdır. AB'nin Güney Kafkasya'ya olan bu hassasiyeti; SSCB'nin yıkılmasından önce çok zayıftı ve aralarındaki Karşılıklı Bağımlılık düzeyi yok denecek kadar azdı. Birbirlerinin potansiyellerinin farkında değillerdi.

SSCB'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu bağımsızlık, bölgenin jeopolitik önemini artırırken istikrarsız ve güvensiz bir ortamın oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Özellikle Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi baskısı, bölgeyi kontrol altında tutmak istemesi ve bölgedeki etnik unsurları Azerbaycan ve Gürcistan aleyhinde kullanarak uyuşmazlık ortamını desteklemesi, bölge ülkelerinin istikrarsız politikalar üretmesine neden olmaktadır. AB, son genişleme dalgasıyla birlikte bu ülkelere daha da yakınlaşmıştır. Küreselleşme ve Karşılıklı Bağımlılığın etkisiyle Güney Kafkasya devletlerinin kendi iç meseleleri bir anda AB enerji arzını tehlikeye sokmakta ve üye devletler açısından güvenlik endişesi de yaratmaktadır. Avrupalı ülkeler kendi sınırları içerisinde bu istikrarsız bölgelerden kaynaklanıp yönelebilecek olan kaçakçılık, yasa dışı göç dalgaları ve terörizm gibi tehditlerden etkilenebileceğinden dolayı güvenlik açısından da bölgeye özel önem vermektedir. Enerji ve güvenlik kavramları, AB'nin bu coğrafyaya yönelik hazırlamış olduğu politikaların temeli olmuştur.

AB, bu ülkelerin istikrar ve güven içerisinde olması için gerekli yatırımları yapmakta ve politikalar geliştirmektedir. Bölge ülkeleri ile ilişkilerini "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları" çerçevesinde yürütmektedir. Bu anlaşmalar işbirliği alanlarını belirleme ve ilişkileri kurumsal mekanizmaya oturtmak için bir araçtır. OİA'ların temel amacı iki unsur arasında etkin bir siyasi diyalog oluşturmaktır. Böylece AB, Güney Kafkasya devletlerinin demokrasiye geçişini hızlandırmayı, ülke ekonomilerinin serbest pazar ekonomisine uyum sağlamasını ve bölgesel istikrara katkıda bulunulmasını öngörmüştür.

AB, bu coğrafyadaki uyuşmazlıkların çözümü için, ilişkilerini ilk olarak teknik yardımlar şeklinde bölgeye yöneltmiştir. Daha sonra ekonomik tabanlı politikalar ve programlar birbirini takip etmiştir. TACIS, INOGATE ve TRACECA gibi hem bölge ülkelerini kalkındırmayı hedefleyen hem de Avrupa'nın enerji arzını güvence altına almayı amaçlayan proje ve politikalar üretilmiş ve uygulamaya konmuştur. OİA'lar, TACIS, INOGATE ve TRACECA gibi projeler Karşılıklı Bağımlılığın siyasi süreçleri sayesinde daha etkin ve verimli bir hale gelebilir.

TACIS projesiyle; bağımsızlığını yeni kazanan ulusların uluslararası sisteme uyumlu olması amacıyla gerekli teknik yardımların sağlanması, serbest pazar ekonomisine geçişin temellerinin atılması ve ülkeler arasındaki işbirliğinin pekiştirilmesi düşüncesi hâkimdir. AB'nin bölgeye

yaptığı ekonomik yardımlar ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Sovyet tipi ekonomiden Batı tipi ekonomiye geçiş başlamıştır.

TACIS projesinin bir uzantısı olarak nitelendirebileceğimiz INOGATE programı bölgedeki petrol ve doğal gazın Avrupa'ya nakli için projelendirilmiştir. INOGATE programı uluslararası bir enerji işbirliği ortamı yaratmıştır. Ortaya çıktığındaki ilk amacı AB'nin enerji arz güvenliğinin sağlanmasıdır. TACIS'in ve yapılan birçok yardımın siyasi çerçevesini oluşturmaktadır. Bu programın yasal bir yapıya kavuşması için Şemsiye Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayla birlikte uluslararası petrol ve doğal gaz ticaretinin sistemli bir şekilde işleyişi kolaylaşmıştır. Proje, bölgede yeni yatırımları teşvik etmiş ve enerji boru hatlarının geçişi için farklı alternatifler yaratılmasına ışık tutmuştur.

Bir diğer önemli proje ise; TRACECA'dır. Bu proje ile Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya arasında lojistik ve ticari faaliyetlere yönelik ulaşım hatları oluşturularak ekonomik ilişkilerin canlı tutulması amaçlanmıştır. Proje, tarihî İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması ve Doğu-Batı kültürel akımın sağlanması açısından da önem teşkil etmektedir.

AB, ekonomik yönlü programlarının yanında bu bölgeyi Komşuluk Politikasına dâhil etmiştir. Böylece bölgede istikrar, güven, kalkınma ve refah seviyesinin iyi duruma getirilmesi amaçlanmıştır. Bu politikaya bölge ülkelerinin bakışı ve değerlendirmesi farklı olmuştur. 2007 yılına gelindiğinde mevcut Komşuluk Politikası ile oluşturulan plan ve projelere belli bir "sinerji" kazandırılması amaçlanarak "Karadeniz Sinerjisi" ortaya konmuştur. 2008 yılında Komşuluk Politikası doğudaki ülkeler için daha da derinleştirilerek "Doğu Ortaklığı" stratejisi oluşturulmuştur. Bütün bu proje, strateji ve planların ortak amacı; güçlü bir Avrupa bağlılığının oluşması, karşılıklı çıkarların güvenilirliği ve AB'nin küresel bir güç olarak her alanda etkin olma çabası için yapılmıştır. AB'nin uygulamış olduğu Komşuluk Politikası ve bu politikanın çerçevesinde oluşturulan girişimler Küreselleşme ile başa çıkma çabasıdır, diyebiliriz. AB; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'a yönelik olarak Komşuluk Politikası çerçevesinde "Eylem Planları" oluşturmuştur. Eylem planları o ülkeye uygulanacak politikaların yol haritasını oluşturmaktadır. Bu yol haritaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte anlaşmazlıkların çözümü ve ekonomik kalkınma konularında benzerlik göstermektedir. Bu Eylem Planlarında örgütün asıl amacı; sürekli olarak değişen ve çeşitlenen uluslararası kamuoyu gündemlerine hâkim olmaya yönelik girişimlerdir. Bu planlar sayesinde Karşılıklı Bağımlılık esaslarına dayalı etkileşimler meydana gelebilecektir.

Azerbaycan'ın enerji kaynaklarındaki üretici ve taşıyıcı rolü, jeopolitik konumu, Gürcistan'ın jeopolitik konumu, enerji taşıma yollarının birçoğunun bu ülkeden geçmesi ve Güney Osetya, Abhazyaya sorunlarını bünyesinde barındırarak uluslararası güvenliğe tehdit oluşturması, Ermenistan'ın enerji koridoru üzerindeki stratejik konumu, Rusya'ya yakın olmasından dolayı

AB'nin bölgeye nüfuz edebilmesi için kritik önem teşkil etmesi ve Yukarı Karabağ sorunu gibi nedenlerden dolayı AB bu bölgede daima etkin olmak istemektedir.

Güney Kafkasya'da önemli güç aktörlerinden biri de hiç kuşkusuz Türkiye'dir. AB ve Güney Kafkasya arasındaki ikili Karşılıklı Bağımlılık, Türkiye'nin de etkisiyle üçlü bir Karşılıklı Bağımlılık zincirini oluşturmuştur. Türkiye enerjiye olan ihtiyacı, ekonomisi, ülke güvenliğinin ve savunmasının sağlanması, Güney Kafkasya bölgesinde bulunan soydaşları ve Türk toplumlara ulaşma çabasından dolayı bu bölgede politikalar geliştirmektedir. Birliğe üyelik süreci devam eden bu ülke, coğrafi konumu, bölgesel tarihi bağları, siyasi ve ekonomik gücü düşünüldüğünde Güney Kafkasya ile AB arasında en temel birleştirici unsurdur. Türkiye, AB için doğu sınırlarından gelebilecek tehditler açısından da tampon durumundadır. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyesi olması hasebiyle istikrarsız denebilecek bölgelere yakın bir askeri birliğin varlığını ihtiva etmektedir.

Türkiye'nin jeopolitiğinden dolayı Güney Kafkasya'da bulunan enerji kaynaklarının Batı'ya akışının önemli bir kısmı bu ülke üzerinden olmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Güney Kafkasya ülkeleri ile kültürel ve tarihi bağları olması, ülkeyi bölgede kilit bir role sokmaktadır. Türkiye bu avantajlarını en verimli şekilde kullanmayı bilmelidir; çünkü AB'ye üye olma yolunda elinde bulundurduğu bir kozdur. Bu kozu doğru, etkin ve yerinde kullanmak gerekir. Türkiye'nin sahip olduğu bu özellikler AB-Türkiye ikilisini birbirine çekebilir. AB'nin Güney Kafkasya'da süregelen ihtilaflarda daha etkin bir şekilde rol alabilmesi için Türkiye ile birlikte hareket etmesi gerekmektedir. TBMM tutanaklarından da anlaşılacağı üzere; bu bölgedeki tehdit unsurları aynı zamanda Türkiye için de tehdit olarak algılandığı için, bölgedeki çatışmaların çözümü Türkiye'nin temel politikalarından biri olarak belirtilmiştir. Yani bu bölgesel güvenlik alanları (AB, Güney Kafkasya, Türkiye) küreselliğin paralelinde Karşılıklı Bağımlılık etkisiyle birbirine muhtaçtır. Güvenlik ve savunma konuları; AB ve Türkiye açısından Güney Kafkasya'ya yönelik ortak hassasiyet konularıdır.

Enerji arzı ve arz güvenliğinin sağlanması açısından, Türkiye'nin bir transit ülke özelliği taşıyor olması, AB için Karşılıklı Bağımlılığın önemli noktalarından biridir. TANAP ile birlikte Avrupa, güçlü bir enerji koridoruna sahip olacaktır. Türkiye'nin ekonomisi kalkınacak, Azerbaycan ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi bir yana, Güney Gaz Koridorunun en önemli halkası tamamlanmış olacaktır. Bu projenin küresel ölçekteki etkilerine baktığımızda; Rusya gibi enerji konusunda üstün bir siyasi ve ekonomik avantaja sahip bir devlet için önemli ölçüde negatif yönlü etki yaratacaktır. AB ve Türkiye açısından bu etki pozitif yönlü olacaktır. Bu proje, üçlü Karşılıklı Bağımlılığın en somut ve en güncel örneğidir. Ayrıca, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal gaz Boru hattı Türkiye ile Güney Kafkasya arasındaki Karşılıklı Bağımlılığın sacayaklarını oluşturmaktadır.

AB ve Türkiye'nin bölgede ortak birçok amacının olduğu çalışmadan da anlaşılmaktadır. AB ve Türkiye'nin bölgede birlikte hareket etmesi diğer güç odaklarının zayıflamasına yol açacak ve özellikle AB'yi daha güçlü kılacaktır. Burada bu birlikteliğin önündeki engeller; AB'nin ABD politikalarının bir parçası olmaktan kurtulamaması, Ermeni lobisinin Türkiye aleyhinde çalışmalar yaparak AB'yi yanına çekmesi ve birtakım AB üyesi devletlerin Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkması olarak sayılabilir. Bu üçlü Karşılıklı Bağımlılık zincirinin sağlamlaştırılarak yönetilmesi gerekmektedir. Her üç bölgesel güvenlik alanının da birbirlerine karşı hassasiyet ve etkilenebilirliği mevcuttur. Karşılıklı Bağımlılıktan uzaklaşarak uygulanacak olan siyasi karar ve eylemler üç unsura da zarar verecektir.

Türkiye, her geçen gün büyüyen ekonomisiyle ve dinamik yapısıyla uluslararası arenada başat bir güç olma yolunda ilerlemektedir. AB ise özellikle son dönemlerde kan kaybetmeye başlamış; bu zamana değin etkin bir ortak politika oluşturamaması ve ABD'nin güdümünde yol alması birliğin zayıflamasına yol açmıştır. Eğer Türkiye AB'ye dâhil edilirse ortak çıkarlar kapsamında her iki taraf da yarar sağlayacaktır.

AB'nin Güney Kafkasya politikasında Türkiye göz ardı edilemez bir unsurdur. AB uluslararası arenada etkin bir güç olmak istiyorsa Türkiye en büyük avantajı olacaktır. Ermeni diasporasının asılsız iddiaları ve bazı üye ülkelerin ön yargıları bir kenara konularak Türkiye'nin üyeliği sağlanmalı, Güney Kafkasya'da Türkiye ile ortak hareket edilmelidir. Böylece hem AB'nin hem de Türkiye'nin enerji arz güvenliği ve savunma politikaları daha realist ve daha etkin bir işleyiş içerisinde olacaktır. AB, Karşılıklı Bağımlılığı esas alarak uluslararası siyasi ve ekonomik alanı iyi değerlendirmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AB Bakanlığı (2016), “FASIL 15 ENERJİ”, <http://www.ab.gov.tr/80.html> (10.12.2017).
- Abbasov, Tural (2015), “Azerbaijan and Eastern Partnership relations: Current trends,” **The Foreign Policy Centre** , 56-57.
- Acar, Demet Şefika (2009) “Kafdağı’nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya”, **Karadeniz Araştırmaları**, 6(22).
- Adıgozalov, Kamal (2014), “Azerbaycan-Ab: Stratejik İşbirliğinin Yeni Modeline Doğru”, <http://politikaakademisi.org/2014/06/10/azerbaycan-ab-stratejik-isbirliginin-yeni-modeline-dogru-2/> (09.04.2017).
- Agacan, Kamil (2005), “ABD’nin Kafkasya Politikası”, Okan YESİLOT (Ed.), **Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya**, içinde (40-58), Kitabevi Yayınevi, İstanbul.
- Akçay, E.Yaşar (2011), “Ermeni Sorununun Tarihsel Gelişimi Ve Son Ermeni Açılımı”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, (4), 20-37.
- Aktütün, İlker (1995), **SSCB’den BDT’ye Nasıl Varıldı. Marksist Bir Tahlil İçin Saptamalar**, Sorun Yayınları.
- Alieva, Leila (2006), “EU & South Caucasus”, **Bertelsmann Group for Policy Research**, 1-18.
- Alizade, Nezhin (2015),“Güney Kafkasya’da Etnik Çatışmalar ve Bölgenin Türkiye İçin Önemi”, **Akademik Perspektif**, <http://akademikperspektif.com/2015/04/13/guney-kafkasyada-etnik-catismalar-ve-bolgenin-turkiye-icin-onemi/> (21.03.2017).
- Aras, Orhan (1998), **Azerbaycan Davamız**, Hamle Yayınları, İstanbul.
- Arı, Tayyar (2013), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Arık, Erkun (2010), **AB’nin Ortadoğu Politikası ve Orta Doğu Politikasında Türkiye’nin Önemi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Avrupa Birliği Anabilim Dalı.
- Aslanlı, Araz (2017), “İran’ın Güney Kafkasya Politikası”, **Ortadoğu Analiz**, 9(82).
- AT Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (2004), http://www.europa.eu.int/comm/dgla/tacis/framework/frwrk_pca.htm (21.01.2017).
- Avcı, Erkan (2014), “Çin’in Kafkasya Politikaları”, **Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü**.

- Aydın, Ülviyye (t.y.), **Avrupa Birliği'nin Karadeniz Sinerjisi: Beklentiler ve Gerçekler**, <http://www.academia.edu/9974057/> (15.03.2017).
- Aydın Yılmaz, Emine Sare (2013), "AB'nin Güvenlik Politikası ve Karadeniz Bölgesi ile İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları**, 1(39), 1-14.
- Ayhan, Veysel (2009), "Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon", **Uluslararası İlişkiler**, 5(20), 155-178.
- Baddeley, John F. (1989), **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Bağırzade, Elşen (2014), "Azerbaycan- Türkiye Ortak Ekonomik Projelerinin Stratejik Önemi ve Bölgesel Yansımaları", **Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Başçıl, Haktanır Haktan (2013), **Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Avrupa Birliği-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri 1975-2010**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Belet, Nuran (2016), "European Energy Association (EEA) and Turkey's Regional "Energy Hub" Possibility: Opportunities and Challenges", **International Conference On Eurasian Economies 2016**, 190-198.
- Berkök, İsmail (1958), **Tarihte Kafkasya**, İstanbul
- Bilgin, Mert (2005), **Avrasya Enerji Savaşları**, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Bozdağlıoğlu, Yücel ve Özen, Çınar (2004), "Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık", **Uluslararası İlişkiler**, 1(4), 59-79.
- Brezvezinski, Zbigniew (1998), **Büyük Satranç Tahtası**, (Çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık), Sabah Yayınları, İstanbul.
- _____ (2012), **Stratejik Vizyon Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Timaş Yayınları.
- Buzan, Barry ve Waver, Ole (2003), **Regions and Powers**, Cambridge University Press, New York.
- Cabbarlı, Hatem (2012), "Güney Kafkasya'nın Geo-siyasi Konumu ve Güvenlik Sorunları" <http://newtimes.az/tr/experts/344> (15.02.2017).
- _____ (2014), "Azerbaycan ve Türkiye'nin Ortak Dış Politika Uygulama Perspektifi" **Hazar'dan Karadeniz'e Stratejik Bakış**, Yeditepe Yayınları.
- Cafersoy, Nazım (2013), "Rusya'nın Yeni Dış Politika Doktrini: Küresel Öncelikler", <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=108&lang=TR> (14.01.2017).
- Cemili, Elnur (2007), **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Chkhikvadze, Vano (2016), “The South Caucasus and the EU – Different Paths for Each Country”, **Heinrich Boell Foundation South Caucasus Regional Office**, <https://eu.boell.org/en/2016/11/18/south-caucasus-and-eu-different-paths-each-country> (20.05.2017).
- Commission Of The European Communities (1993), “Tacis Annual Report From The Commission 1991 and 1992”, Brussels.
- Commission Of The European Communities (1995), “An Energy Policy For European Union”, **White Paper**, Brussels, 19-22.
- Commission Of The European Communities (2000), “The Tacis Programme Annual Report 1999”, Brussels.
- Çakmak, Haydar (2004), “AB’nin Kafkasya Politikası”, **Karadeniz Araştırmaları**, (3), 139-146.
- Çavuşoğlu, Mevlüt (2014), “AB Sürecinde Enerji Fıslı”, **T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı**, <https://www.ab.gov.tr/files/SEPBYayinlarveraporlar/enerjikitap.pdf>, (11.09.2016).
- Çeltikçi, Orhan (2009), “Azerbaycan Cumhuriyeti Siyasi Tarihi”, <http://www.turansam.org/makale.php?id=501> (29.03.2017).
- Dağcı, Kenan (2008), “Avrupa Birliği’nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün mü?”, **Uluslararası Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu Bildirileri**, 466-474.
- Davutoğlu, Ahmet (2009), **Stratejik Derinlik**, 33. Basım, Küre Yayınları, İstanbul.
- Deghoukassian, Khatchik (2006), “Balance of Power, Democracy and Development: Armenia in South Caucasian Regional Security Complex”, **Fourth International AIPRG Conference on Armenia: Public Sector Governance and Economic Efficiency**, Washington.
- Demir, Ali Faik (2003), **AB’nin Güney Kafkasya Politikaları**, Boyut Kitapları, İstanbul.
- _____ (2005), “SSCB Sonrası Dönemde Türkiye Ermenistan İlişkileri” **Uluslararası İlişkiler**, 2(5), 109-135.
- De Vries, Michiel (1990), “Interdependence, Cooperation and Conflict: An Empirical Analysis”, **Journal of Peace Research**, 27(4), 429-444.
- Devlet, Nadir (1993), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul.
- Dilek, Şerif (2017), “Demirden İpek Yolu: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı”, <https://www.setav.org/demirden-ipek-yolu-baku-tiflis-kars-demiryolu-hatti/> (12.02.2018).
- Dinan, Desmond (Ed.) (2005), **Avrupa Birliği Ansiklopedisi (Cilt-2)**, 2005, Kitap Yayınevi.
- _____ (2008), **Avrupa Birliği Tarihi**, (Çev. Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Dvali, Ana and Kanashvili, Giorgi (2015), “Georgia and the EU: Popular Expectations, EU-led Programmes and Challenges,” **The Foreign Policy Centre**, 47-50.
- Eastern Partnership Community-Armenia (t.y.), <http://www.easternpartnership.org/programmes/country-allocations> (12.03.2017).
- Eastern Partnership (2013), “Questions and Answers.” **EU Neighbourhood Info Centre**, 3-8.
- Elbasan, Pinar (2012), “Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası”, **International Caucasia Congress**, 407-412.
- Elma, Fikret (2009), “The Problems Of Democracy, Security And Cooperation In Globalisation Process In South Caucasia”, **The Journal Of International Social Research**, 2(6).
- Energy Charter Secretariat (2015), **International Energy Security: Common Concept for Energy Producing, Consuming and Transit Countries**, 17-18.
- Ercan, Murat (2011), “Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasında Türkiye'nin Önemi”, **Akademik Bakış Dergisi**, (25), 2-11.
- Erdağ, Ramazan (2013), “Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)'ın Küresel Enerji Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **International Journal Of Social Science**, 6(3), 867-877.
- Erdoğan, Nuray (2017), “TANAP Projesinin Türkiye Ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10(3), 10-26.
- European Communities (2001), “Towards a European Strategy For The Security Of Energy Supply”, **Green Paper**, Brussels, 3-22.
- European Communities (2006), “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy”, **Green Paper**, Brussels, 5-14.
- European Commission (2010), “A strategy for competitive, sustainable and secure energy”, **Energy 2020**, Brussels, 5-6.
- European Commission (2015), “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy”, **Energy Union Package**, Brussels, 1-10.
- European Commission (2015), “Joint communication: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2014” Brussels, 9 final.
- European Commission (2016), “Turkey 2016 Report”, **Energy Union Package**, , Brussels, 2-17.
- European Commission (2017), “Third Report on the State of the Energy Union”, **Energy Union Package**, Brussels, 2-17.

- European Commission (2017) “Report on the Implementation of the European Neighbourhood Policy Review” Brussels, 18 final.
- European Security Strategy (2003), “A Secure Europe In A Better World”, Brussels, 1-15.
- German, Tracey (2008), “Corridor of Power: The Caucasus and Energy Security”, **Caucasian Review of International Affairs**, 2(2), 64-72.
- Gogolashvili, Kakha (2009), “The EU and Georgia: The Choice is in the Context” **Europe in Dialogue**, (1).
- Gogberashvili, Salome (2010), **Why Does the South Caucasus Matter for the EU and Russia**, Unreleas Master thesis, Institute of European Studies -Tbilisi State University.
- Goncharenko, Alexander (2004), “Caspian–Black Sea Security Challenges and Regional Security Structures”, **Connections The Quarterly Journal**, 3(2), 1-2.
- Güngör, Bayram (2013), “Kafkasya Bölgesinde Uluslararası Aktörlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Gürcistan”, **KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü - Sosyal Bilimler Dergisi**, (6), 41-55.
- Gürbüz, Aysun (2013), “Azerbaycan’ın Enerji Politikası” Erhan Çağrı (Ed.), **Kafkasya’nın Yükselen Yıldızı İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, 297-304, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Gürkaynak, Muharrem ve Yalçın, Serhan (2009), “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, 6(23), 73-92.
- Hasanov, Ali (2012), **Jeopolitik**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- _____ (2012), “Hazar-Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya’da Bölgesel Güvenlik Ortamı” <http://www.ekovitrin.com/hazar-karadeniz-havzasi-ve-guney-kafkasyada-bolgesel-guvenlik-ortami-makale,294.html> (12.03.2017).
- Hatipoğlu, Esra (2014), “AB’nin Karadeniz ve Kafkasya Siyaseti (2003-2013)”, **Hazar’dan Karadeniz’e Stratejik Bakış**, Yeditepe Yayınları.
- Helilov, H.A. (2011), **Dünya Halklarının Etnografyası**, Bakü.
- Henze, Paul (1994), “Kafkasya’da Çatışma: Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler”, **Avrasya Etütleri I**, 66-69.
- Holsti, Kal (1978), “A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence”, **International Organization**, (32), 521.
- Hüseynov, Fuad (1994), “Avrupa Birliği-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri ve Türkiye”, **Avrasya Etütleri**, 4-5.

- Hüseyinov, Fuad (2001), “Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/290/2638.pdf> (18.01.2017).
- Ikenberry, John (1996), “The Future of International Leadership”, **Political Science Quarterly**, 111(3), 385-402.
- “INOGATE” (1999), **Newsletter**, Brüksel, (4), 1-2.
- International Energy Agency (2015), *Energy Policies Beyond IEA Countries: Eastern Europe, Caucasus and Central Asia*, 19-21.
- İşıkşal, Hüseyin (2004), “To What Extent Complex Interdependence Theorists Challenge to Structural Realist School of International Relations?”, **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, (3), 139-140.
- İlhan, Suat (1999), **Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- _____ (2002), “Jeopolitik Özel” **Avrasya Dosyası**, 8(4), 318-322.
- _____ (2003), **Jeopolitik Duyarlılık**, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- İsmayilov, Elnur ve Sandıklı, Atilla (2014), “Küresel Ve Bölgesel Etkileşimde Kafkasya” **Karadeniz Ve Kafkasya'da Güvenlik Ve İşbirliği Paneli Bildiri Kitabı**, 71-104.
- İsmayıl, Toğrul (2018), “Türkiye Dış Politikasında Güney Kafkasya ve Orta Asya”, **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/5757/-turkiye-dis-politikasinda-guney-kafkasya-ve-orta-asya/#.WseYAIhubIU> (12.03.2018).
- İşyar, Ömer Göksel (2008), “International Security Strategies Today: Conceptual Framework and Application”, **Akademik Bakış**, 2(3).
- Karluk, Rıdvan (1998), **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.
- _____ (2008), “Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği'nin Orta Asya Ülkeleri ile Olan İlişkileri ve Bölgeye Yönelik Strateji”, **Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3-4.
- Kasım, Kamer (2009), **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, Birinci Baskı, Uşak Yayınları, Ankara.
- _____ (2014), “AB ve Ermeni Sorunu: Türkiye'yi Üyelik Süreci Bakımından Değerlendirme”, **Yeni Türkiye**, (60), 2-10.
- Keleş, Suğun Şıvga (2014), “Türkiye - Gürcistan İlişkileri”, **İzmir Ticaret Odası Pusula Dergisi**, http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2014/01subat_gurcistan.pdf (04.01.2017).

- Keohane, Robert Owen ve Nye, Joseph (1998), "Power and Interdependence in the Information Age", **Foreign Affairs**, 77(5), 87.
- _____ (2000), "Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)", **Foreign Policy**, (118), 104-108.
- _____ (2001), **Power and Interdependence**, 3. Baskı, Addison Wesley Longman, New York.
- Keohane, Robert Owen (1984), **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, New Jersey.
- _____ (1998) "International Institutions: Can Interdependence Work?", **Foreign Policy**, (110), 82-96.
- _____ (2002), **Power and Governance in a Partially Globalized World**, Routledge, New York.
- Kocamaz, Sinem (2007), "Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Transkafkasya Ülkeleri İle İlişkileri", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 2(4), 65-102.
- Korkmaz, Vişne (2004), "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya Bölgesine Yönelik Politikaları", **Stratejik Öngörü Dergisi**, (3), 162-164.
- Kumkale, T. Tamer (t.y.), **Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki Rolü**, <http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0438-turkiyenin.html> (21.03.2017).
- Kumsal, İbrahim (2000), "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye", **ODTÜ Avrupa Toplulukları Yayını Eurasia**, 36.
- Lütem, Ömer Engin (2017), "Türkiye-Ermenistan İlişkileri", **Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)**, (120), 1-3.
- Macdougall, Jim (t.y.), **Russian Policy in The Transcaucasian Near Abroad**, <http://www.demokratizatsiya.org/Demyüzde20Archives/DEMyüzde2005-01yüzde20macdougall.pdf>, (14.02.2017).
- Mansfield, Edward ve Pollins, Brian (2001) "The Study of Interdependence and Conflict: Recent Advances, Open Questions and Directions for Future Research", **The Journal of Conflict Resolution**, 45(6), 834-859.
- Mardanov, Samir (2006), **Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Avrupa Toplulukları Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı.
- Mavrakis Dimitrios ve diğerleri (2006), "An Assessment of Natural Gas Supply Potential of the South Energy Corridor from Caspian Region to EU", **Energy Policy**, (34), 1672.

- Memmedov, Asım (2002), **Güney Kafkasya’da Etnik Çeşitlilik ve Çatışma: Abhazya ve Dağlık Karabağ Sorunları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Michalak, Stanley (1979), “Theoretical Perspectives for Understanding International Interdependence”, **World Politics**, 32(1), 136-150.
- Mirzayev, Veli (2015), **Kafkasya Jeopolitiği İçinde Güney Kafkasya’nın Stratejik Önemi Ve Güvenlik Sorunları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı KOÇMAN Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Muradov, İbrahim (2015), **The Competition Between The European Union And The Russian Federation Over The South Caucasus And Its Implications**, Unreleased Master Thesis, Social Science Of Middle East Technical University.
- Nye, Joseph (2004), **Power in a Global Information Age**, Routledge, London.
- _____ (2007), **Understanding International Conflicts: An Introduction to Theory and History**, Pearson and Longman, New York.
- Oettinger, Günther (2011), “Securing the future: time to Europeanise our energy policy”, **Energy 2020**, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf. (12.2.2016).
- Oktay, Emel (2015), “Avrupa Komşuluk Politikası ve Azerbaycan: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Bilig.**, (75), 75-102.
- Oran, Baskın (2013), **Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Ovalı, Serap (2008), “Traceca Projesi Ve Türkiye” **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 1(1), 152-169.
- Ögütçü, Özge Nur (2014), “Regional Security Complex Theory And The South Caucasus: Security Perceptions And Their Reflections on Regional Level” , **AVİM Report**, (7).
- Özbay, Fatih (2011), “Türkiye-Ermenistan İlişkileri” **Bilge Adamlar Kurulu Raporu**, (25).
- Özdaşlı, Esmâ (2016), “Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği-Ermenistan İlişkileri” **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 135-146.
- _____ (2017), “İsrail’in Yeni Çevre Stratejisinde Güney Kafkasya”, **Bilge Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (82), 175-200, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/1947-published.pdf> (12.04.2017).
- Özer, Sanem (2007), “Bağımsızlık Sonrası Gürcistan-AB ilişkileri” **Uluslararası İlişkiler**, 4(15), 109-148.

- Özerdem, Füsün (2012), “Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Programı Ve Program Ülkelerinin Algıları Üyelik Olmadan Asla” **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, 3(1), 14-30.
- Özey, Ramazan (2017), **Jeopolitik**, Birinci Baskı, Pegem Yayınları, Ankara.
- Pala, Cenk ve Özden, Özge (2015), “Avrupa Enerji Birliği” **İktisat ve Toplum Dergisi** (54).
- Pamir, Necdet (2005), “Güney Kafkasya’nın Enerji Boyutu”, **Güney Kafkasya’ ya Güncel Bakış Sempozyumu Harp Akademileri**, 2-3.
- Partnership and Cooperation Agreements (1999), European Union and Azerbaijan Republic, Republic of Georgia, The Republic of Armenia, 4-6.
- Pirinççi, Ferhat (2010), Silahlanma ve Savaş, Dora Yayınları, Bursa.
- Purtaş, Fırat (2005), **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Platin Yayınları, Ankara.
- Reus-Smit, Christian (2005), Constructivism, Palgrave&Macmillan, New York.
- Sadowski, Rafał (2013), “Partnership in Times of Crisis Challenges for the Eastern European Countries’ Integration with Europe,” **Centre for Eastern Studies**, 11-15.
- Sandıklı, Atilla (2012) “Kafkasya Jeopolitiği ve Türkiye’nin Kafkasya Politikası”, **International Caucasia Congress**, 228-230.
- Sapmaz, Ahmet (2008), **Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Schuss, Heiko (t.y.), **Yeni Bir AB-Doğu Politikası Penceresinden Karadeniz Bölgesi**, <http://www.konrad.org.tr/Kaukasus%20tr/009-018.pdf> (12.10.2017).
- Sekin, Sefa ve Tekin, Raşan (2006), “Güney Kafkasya ve Gürcistan” **Kafkasya Araştırma ve Analiz**, (2), 28.
- Simao, Licia (2011), **EU-South Caucasus Relations: Do Good Governance and Security Go Together**, Political Perspectives, 5(2), 33-57.
- Smith, E.Karen (2009), **European Union Foreign Policy In a Changing World**, 2th Ed. Polity Publishers.
- Smythe, Elizabeth (1980), “International Relations Theory and the Study of Canadian-American Relations”, Canadian Journal of Political Science, 13(1), 137.
- Spencer Claire (2001), “The EU and Common Strategies: the Revealing Case of the Mediterranean”, **European Foreign Affairs Reviews**, 6 (1), 31-51.
- şahbazov, Rövşen (2015), **Yeni Küresel Sistemde Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya Genişleme ve Komşuluk Politikası Ekseninde**, EkoAvrasya Yayınları, Ankara.

- Şir, Aslan Yavuz (t.y.), “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği Ve Rusya”, **İkinci Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi**, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-291-2014063043sosbilkongre23.pdf> (24.01.2018).
- Tavkul, Ufuk (t.y.), **Kafkasyanın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi**, http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0090_kafkasyanın_cografik_konumu_ve.html (13.12.2016).
- _____ (2006), “Kafkasya’da Konuşulan Türk Lehçeleri”, **Kırım Dergisi**, 15(57), 38-47.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 29.03.2013, 24/3/85, 33.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 13.11.2013, 24/4/16, 70.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 01.09.2014, 24/4/134, 28.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 10.09.2014, 24/4/139, 28.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 19.12.2014, 24/5/34, 58.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 26.02.2015, 24/5/65, 11
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 26.03.2015, 24/5/84, 75-76.
- Tecer, Meral (2007), “AB ve Türkiye Sorular-Yanıtlar” **Türkiye Ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü**, Ankara.
- Terzi, Özlem (2014), **Avrupa Birliği’nin Dış Politikası: Varoluş Tartışmasından Etkinliğin Sorgulanmasına**, Der Yayınları, İstanbul.
- Tokgöz, İrfan ve Ural, Selçuk (2011), “Bağımsızlıktan Kadife Devrime Gürcistan Dış Politikasında Türkiye’nin Yeri (1991 - 2004)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (7), 115-135.
- Topal, Coşkun (2015a), “Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan” **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 10(1), 753-770.
- _____ (2015b), “Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası ve Ermenistan İle İlişkileri” **Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 10(1), 963-978.
- TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği (2014), “TRACECA”, <http://www.traceca.org.tr> (08.03.2017).
- Treaties Office (2000), “Annotated Summary of Agreements Linking with Non-member Countries”, Brussels.
- Turan, Aslıhan (2010), “AB ve Karadeniz Sinerjisi”, <http://www.bilgesam.org/incele/772/-ab-ve--karadeniz-sinerjisi-/#.WSrkeGjyIU> (01.02.2017).

- Türkiye Petrolleri (2015), Ham Petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu, http://www.tpaogov.tr/tp5/docs/imaj/hp dg_sektor_rpr_040515.pdf (3.02.2017).
- “Türkiye- Gürcistan İlişkileri” (29.01.2006), **Milliyet Gazetesi**, 11.
- Türksavaş, Günnur Tuba (2006), **AB’nin Güncel Kafkasya Politikası ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye - Azerbaycan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (23.03.2017).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye - Gürcistan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-gurcistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (23.03.2017).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler” http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa (23.08.2017).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye - Ermenistan Siyasi İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (23.01.2017).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.), “Türkiye’nin Enerji Profili ve Stratejisi”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (06.04.2017).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.), “Uluslararası Enerji Ajansı Dünya Enerji Görünümü, 2014” http://portal.ekonomi.gov.tr/portal/faces/blog/newsDetail?news_id=EK-017079 (19.04.2017).
- URL, "TANAP için 400 milyon dolarlık kredi anlaşması imzalandı" (08.02.2017), NTV, <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/tanap-icin-400-milyon-dolarlik-kredi-anlasmasi-imzalandi,RntNUvXDI0Ou9ugITIYG0g> (13.04.2017).
- URL, " Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) açıldı" (12.06.2018), NTV, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/trans-anadolu-dogalgaz-boru-hatti-tanapacildi,oWdT1oKaxEC_ZCsPI_C6Uw (15.10.2018).
- URL, “TANAP yüzde 25 daha ucuz inşa edilecek” (10.11.2015), Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/tanap-yuzde-25-daha-ucuz-insa/ekonomi/detay/2145926/default.htm> (12.03.2017).
- URL, “Turkey-EU Positive agenda Enhanced EU-Turkey Energy Cooperation” (2012), https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20120622_outline_of_enhanced_cooperation.pdf (07.06.2017).
- URL, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Hükümetlerarası Anlaşma” (2012), http://www.tanap.com/content/file/TANAP_Hukümetlerarası_Anlasma.pdf (17.12.2017).

URL, "TANAP Bilgi Notu" (2014), <http://www.tanap.com/store/file/common/81e3e4dc104e1717d6ad620de3752257.pdf> (17.12.2017).

URL, "Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative" (2015), https://blackseahorizon.eu/object/document/318/attach/swd_2015_6_en.pdf , (15.09.2017).

URL, "Avrupa Komşuluk Politikası" (t.y.), <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/>, (08.09.2017).

URL, "TRACECA" (t.y.), www.igc-traceca.org, (08.09.2017).

URL, "TRACECA" (t.y.), <http://www.traceca-org.org/en/traceca/>, (08.09.2017).

URL, "INOGATE"(t.y.),http://w1.inogate.org/attachments/article/90/FINAL_Astana_Conclusions_Road_Map_30-11-06_eng.pdf (08.09.2017).

URL, "INOGATE" (t.y.), <http://w1.inogate.org/attachments/article/89/baku.pdf> (08.09.2017).

URL, "INOGATE" (t.y.), <http://www.inogate.org/pages/1?lang=en> (23.03.2017).

URL, "EU-Armenia Action Plan" (2006), http://www.delarm.ec.europa.eu/en/press/16_11_2006.pdf (12.03.2017).

URL, "EU-Georgia Action Plan" (2006), http://www.ec.europa.eu/world/enp/pdf/actionplans/georgia_enp_ap_finalen.pdf (12.03.2017).

URL, "European Commission" (2004), http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf (12.02 2017).

URL, "European Commission" (2007), [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2007\)0001_/com_com\(2007\)0001_en.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2007)0001_/com_com(2007)0001_en.pdf) (10.02.2017).

URL, "Europe Report" (2004), <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN016499.pdf> (12.04.2017).

URL, "European Neighbourhood Policy" (2016), <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage> (12.02.2018).

URL, "European Neighbourhood and Partnership Instrument" (2007), http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/country/enpi_nip_azerbaijan_en.pdf (12.03.2017).

URL, "European Neighbourhood and Partnership Instrument" (2014), https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.pdf (12.03.2017).

URL, "European Union" (2001), http://www1.inogate.org/inogate_programme/inogatearchives/publications/inogate.pdf (08.12.2016).

URL, "Energy Charter Treaty" (t.y.), http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-94-75_en.htm (15.11.2017).

- URL, “AB Doğu Ortaklığı” (t.y.), <http://www.academia.edu/10193998/> (15.03.2017).
- URL, “Eu / Azerbaijan Action Plan” (t.y.), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/azerbaijan_enp_ap_final_en.pdf (23.03.2017).
- URL, “Russian Energy Strategy to 2020” (2003), [http://www.energystrategy.Ru/projects/docs/ES-2020_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.Ru/projects/docs/ES-2020_(Eng).pdf) (11.12.2017).
- URL, “TANAP NEDİR?” (t.y.), <http://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (12.04.2017).
- URL, “The INOGATE Program” (t.y.), http://www.gie.eu/conference/presented/2013/S404a_INOGATE_LLSaidISsa.pdf (04.04.2017).
- URL, “Güney Kafkasya’nın Jeopolitik Durumu Değişiyor Mu?” (2015), <http://politikaakademisi.org/2015/01/09/guney-kafkasyanin-jeopolitik-durumu-degisiyor-mu/> (23.03.2017).
- URL, “Karşılıklı Bağımlılık” (2014), <http://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/> (23.01.2018).
- URL, “Facts And Figures About Eu-Azerbaijan Relations” (2017), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_summit_factsheet_azerbaijan_eng.pdf, (15.01.2018).
- URL, “Facts And Figures About Eu-Georgia Relations” (2017), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_summit_factsheet_georgia_eng.pdf (15.01.2018).
- URL, “Facts And Figures About Eu-Armenia Relations” (2017), https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eap_summit_factsheet_armenia_eng.pdf, (15.01.2018).
- URL, “European Integration Index” (2013), http://www.eap-index.eu/images/Index_2013.pdf (15.01.2018).
- URL, “President attends 6th Pan-Armenian Armenia-Diaspora Conference”, (2017), <http://www.president.am/en/press-release/item/2017/09/18/President-Serzh-Sargsyan-took-part-in-Armenia-Diaspora-Conference/> (06.04.2018).
- URL, “Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri” (t.y.), <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (19.02.2017).
- Ülger, İ.Kaya (2008), **Avrupa Birliği Rehberi**, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Valeyev, Murat (2008), “Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası Çerçevesinde Rusya-Ermenistan İlişkileri” **Ermeni Araştırmaları**, (30).
- Wagner, Harrison (1988), “Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence”, *International Organization*, (42), 468-470.
- Waltz, Kenneth (1970), “The Myth of National Interdependence”, *The International Corporation: A Symposium*, Cambridge, MIT Press, 205-226.
- _____ (2000), “Structural Realism after the Cold War”, **International Security**, 25(1), 5–6.

- _____ (2008), “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, (Çev. Burcu Yavuz), **Uluslararası İlişkiler**, 5(17), 21-36.
- Wesselink, Edzard and Boschma, Ron (2012), “Overview of the European Neighborhood Policy: Its History, Structure, and Implemented Policy Measures,” **Project Sharing Knowledge Assets: Interregional Cohesive Neighborhoods**, 7-9.
- Yalçınkaya, Alaeddin (2006), **Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler**, 1. Baskı, Lalezar Kitabevi, Ankara.
- Yanar, Savaş (2002), **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul.
- Yapıcı, Utku (2015), “Türkiye’nin Güney Kafkasya Politikası (1989-1993): Batı’nın Belirleyiciliği”, **alternatif politika**, 7(3), 425-449.
- Yasa, Isıl (2008), “Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kuzey Kafkasya Bölgesine Yaklaşımları”, **BİLGESAM**, <http://www.bilgesam.org/incele/1001/-kuresel-ve-bolgesel-guclerin-kuzey-kafkasya-bolgesine-yaklasimlari/#.WLKT-fmLTIU> (10.02.2017).
- Yılmaz, Sait (t.y.), “Jeopolitik ve Jeostrateji”, http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (16.02.2017).
- Yorkan, Arzu (2009a), “AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, **Bilge Strateji**, 1(1), 24-39.
- _____ (2009b), “Ukrayna-Rusya Doğal Gaz Krizi: Avrupa Ve Türkiye Zor Günler Geçiriyor”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1008/ukrayna-rusyadogal_gaz_krizi_avrupa_ve_turkiye_zor_gunler_geciriyor (13.03.2017).
- Yüce, Çağrı Kürşat (2006), **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Yücel, Zeynep (2008), “Güvenlik Algılamaları ve Jeopolitik Perspektiften Avrupa Birliği’nin Politikasına Bakış”, Gökhan Telatar (Ed.), **Küreselleşen Dünyada Avrupa Birliği**, içinde (366-367), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Yüksel, Peyman (2010), “Türkiye’nin Jeopolitik Olarak Enerji Anlaşmalarındaki Konumu”, <http://www.yenimakale.com/turkiyenin-jeopoliti-enerji-anlasmalarindaki-konumu.html> (23.04.2017).

ÖZGEÇMİŞ

Ersin TAYFUN, 10.01.1991 Malatya doğumludur. İlköğretimini Malatya'da 2000-2004 yılları arasında Sadiye Ünsalan İlköğretim Okulu'nda, ortaöğretimini ise 2004-2008 yılları arasında Maltepe Askeri Lisesi'nde tamamlamıştır. 2008 yılında Maltepe Askeri Lisesi'ni bitirmesini müteakip 2012 yılında, Kara Harp Okulu Komutanlığı'ndan Subay ve Sistem Mühendisliği lisans diplomalarıyla Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Hâlihazırda Muhabere Elektronik Bilgi Sistemleri Subayı olarak Kars ilinde görev yapmaktadır. Ersin TAYFUN, evli olup İngilizce bilmektedir.

